

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

**ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ
ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ (ΕΩΣ ΤΟ 1981)**

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΟΥ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΥ

Πτυχιακή εργασία

Του ΤΣΙΡΩΝΗ ΑΥΓΕΡΗ

ΑΜΦ 0974

Υπό την εποπτεία του

Κ. Σκουλίδα Ηλία

Άρτα

Οκτώβριος 2015

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1981.	5
1. Ορίζοντας το πολιτικό τραγούδι.	5
2. Το πολιτικό τραγούδι στη νεότερη ελληνική ιστορία.	7
2.1. Τα κλέφτικα τραγούδια.	7
2.2. Τα τραγούδια της Αντίστασης.	8
2.3. Το πολιτικό τραγούδι από το 1958 έως το 1981.	10
2.3.1. Το πολιτικό τραγούδι πριν τη δικτατορία των Συνταγματαρχών.	10
2.3.2. Το πολιτικό τραγούδι την περίοδο της δικτατορίας.	12
2.3.3. Το πολιτικό τραγούδι στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης.	13
3. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως το 1981.	15
3.1. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως το 1967.	15
3.2. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1967 έως το 1974.	19
3.3. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1974 έως το 1981.	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΟΥ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΥ	25
1. Η βιογραφία του Θάνου Μικρούτσικου.	25
1.1. Η περίοδος πριν τη δισκογραφία.	25
1.2. Ο Θάνος Μικρούτσικος από τον πρώτο δίσκο μέχρι το 1981.	30
2. Ποητές, συγγραφείς και κύριοι ερμηνευτές.	35
2.1. Ποητές και συγγραφείς.	35
2.1.1. Ναζίμ Χικμέτ.	35
2.1.2. Βολφ Μπίρμαν.	37
2.1.3. Γιάννης Ρίτσος.	37
2.1.4. Βλαδίμηρος Μαγιακόβσκη.	39
2.1.5. Λόπε ντε Βέγκα.	40
2.1.6. Μάνος Ελευθερίου.	40
2.1.7. Μπέρτολτ Μπρεχτ.	41
2.1.8. Φώντας Λάδης.	42
2.1.9. Μανόλης Αναγνωστάκης.	42

2.1.10. Άλκης Αλκαίος.	43
2.1.11. Φρανσουά Βιγιόν.	43
2.2. Ερμηνευτές.	44
2.2.1. Μαρία Δημητριάδη.	44
2.2.2. Γιώργος Μεράντζας.	45
2.2.3. Γιάννης Κούτρας.	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ	46
A. Ανάλυση τραγουδιών των δίσκων.	47
1. Πολιτικά Τραγούδια.	47
Παρατηρήσεις 1.	64
2. Καντάτα για τη Μακρόνησο.	65
Παρατηρήσεις 2.	78
3. Φουέντε Οβεχούνα.	80
Παρατηρήσεις 3.	90
4. Τροπάρια για φονιάδες.	91
Παρατηρήσεις 4.	105
5. Μουσική Πράξη στον Μπρεχτ.	107
Παρατηρήσεις 5.	119
6. Τραγούδια της λευτεριάς.	121
Παρατηρήσεις 6.	131
7. Λεοντής - Μικρούτσικος Συναυλίες '81.	132
B. Συνολική αντιμετώπιση των τραγουδιών.	135
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	139
Επίλογος	144
Βιβλιογραφικές αναφορές	145
Παράρτημα	153

Πρόλογος

Η ιδέα για μια εργασία πάνω στο πολιτικό τραγούδι ξεκίνησε από τα πρώτα μόλις εξάμηνα της φοίτησης μου στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής. Τα τραγούδια με πολιτικό περιεχόμενο αποτελούσαν βασικό άκουσμα από την νεαρή μου ηλικία. Ωστόσο με την έναρξη της έρευνας, δυσκολίες που αφορούσαν κυρίως τις έντονες διαφορές ανά συνθέτη, με οδήγησαν στην επιλογή του Θάνου Μικρούτσικου. Ο ίδιος αποτελεί έναν συνθέτη που ξεκίνησε την πορεία του στη δισκογραφία στα χρόνια της μεταπολίτευσης και τον οποίο προσωπικά θαυμάζω.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές της σχολής για τα εφόδια που μου έδωσαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος ιδιαίτερος ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή αυτής της εργασίας κ. Σκουλίδα Ηλία για την άψογη συνεργασία μας και τις πολύτιμες υποδείξεις του για την διεκπεραίωση της εργασίας.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στο πολιτικό τραγούδι των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης (1974 – 1981). Ειδικότερα αναλύει την περίπτωση του συνθέτη Θάνου Μικρούτσικου ως προς τη δισκογραφία και εργογραφία του από το 1974 ως το 1981.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια για να αποσαφηνιστεί ο όρος «πολιτικό τραγούδι». Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στις μορφές πολιτικού τραγουδιού στην νεότερη ελληνική ιστορία (από τις αρχές τους Ελληνικού Κράτους έως το 1981). Έπειτα προκειμένου να έχουμε πληρέστερη εικόνα για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λειτούργησε και άνθισε το πολιτικό τραγούδι στα χρόνια της μεταπολίτευσης, γίνεται αναφορά σε σημαντικά πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως και το 1981.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη ζωή και το έργο του συνθέτη Θάνου Μικρούτσικου προκειμένου να φανούν οι καταβολές του καθώς και οι λόγοι για τους οποίους ασχολήθηκε με το πολιτικό τραγούδι. Επίσης γίνεται μία πρώτη αναφορά στη δισκογραφία του συνθέτη στα χρόνια της μεταπολίτευσης καθώς επίσης και αναφορά στους ποιητές, τους στιχουργούς και τους κύριους ερμηνευτές με τους οποίους συνεργάστηκε σε αυτούς τους δίσκους.

Το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αφορά την προσέγγιση της δισκογραφίας του Θάνου Μικρούτσικου μέχρι το 1981 και πιο συγκεκριμένα γίνεται ανάλυση στα πολιτικά τραγούδια. Ειδικότερα γίνεται ανάλυση στα πολιτικά τραγούδια που ηχογραφήθηκαν κατά την παραπάνω χρονική περίοδο. Αναλύονται τα χαρακτηριστικά και περιγράφονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες γράφτηκαν τα πολιτικά τραγούδια του Θάνου Μικρούτσικου. Κάθε δίσκος αποτελείται από έναν ή περισσότερους κύκλους μελοποιημένων ποιημάτων. Η παρουσίαση αυτή περιλαμβάνει τους στίχους του ποιήματος που μελοποιήθηκε και το όνομα του ερμηνευτή που το ηχογράφησε. Στη συνέχεια γίνεται μουσικολογική ανάλυση για το καθένα από αυτά, με αναφορές στην τονικότητα, την εναρμόνιση, την ενορχήστρωση, τη ρυθμική αγωγή, τη φόρμα, την μελοποιία, το στίχο και στην ακολουθούμενη αισθητική. Στο τέλος κάθε δίσκου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που αντλούνται από τον τρόπο που μελοποιήθηκε ο κάθε ποιητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1981.

Προκειμένου να διευκρινιστεί με σαφήνεια ο όρος «πολιτικό τραγούδι», θα πρέπει πρώτα να απαντηθούν μερικά ερωτήματα που το αφορούν:

- Τι εννοούμε ακριβώς λέγοντας «πολιτικό τραγούδι»;
- Με ποιους τρόπους και διεργασίες γεννιέται κι αναπτύσσεται το πολιτικό τραγούδι;
- Έχει νόμους και πώς αυτοί λειτουργούν;
- Έχει κοινά χαρακτηριστικά, με τα ανάλογα τραγούδια άλλων χωρών;
- Ποιο είναι το χρονικό του πλαίσιο και οι περίοδοί του;

1. Ορίζοντας το πολιτικό τραγούδι.

Διερευνώντας το πρώτο ερώτημα, ας σταχυολογήσουμε τις απόψεις σημαντικών ελλήνων δημιουργών και συγγραφέων.

Ο Μάνος Χατζιδάκις, σε μια προσέγγιση στο πολιτικό τραγούδι, λέει χαρακτηριστικά πως *«Πέντε άνδρες συνωμοτούν υπό βροχήν, κάτω από μίαν ομπρέλα. Στοιβάζονται μάλιστα κάτω απ' την ίδια ομπρέλα, για να μη βραχούν. Την ίδια ώρα ακούγεται το τραγουδάκι «Συννέφιασε, συννέφιασε, ψιλή βροχούλα έπιασε». Σαφώς το τραγουδάκι είναι πολιτικό, ιδιαίτερα σαν συνδεθεί με τους πέντε συνωμότες, που προσπαθούν να μη βραχούν. Αν όμως το τραγούδι ακουστεί σε παραλία ερημική, την ώρα που δεν βρέχει, μπορεί να γίνει και προφητικό, αν τύχει και ξεσπάσει η μπόρα, μες σε πέντε το πολύ λεπτά. Αν πάλι δεν βρέξει διόλου, τότε το τραγούδι γίνεται απλούστατα ένα ρεμπέτικο τραγούδι, με κάποιες τάσεις εγωιστικές γι' αυτόν που το τραγουδάει, μια κι όλο προσπαθεί να μη βραχεί, ενώ στο τέλος βρέχεται για τα καλά και το φωνάζει με ιδιαίτερη ικανοποίηση στους άλλους τραγουδώντας... για κοίτα με πώς βράχηκα»¹.*

Το κείμενο του Μάνου Χατζιδάκι είναι αλληγορικό και ειρωνικό και αναδεικνύει τον προβληματισμό σχετικά με την αναζήτηση ενός ορισμού για το πολιτικό τραγούδι. Βέβαια, μπορούν να εντοπισθούν ορισμένα χαρακτηριστικά του πολιτικού τραγουδιού, όπως η θεματολογία, η αλληλεπίδραση με το κοινό και η διαχρονικότητα.

Ο Μίκης Θεοδωράκης, συνθέτης με εντονότατη πολιτική δράση και πλούσια εργογραφία με πολιτικές αναφορές, διαχωρίζει συνολικά τα τραγούδια σε δυο κατηγορίες, σε *«τραγούδια για να θυμόμαστε (λαϊκό τραγούδι) και σε τραγούδια για να*

¹ Χατζιδάκις, Μάνος, *Τα σχόλια του Τρίτου*, Εξάντας, Αθήνα, 2003, σελ. 79.

ξεχνάμε (ελαφρό τραγούδι)»². Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν σίγουρα τα πολιτικά τραγούδια αφού αναφέρονται σε πρόσωπα, γεγονότα και καταστάσεις που πρέπει να παραμείνουν ζωντανά στις μνήμες των ανθρώπων.

Ο Θάνος Μικρούτσικος μιλώντας για το ίδιο θέμα λέει: «Πολιτικό τραγούδι είναι αυτό που λειτουργεί από κάτω και λειτουργεί όχι μόνο στην καρδιά αλλά και στο κεφάλι. Είναι, δηλαδή, αυτή η διαλεκτική σχέση της καρδιάς και του μυαλού, που την ήθελε και ο Μπρεχτ, ο οποίος έχει δημιουργήσει πολύ σπουδαία πράγματα σε αυτό το είδος. Αυτή η διαλεκτική σχέση καρδιάς και μυαλού αποτελεί την πιο στερεά βάση για την πολιτική τέχνη. Αυτό δε σημαίνει ότι, και στην περίπτωση του συνθήματος και της αφίσας, δεν έχουμε κι εκεί κάποιες περιπτώσεις σημαντικές, οι οποίες γίνανε σε καιρούς που έπρεπε να γίνουν μ' αυτόν τον τρόπο. Παράδειγμα η περίοδος του Πολυτεχνείου, η περίοδος του Εμφυλίου κλπ».³ Ο Μικρούτσικος τονίζει τη δυναμική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε λόγο και μουσική και κινητοποιεί το συναίσθημα των λαϊκών μαζών.

Ο στιχουργός Κώστας Τριπολίτης σε συνέντευξη του στον Γιώργο Μυζάλη αναφέρει σχετικά: «Αυτό που ορίζει το πολιτικό τραγούδι είναι η πρόθεση του ιδίου του ποιητή που το γράφει να έχει μια πολιτική παρέμβαση, όχι κατ' ανάγκη κομματική παρέμβαση. Γράφω, λοιπόν, πολιτικό τραγούδι σημαίνει προσπαθώ να επιδράσω στην εποχή μου και στον καιρό μου, προσπαθώ να συνεγείρω τις μάζες ή να συνειδητοποιήσω τις μάζες ή να συνειδητοποιήσω τον κόσμο ή να τον εξεγείρω».⁴ Υπολογίσιμη λοιπόν είναι και η πρόθεση του δημιουργού να παρέμβει με τη δύναμη του καλλιτεχνικού του έργου στο πολιτικό γίνεσθαι της χώρας του την χρονική περίοδο που επιλέγει να το δημοσιοποιήσει.

Ο ερμηνευτής Γιώργος Μεράντζας σε συνέντευξη με τον γράφοντα αναφέρει μεταξύ άλλων πως «Πολιτικό τραγούδι καταρχήν είναι το τραγούδι αυτό που μένει αναλλοίωτο στο χρόνο. Είναι όλο το καλό τραγούδι και όλο το κακό τραγούδι. Το πολιτικό τραγούδι είναι πολλά πράγματα, ο στίχος, η μουσική, η ερμηνεία. Σημασία έχει να παίζει τον ρόλο του είτε αυτός είναι καλός είτε πολλές φορές κακός. Δεν αρκεί να έχει συνθηματολογία. Το πολιτικό τραγούδι δεν είναι απαραίτητο να είναι άμεσο. Μπορεί να είναι κατά βάση ερωτικό αλλά να αφήνει προεκτάσεις για κοινωνικά θέματα, για το κοινωνικό γίνεσθαι με τρόπο ποιητικό και όχι κραυγαλέο. Πολιτικό είναι και ένα τραγούδι το οποίο δεν θέλει να έχει πολιτικές προεκτάσεις και αναφέρεται στο απολιτίκ.»⁵

² Θεοδωράκης, Μίκης, *Άξιον Εστί* (LP), Columbia Αθήνα, 1964.

³ Παπαδόπουλος, Λευτέρης, *Εν αρχή ην ο Καζαντζίδης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2007, σελ. 189 – 190.

⁴ Μυζάλης, Γιώργος, *Σχετικά με έναν ορισμό του πολιτικού τραγουδιού*, 9 Οκτωβρίου 2011, <http://musicspins.blogspot.gr/2011/10/blog-post.html>, [προσπ. 4 Σεπτεμβρίου 2015].

⁵ Συνέντευξη Γιώργου Μεράντζα στον γράφοντα, Λαμία, 1 Σεπτεμβρίου 2015.

Ο Κώστας Μυλωνάς στον τρίτο τόμο του βιβλίου «Ιστορία του Ελληνικού τραγουδιού» αναφερόμενος στην δεκαετία του '70 και την περίοδο λίγο μετά την μεταπολίτευση κάνει λόγο για το «πολιτικό τραγούδι» και το τραγούδι της πολιτικής αμφισβήτησης και κοινωνικής κριτικής.⁶ Αναφέρει επίσης ότι οι δημιουργοί στρέφουν τη προσοχή τους στην δημιουργία τραγουδιών που είχαν σχέση με ιδεολογικοπολιτικές καταστάσεις και εξελίξεις.⁷ Επίσης όπως αναφέρει την περίοδο αυτή «καθορίστηκε το πλαίσιο εκείνο μέσα στο οποίο κινήθηκε η προσπάθεια αντίχενωσης και ερμηνείας αυτού καθεαυτού του όρου “πολιτικό τραγούδι” και βέβαια από την προσπάθεια αυτή δεν έλειψαν οι ακρότητες, η αμετροπέπεια και πολλές φορές η αδεξιότητα».⁸

Συνοψίζοντας τις παραπάνω απόψεις καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι «πολιτικό θεωρείται εκείνο το τραγούδι μέσα από το οποίο γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθούν τα πολιτικά γεγονότα μίας περιόδου μέσα από ένα συγκεκριμένο ιδεολογικοπολιτικό φίλτρο, αυτό του δημιουργού, καθώς επίσης να αποτελέσει (το τραγούδι) αφορμή για αφύπνιση του ακροατή και κατ' επέκταση των μαζών». Πολλές φορές το πολιτικό τραγούδι μπορεί να παρουσιάζεται και ως ερωτικό. Δεν είναι υποχρεωτικό να έχει άμεσα πολιτικά μηνύματα.

2. Το πολιτικό τραγούδι στη νεότερη ελληνική ιστορία.

Προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο δημιουργείται το πολιτικό τραγούδι καθώς επίσης και αν υπάρχουν περίοδοι ακμής του ή έντονης παρουσίας του θα πρέπει να γίνει μία αναδρομή σε τραγούδια που δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν σε σημαντικές περιόδους της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

2.1. Τα κλέφτικα τραγούδια.

Τα κλέφτικα τραγούδια δημιουργήθηκαν την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας και αναπτύχθηκαν κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα (Πελοπόννησος, Στερεά, Ήπειρος, Θεσσαλία, Νότιος Μακεδονία, Χαλκιδική).⁹ Ο Στίλπων Π. Κυριακίδης αναφέρεται στα κλέφτικα τραγούδια λέγοντας «'Ο,τι δροσίζει κάπως την αποπνικτικήν ατμόσφαιραν της τουρκικής δουλείας, ό,τι φωτίζει κάπως τους σκοτεινούς χρόνους της τουρκικής κατακτήσεως είναι ακριβώς ο βίος ούτος, είναι η δροσιά, η οποία πνέει από τα ανυπότακτα ελληνικά βουνά, είναι ο σπινθήρ της ελευθερίας, τον οποίον οι πολεμοχαρείς ούτοι άνθρωποι των αρμάτων διετήρησαν άσβεστον είς τα στήθη των, αγωνιζόμενοι κατά

⁶ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 18.

⁷ οπ. παρ., σελ. 18.

⁸ οπ. παρ., σελ. 19.

⁹ Κυριακίδης, Στίλπων Π., *Το Δημοτικό Τραγούδι, Ερμής*, Αθήνα, 1990, σελ. 54.

του κατακτητού σκληρόν και αδιάκοπον αγώνα. Και τα κατορθώματα των ανδρών τούτων εγκωμιάζουν τα κλέφτικα τραγούδια ή μοιρολογούν τον θάνατόν των»¹⁰. Ο Γιώργος Διζικιρίκης αναφέρεται στο δημοτικό τραγούδι αποκαλώντας το «αντιστασιακό»¹¹. Ο τελευταίος αναφέρει πως «Το δημοτικό τραγούδι ξεπετάγεται μέσα από το ζόφο και τις αυταρχικές δομές του τουρκικού φεουδαλισμού και του ελληνικού κοτζαμπασισμού.»¹².

Τα τραγούδια αυτά γραμμένα μέσα στον 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα, αποτελούν για τον Γιάννη Αποστολάκη «τα πρώτα πνευματικά μνημεία της λευτεριάς».¹³ Κατά τη διάρκεια του Απελευθερωτικού Αγώνα αρκετοί επώνυμοι βάρδοι προσπάθησαν «να δώσουν το στίγμα του καιρού τους και να εμπνεύσουν στους σύγχρονους τους αρετή και τόλμη, δηλαδή ελευθερία».¹⁴ Ακόμα και τα πρώτα χρόνια μετά τη σύσταση του νέο – ελληνικού κράτους κύρια θεματολογία των τραγουδιών αποτελεί ο αγώνας και η διαφύλαξη της ελευθερίας.¹⁵

2.2. Τα τραγούδια της Αντίστασης.

Από το 1870 έως το 1940 σύμφωνα με την «Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού» του Κώστα Μυλωνά δεν διαφαίνεται να υπάρχει με τη μορφή ρεύματος δημιουργία τραγουδιών ανάλογης θεματολογίας. Ειδικότερα αν εξαιρεθούν τα τραγούδια που αναφέρθηκαν παραπάνω και αφορούν τα πρώτα χρόνια του νεοελληνικού κράτους, από το 1828 έως το 1865 στο τραγούδι κυριαρχούσαν οι ξένες μελωδίες και ιδιαίτερα οι Ιταλικές.¹⁶ Από το 1870 μέχρι και τη δεκαετία του '30 οι κύριες τάσεις μεταξύ άλλων αφορούν το αθηναϊκό τραγούδι, την Αθηναϊκή Επιθεώρηση, την Ελληνική Οπερέτα, τα τραγούδια του κρασιού, το ρεμπέτικο τραγούδι.¹⁷

Όπως αναφέρεται από τον Ηλία Βολιότη – Καπετανάκη στο «Ελλήνων μούσα λαϊκή» με τη σήμανση του ελληνο - ιταλικού πολέμου την 28η Οκτωβρίου του 1940 και τη νίκη των ελλήνων στη Αλβανία διαπιστώνεται η αλλαγή στους στίχους σε ήδη μεταγλωττισμένα «σουξέ» της εποχής (σε τραγούδια επιθεωρήσεων και σε εμβατήρια). Χαρακτηριστικό υπόδειγμα το «Κορόιδο Μουσολίνι» σε στίχους Γιώργου Οικονομίδη. Η μουσική είναι του Eldo di Lazzaro από το τραγούδι «Reginel – Iacampagnola».

¹⁰ οπ. παρ., σελ. 50 - 51.

¹¹ Διζικιρίκης, Γιώργος, *Η αισθητική της ρωμοσύνης - Το δημοτικό τραγούδι κάτω από το φως της πάλης των σύγχρονων ιδεών*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1983, σελ. 46 - 47.

¹² οπ. παρ., σελ. 47.

¹³ Πολίτης, Αλέξης, *Το δημοτικό τραγούδι - Κλέφτικα*, Εστία, 2001, σελ. 1.

¹⁴ Λιάβας, Λάμπρος, *Το ελληνικό τραγούδι, από το 1821 έως τη δεκαετία του 1950*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 2009, σελ. 32.

¹⁵ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 1, Κέδρος, Αθήνα, 1984, σελ. 20.

¹⁶ οπ. παρ., σελ. 39.

¹⁷ οπ. παρ., σελ. 36 – 124.

Αλλαγή στίχων παρουσιάζεται και στο τραγούδι «Σεχρά» του Μιχάλη Σουγιούλ – Αιμίλιου Σαββίδη, που παραλλάσσεται σε «Παιδιά της Ελλάδος», σε στίχους του Μίμη Τραϊφόρου και ερμηνεύτρια τη Σοφία Βέμπο¹⁸.

Επίσης εφαρμόζονται δημοτικοί ή δημοτικοφανής σκοποί. Ρυθμοί που κυριαρχούν είναι ο τσάμικος ή ο επιτραπέζιος. Οι στίχοι είναι προσανατολισμένοι στη θεματολογία του πολέμου. Σε αυτό το ύφος κινείται το τραγούδι «Απόψε το ‘δα όνειρο πως πάμε για τον πόλεμο», σε ερμηνεία Χρήστου Κοντόπουλου¹⁹.

Στην κατοχική Ελλάδα αναδύεται το τραγούδι της εθνικής αντίστασης, τα επονομαζόμενα «Αντάρτικα», τα οποία αποτελούν ιδιαίζουσα συνένωση της κλέφτικης, της ληστρικής παράδοσης και της λαϊκής μουσικής της εποχής, με ορισμένες ξενικές επιρροές.²⁰ Συνάμα στη περίοδο της γερμανικής κατοχής τα τραγούδια έχουν δύο βασικές κατευθύνσεις. Η πρώτη εμπεριέχει τραγούδια που γράφονται για τις ανάγκες του απελευθερωτικού στρατού και παρουσιάζει τα κατορθώματα του. Η δεύτερη αναφέρεται στα τραγούδια εκείνα που γράφονται στις πόλεις και θεματολογικά αφορούν την πείνα, τον εμφύλιο πόλεμο και τον αγώνα του λαού.²¹

Για πρώτη φορά συνδέεται το πολιτικό τραγούδι με έναν συγκεκριμένο μαχόμενο κομματικό χώρο, αυτόν της Αριστεράς. Ο δημοσιογράφος Στέλιος Ελληνιάδης αναφέρει χαρακτηριστικά: «Από την Εθνική Αντίσταση και μετά, τα πολιτικά – κομματικά τραγούδια δεν ήταν μόνο συσπειρωτικά, υμνητικά και εμψυχωτικά, αλλά και μέρος του εξοπλισμού των αγωνιστών. Στο βουνό, στο κρησφύγετο, στη φυλακή ή στην εξορία, τα τραγούδια έδωχαν τον φόβο, αναπτέρωναν το ηθικό και έδιναν δύναμη να πολεμήσεις τον εχθρό και να αντέξεις τις κακουχίες».²² Αρκετά από τα τραγούδια αυτά δεν ήταν ελληνικά αλλά «διασκευές» των τραγουδιών του «Κόκκινου Στρατού», όπως το «Εμπρός της γης οι κολασμένοι» ή «Διεθνής»²³ σε στίχους Κώστα Βάρναλη.

Ο Γιάννης Μακρίδης, μέλος της συντακτικής ομάδας του περιοδικού «Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης», γράφει για δυο άλλες ομάδες τραγουδιών της Αντίστασης: «Πολλά τραγούδια είναι γραμμένα στους σκοπούς της Σαμιώτισσας ή του Καλαματιανού ή πάνω σε παλιούς δημοτικούς, ριζίτικους και άλλους λαϊκούς σκοπούς της εποχής. Όμως, υπήρξαν και αυτά τα οποία έφτιαζαν επώνυμοι ποιητές, μερικά και με εντολή του αγώνα

¹⁸ Βολιότης – Καπετανάκης, Ηλίας, *Ελλήνων Μούσα Λαϊκή*, Λιβάνης, Αθήνα, 1997, σελ. 245.

¹⁹ οπ. παρ., σελ. 249.

²⁰ οπ. παρ., σελ. 252.

²¹ Πάπιστας, Σάκης Κ., *Το αστικό τραγούδι στα πέτρινα χρόνια 1940 – 1949*, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 52.

²² Αραβανής, Σπύρος, *Ο πολιτικός στίχος στο ελληνικό τραγούδι - α' μέρος*, Φεβρουάριος 2013, <http://www.musicpaper.gr/topics/item/2685-politikos-stixos.gr>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

²³ Δημητριάδη, Μαρία – Μάνου, Αφροδίτη, *Τα Αντάρτικα* (CD), Lyra, 1996, τρ. 14.

και κυκλοφορούσαν στο λαό μέσω των οργανώσεων».²⁴ Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει ο «Ύμνος του ΕΛΑΣ» που έγραψε η ποιήτρια Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη.²⁵

2.3. Το πολιτικό τραγούδι από το 1958 έως το 1981.

Προκειμένου να εξετάσουμε το πολιτικό τραγούδι αυτής της περιόδου κρίνεται αναγκαίο να το χωρίσουμε σε τρεις κύριες περιόδους. Η πρώτη περίοδος που αφορά τα χρόνια πριν τη δικτατορία των συνταγματαρχών (1958 – 1967), η δεύτερη αφορά το πολιτικό τραγούδι στα χρόνια της δικτατορίας (1967 – 1974) και η τρίτη αφορά τη περίοδο της μεταπολίτευσης και ειδικότερα τα πρώτα χρόνια αυτής (1974 – 1981). Η επιλογή του έτους 1958 έχει να κάνει με την δημιουργία του «Επιταφίου» του Μίκη Θεοδωράκη και του Γιάννη Ρίτσου που όπως θα αναφερθεί παρακάτω αποτελεί σημείο τομής για το πολιτικό τραγούδι. Ο «Επιτάφιος» χρονολογικά συμπίπτει και με την άνοδο της ΕΔΑ στην αξιωματική αντιπολίτευση.

2.3.1. Το πολιτικό τραγούδι πριν από τη δικτατορία των συνταγματαρχών.

Η δεκαετία του πενήντα διακρίνεται για την αυστηρή λογοκρισία στα τραγούδια, σε σημείο τέτοιο ώστε να μη δημιουργούνται τραγούδια αντιπολιτευόμενα στην εκάστοτε κυβέρνηση.²⁶ Στο κλείσιμο της δεκαετίας αυτής, και ειδικότερα το 1958 γράφεται ο «Επιτάφιος» ο οποίος αποτελεί ένα κύκλο τραγουδιών σε ποίηση Γιάννη Ρίτσου και σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη.²⁷ Ο «Επιτάφιος» μελοποιήθηκε στο Παρίσι από τον Μίκη Θεοδωράκη προκειμένου να παρουσιασθεί σε συγκέντρωση – έρανο για την προεκλογική ενίσχυση της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Η ΕΔΑ αποτελούσε εκφραστή του αριστερού κινήματος στο σύνολο του.²⁸ Βασικό χαρακτηριστικό του «Επιταφίου» είναι η αλλαγή στη μουσική φόρμα (κύκλος τραγουδιών). Επίσης ο Θεοδωράκης επιλέγει για ερμηνευτή τον Γρηγόρη Μπιθικώτση και εντάσσει στην εννοχρήστρωση το μπουζούκι.²⁹ Ακόμη η βούληση του Θεοδωράκη να μελοποιήσει Ρίτσο αποτελεί αλλαγή στο μέχρι τότε περιεχόμενο των στίχων.³⁰ Τόσο ο Γιάννης Ρίτσος όσο και ο Μίκης Θεοδωράκης είναι την εποχή εκείνη έντονα πολιτικοποιημένοι και δραστήριοι στον χώρο της αριστεράς. Οι λόγοι για τους οποίους

²⁴ Αραβανής, Σπύρος, *Ο πολιτικός στίχος στο ελληνικό τραγούδι - α' μέρος*, Φεβρουάριος 2013, <http://www.musicpaper.gr/topics/item/2685-politikos-stixos.gr>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

²⁵ Αλεξίου, Έλλη, «Ένας άγνωστος δίνει εντολή» στο *Τα αντάρτικα τραγούδια*, Τετράδια, Αθήνα, 1975, σελ. 69 – 71.

²⁶ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 21.

²⁷ οπ. παρ., σελ. 41.

²⁸ οπ. παρ., σελ. 41.

²⁹ Μαλούχος, Γεώργιος Π., *Άξιος εστί*, Λιβάνης, Αθήνα, 2004, σελ. 401 – 405.

³⁰ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 43.

ο Ρίτσος εμπνεύστηκε τον «Επιτάφιο» είναι κυρίως πολιτικοί. Ο «Επιτάφιος» σαν έργο είναι επηρεασμένος από τους νεκρούς της γενικής απεργίας των εργαζομένων την 9^η Μαΐου 1936 επί κυβερνήσεως του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά.³¹

Τα μελοποιημένα τραγούδια του Θεοδωράκη τη δεκαετία του εξήντα και κυρίως αυτά που γράφτηκαν από τον «Επιτάφιο» μέχρι και το «Άξιον Εστί» είχαν ιδιαίτερη απήχηση στον λαό και κυρίως στη «Νεολαία Λαμπράκη», στη γενιά του 114 και του ανένδοτου αγώνα. Η απήχηση στους τότε φοιτητές απορρέει από το γεγονός ότι οι τελευταίοι βρήκαν στα τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη τον «ιδεώδη σύμμαχο στα οράματα τους για μια καλύτερη ζωή».³²

Συμπεραίνουμε ότι ο Μίκης Θεοδωράκης υπήρξε μεγάλος εκφραστής του πολιτικού τραγουδιού στο πρώτο μισό της δεκαετίας του εξήντα. Ο Κώστας Μυλωνάς για τον Θεοδωράκη αναφέρει ότι ήταν ο εισηγητής του πολιτικού τραγουδιού.³³

Βασικό ρόλο τη δεκαετία του πενήντα και του εξήντα όσον αφορά τη διαμόρφωση του ελληνικού τραγουδιού έπαιξε και ο Μάνος Χατζιδάκις ο οποίος δημιούργησε με τη σειρά του το προσωπικό του ύφος κι ένα νέο ήχο. «*Η μουσική του έχει τους ρυθμούς και τις μελωδίες του λαϊκού τραγουδιού, στηρίζεται όμως και σε ακούσματα των Ευρωπαίων δασκάλων του lied.*»³⁴

Ο Μίκης Θεοδωράκης και ο Μάνος Χατζιδάκις αναμφίβολα επέφεραν αλλαγές στο περιεχόμενο του ελληνικού τραγουδιού τη δεκαετία του εξήντα. Ο ρυθμός, η μελωδική γραμμή και η ενορχηστρωτική αντίληψη που σαν επίκεντρο είχαν τα δυτικά μουσικά πρότυπα καθώς επίσης και η ερωτική θεματολογία που κυριαρχούσε απορρίφθηκαν και έτσι έκαναν την εμφάνιση τους τραγούδια με ελληνικούς λαϊκούς και δημοτικούς ρυθμούς (5/8, 7/8, 9/8, 3/4 τσάμικο).³⁵

Το ύφος που προαναφέρθηκε βρήκε αποδοχή και σε αρκετούς συνθέτες της εποχής οι οποίοι και το ακολούθησαν άλλοτε με αδέξιες απόπειρες, με άτακτο δανεισμό και άλλοτε με τρόπο τέτοιο ώστε να δημιουργήσουν έργα κύρους και πολιτιστικής υπευθυνότητας.³⁶ Ορισμένοι από αυτούς τους συνθέτες «αντιπροσωπεύουν και μια τάξη πολιτικών πραγμάτων στο τραγούδι»³⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνθετών που ακολούθησαν τη σχολή αυτή είναι ο Σταύρος Ξαρχάκος, ο Χρήστος Λεοντής, ο

³¹ Σγουράκης, Γιώργος – Σγουράκη, Ηρώ, *Γιάννης Ρίτσος – Αυτοβιογραφία - Ντοκουμέντα της ζωής και του έργου του*, Αρχείο Κρήτης, Αθήνα, 2008, σελ. 49.

³² Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 71.

³³ Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 19.

³⁴ Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 36.

³⁵ οπ. παρ., σελ. 109.

³⁶ οπ. παρ., σελ. 109 – 110.

³⁷ οπ. παρ., σελ. 111.

Γιάννης Μαρκόπουλος, ο Μάνος Λοΐζος, ο Δήμος Μούτσης, ο Σταύρος Κουγιουμτζής κ.α.³⁸

Ο Κώστας Μυλωνάς τονίζει ότι *«όλη αυτή η υπόθεση του ελληνικού τραγουδιού συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με το ιδεολογικοπολιτικό κλίμα, που επικρατούσε την εποχή εκείνη και επηρέασε σημαντικά όλες τις άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης»*³⁹. Αναφερόμενος στον Θεοδωράκη, τον Χατζηδάκι και τον Ξαρχάκο κάνει λόγο για «αερό πόλεμο» στο τραγούδι, αντανάκλαση του οποίου είναι οι διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές εκτιμήσεις και αντιλήψεις. Ο ίδιος υπογραμμίζει *«Όπως είναι γνωστό, η αριστερά είχε το Θεοδωράκη, η δεξιά το Χατζηδάκι και το κέντρο τον Ξαρχάκο»*.⁴⁰

Στο πλαίσιο αυτό την έντονης πολιτικής δραστηριότητας στην μουσική έχουμε έργα όπως την «Καταχνιά» που παρουσιάζεται το 1964 σε στίχους Κώστα Βίβρου, κείμενα Νικηφόρου Βρεττάκου και σύνθεση Χρίστου Λεοντή. Μια «λαϊκή καντάτα» η οποία καλύπτει το τρίπτυχο: κατοχή – αντίσταση – απελευθέρωση.⁴¹ Για τον Λεοντή ο Κώστας Μυλωνάς κάνει λόγο για τη συνεισφορά του πρώτου *«στον αγώνα τον οποίο διεξάγει μέσα απ' τη μουσική ο ιδεολογικός χώρος, που τον εκφράζει»*.⁴²

Βλέπουμε λοιπόν την τάση που υπήρχε να χρησιμοποιούνται τα τραγούδια ως μέσο πολιτικής κατευθυντήριας γραμμής. Διαφαίνεται δηλαδή ένας διαχωρισμός μεταξύ των συνθετών, με κύριο άξονα την πολιτική ιδεολογία την οποία εξέφραζαν διαμέσου των τραγουδιών.

Χαρακτηριστικό δείγμα της έντονης σχέσης που είχε η μουσική δημιουργία με την πολιτική είναι και η αναφορά που κάνει ο Μίκης Θεοδωράκης απαντώντας στην ερώτηση *«Δηλαδή από τους Λαμπράκηδες δε βγήκε μόνο η νέα πολιτική τάξη της Ελλάδας, ένα μεγάλο μέρος της, αλλά και η μουσική τάξη.»*. Ο Θεοδωράκης λέει *«Ναι, γιατί εμείς κάναμε και το Σύλλογο Φίλων Ελληνικής Μουσικής, τον ΣΦΕΜ, που ήταν το φυτώριο από το οποίο ξεπήδησε όλη αυτή η γενιά: ο Λοΐζος, ο Λεοντής, ο Σαββόπουλος, ο Πουλόπουλος, η Φαραντούρη, ο Ζωγράφος. Τα παιδιά αυτά έκαναν τις πρώτες συναυλίες πλάι στους Λαμπράκηδες...»*⁴³.

2.3.2. Το πολιτικό τραγούδι την περίοδο της δικτατορίας.

³⁸ Κουνάδης Παναγιώτης, *Γειά σου περήφανη και αθάνατη εργατιά - Μια διαδρομή στο κοινωνικό εργατικό τραγούδι*, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων, Αθήνα, 2000, σελ. 79.

³⁹ Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 110.

⁴⁰ οπ. παρ., σελ. 111.

⁴¹ οπ. παρ., σελ. 122.

⁴² οπ. παρ., σελ. 122.

⁴³ Μαλούχος, Γεώργιος Π., *Άξιος Εστί*, Λιβάνη, Αθήνα, 2004, σελ. 518.

Η χούντα των συνταγματαρχών αναχαίτισε μία ολόκληρη διαδικασία κατάκτησης κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων καθώς επίσης και το κίνημα που αφορούσε τον πολιτισμό ως σύνολο δραστηριοτήτων, που είχε δημιουργηθεί κατά τη προηγούμενη περίοδο.⁴⁴ Ο Μίκης Θεοδωράκης συνελήφθη και εξορίστηκε στη Ζάτυνα της Αρκαδίας.⁴⁵ Με την απελευθέρωσή του εγκαταστάθηκε στο Παρίσι το 1970. Από εκεί ξεκίνησε ένας μεγάλος κύκλος εκδηλώσεων με στόχο την καταγγελία της χούντας.⁴⁶ Την εν λόγω περίοδο συνθέτει έργα αντιστασιακού χαρακτήρα όπως τη μουσική για την ταινία «Ζ» του Κώστα Γαβρά, «Κατάσταση πολιορκίας», «Πνευματικό εμβατήριο» σε ποίηση Άγγελου Σικελιανού, «Ο Θεοδωράκης διευθύνει Θεοδωράκη», «Τα τραγούδια του αγώνα».⁴⁷ Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι ενώ τα έργα κυκλοφορούν σε αρκετές χώρες του κόσμου, στην Ελλάδα η χούντα απαγορεύει τόσο την κυκλοφορία όσο και την ακρόαση αυτών των τραγουδιών.⁴⁸ Οι συνθέτες της νεότερης γενιάς συνέθεταν και εξέδιδαν τραγούδια μέσα στα πλαίσια που επέτρεπε η χουντική λογοκρισία.⁴⁹

Για την λογοκρισία που μάζιζε την ελληνική μουσική δημιουργία την περίοδο της χούντας κάνει λόγο και η Σοφία Αδαμίδου σε άρθρο της, στην ένθετη έκδοση του Ριζοσπάστη «7 Μέρες Μαζί».⁵⁰

Οι περισσότεροι συγγραφείς θέλοντας να διαμαρτυρηθούν για το καθεστώς παύουν να δημοσιεύουν το 1967.⁵¹ Ωστόσο, αρκετοί είναι οι ποιητές οι οποίοι άλλοτε αλληγορικά και άλλοτε με ρεαλιστικό τρόπο, έγραψαν ποιήματα με αντιστασιακή και αντιφασιστική χροιά.⁵²

2.3.3. Το πολιτικό τραγούδι στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης.

Για τον Κώστα Μυλωνά η δεκαετία του 1970 σε γενικές γραμμές αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης δεκαετίας όσον αφορά το τραγούδι. Το έργο των περισσότερων συνθετών αυτής της εποχής στηρίζεται πάνω στις τεχνοτροπίες του Θεοδωράκη και του Χατζιδάκι.⁵³ Ωστόσο αυτή η συνέχεια πλαισιώθηκε και από άλλες παραμέτρους.⁵⁴

⁴⁴ Κουνάδης, Παναγιώτης, *Γειά σου περήφανη και αθάνατη εργατιά - Μια διαδρομή στο κοινωνικό εργατικό τραγούδι*, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων, Αθήνα, 2000, σελ. 80.

⁴⁵ οπ. παρ., σελ. 81.

⁴⁶ οπ. παρ., σελ. 81.

⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 81.

⁴⁸ οπ. παρ., σελ. 81.

⁴⁹ οπ. παρ., σελ. 81.

⁵⁰ Αδαμίδου, Σοφία, Ριζοσπάστης, ένθετη έκδοση «7 Μέρες Μαζί», 20 Ιουνίου 2010, σελ. 4.

⁵¹ Παπανικολάου, Δημήτρης, *Σαράντα τρία χρόνια μετά την 21η Απριλίου 1967 - μία αναδρομή στις φαιδρότητες αλλά και στις περήφανες φωνές εκείνης της περιόδου*, <http://www.24grammata.com/?p=5057> [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

⁵² Βαλέτας, Κώστας, *'67 - '74 Αντιφασιστικά*, Γραμμή, Αθήνα, 1974, σελ. 5.

⁵³ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 17.

Οι προοδευτικοί συνθέτες της δεκαετίας στο ιδεολογικοπολιτικό πεδίο στράφηκαν σε τρεις κατευθυντήριους άξονες. Την «επιστροφή στις ρίζες», το «πολιτικό τραγούδι» και το τραγούδι της πολιτικής αμφισβήτησης και κοινωνικής κριτικής.⁵⁵

Η «επιστροφή στις ρίζες» αφορά την *«προσπάθεια αναβίωσης παραδοσιακών μορφών προκειμένου να διαφυλαχθούν τα εθνικά χαρακτηριστικά της μουσικής του τόπου»*.⁵⁶

Το «πολιτικό τραγούδι» το οποίο πήρε πολύ μεγάλες διαστάσεις μετά τη μεταπολίτευση έχει να κάνει με την έξαρση του πολιτικού λόγου μέσα από όλες τις μορφές τέχνης. Οι πιο πολλοί συνθέτες επικεντρώθηκαν στις ιδεολογικοπολιτικές εξελίξεις και έγραψαν τραγούδια σχετικού περιεχομένου. Συμμετέχοντας λοιπόν στις αναζητήσεις για το πολιτικό γίνεσθαι βοήθησαν στην άνθιση του «πολιτικού τραγουδιού». Κατ' επέκταση την περίοδο 1974 – 1976 *«το ελληνικό τραγούδι – πέρα απ' όλα τ' άλλα – φορτίστηκε από το πολιτικό πάθος που δημιούργησε η δικτατορία»*.⁵⁷ Τα χρόνια αυτά παρατηρείται και η επαναφορά των μέχρι τότε απαγορευμένων αντάρτικων τραγουδιών.⁵⁸ Ο Μυλωνάς αναφέρεται στην αναβίωση αυτών των τραγουδιών επικρίνοντας την μιας και χρησιμοποιήθηκαν για πολιτικούς σκοπούς.⁵⁹

Ο τρίτος άξονας στον οποίο αναφέρεται ο Κώστας Μυλωνάς δηλαδή, το τραγούδι της πολιτικής αμφισβήτησης και κοινωνικής κριτικής είχε ως κύριο εκφραστή του τον Διονύση Σαββόπουλο.⁶⁰ Ο τελευταίος προερχόμενος και αυτός από τον χώρο της Αριστεράς διαφοροποιήθηκε με τα τραγούδια του από την επίσημη κομματική θέση και έγινε *«εκφραστής μιας κατηγορίας αριστερών φοιτητών και διανοούμενων που αναζητούσαν από καιρό άλλες πολιτικές διεξόδους»*.⁶¹

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της δεκαετίας του 1970 είναι η επιλογή πολλών συνθετών να μελοποιήσουν ποιήματα παλαιότερα ή σύγχρονα τους.⁶² Βασικό χαρακτηριστικό της δεκαετίας αποτελεί και το ζήτημα των συναυλιών. Οι συναυλίες πρυτάνευσαν στη μουσική ζωή. Οι περισσότερες συναυλίες πραγματοποιούνταν σε ανοιχτούς και μεγάλους χώρους θυμίζοντας πολιτικές ή αθλητικές εκδηλώσεις εξαιτίας της μαζικής προσέλευσης.⁶³ Για τον Μυλωνά αυτή η πολιτιστική πρακτική ήταν άμεσα συνδεδεμένη με οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα.⁶⁴ Φτάνοντας στα τέλη της

⁵⁴ οπ. παρ., σελ. 18.

⁵⁵ οπ. παρ., σελ. 18.

⁵⁶ οπ. παρ., σελ. 18.

⁵⁷ οπ. παρ., σελ. 19.

⁵⁸ οπ. παρ., σελ. 19.

⁵⁹ οπ. παρ., σελ. 19.

⁶⁰ οπ. παρ., σελ. 20.

⁶¹ οπ. παρ., σελ. 20.

⁶² οπ. παρ., σελ. 20.

⁶³ οπ. παρ., σελ. 20.

⁶⁴ οπ. παρ., σελ. 20.

δεκαετίας του '70 άρχισε να παρατηρείται και η αναβίωση του ρεμπέτικου τραγουδιού.⁶⁵

Συνοψίζοντας, μέχρι τώρα συμπεραίνουμε ότι τα πολιτικά τραγούδια είναι μαχόμενα τραγούδια στα χείλη και στις ψυχές του αγωνιζόμενου λαού. Σκοπεύουν πάντα σ' ένα πολιτικό στόχο ή σ' έναν αντίπαλο, καταγγέλλουν ή εκθειάζουν κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις με μεγάλη αμεσότητα. Στις περιόδους που αναφέραμε αποτέλεσε μέσο ενθάρρυνσης είτε επικρίνοντας τον «εχθρό» είτε κάποιες φορές περιγελώντας τον.

3. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως το 1981.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, προκειμένου να υπάρχει σαφέστερη εικόνα για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε το πολιτικό τραγούδι της μεταπολίτευσης είναι απαραίτητο να μελετηθούν κάποια σημαντικά πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως το 1981. Αυτή η μελέτη θα βοηθήσει όσον αφορά τη δημιουργία συμπεράσματος για τη σύνδεση των πολιτικών γεγονότων με τα πολιτικά τραγούδια. Οι περίοδοι χωρίζονται και εδώ με όμοιο τρόπο όπως στην υποενότητα 2.3. Όπως έχει ήδη αναφερθεί η μελέτη ξεκινά από το 1958 που είναι και η χρονιά που η ΕΔΑ κερδίζει τη δεύτερη θέση στις εκλογές αυτού του έτους.

3.1. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1958 έως το 1967.

Από το 1952 η δεξιά κατέχει στην Ελλάδα την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή έχοντας εξασφαλισμένη κυβερνητική σταθερότητα αρχικά γύρω από τον Παπάγο και τον Ελληνικό Συναγερμό και έπειτα από τον Καραμανλή και την ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση).⁶⁶ Αξίζει να σημειωθεί πως η κυβέρνηση Παπάγου και του «Ελληνικού Συναγερμού» ακολούθησε μία εντελώς σκληρή πολιτική διώξεων και απολύσεων απέναντι στην Αριστερά, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εκτέλεση του Νίκου Πλουμπίδη, η οποία θα αναφερθεί παρακάτω, καθώς και την προσπάθεια εξάρθρωσης των παράνομων οργανώσεων του ΚΚΕ.⁶⁷ Το ΚΚΕ ήδη από το 1947 βρίσκεται στην παρανομία.⁶⁸ Η πολιτική κρίση του 1955 που αφορούσε το κυπριακό ζήτημα, την ασθένεια Παπάγου καθώς και γενικότερα ζητήματα είχε ως αποτέλεσμα να

⁶⁵ οπ. παρ., σελ. 20.

⁶⁶ Meynaud, Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα - 1946 – 1965*, τόμος 1, μτφρ. Μερλόπουλος Παναγιώτης Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σελ. 168.

⁶⁷ Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία - κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2013, σελ. 181.

⁶⁸ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 34, Πάπυρος, Αθήνα, 1988, σελ. 414.

δοθεί από τον βασιλιά Παύλο εντολή στον Κωνσταντίνο Καραμανλή να σχηματίσει κυβέρνηση. Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε προσπάθησε να πάρει μέτρα τέτοια ώστε να δείξει διαφορετική εικόνα σε σχέση με την προηγούμενη. Οι εκλογές ορίστηκαν για την 19^η Φεβρουαρίου 1956.⁶⁹ Παράλληλα τον Ιανουάριο του 1956 δημιουργήθηκε και η ΕΡΕ από την πλειοψηφία των βουλευτών του «Ελληνικού Συναγερμού» και από στελέχη του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Ο «Ελληνικός Συναγερμός» διαλύθηκε. Τις εκλογές κέρδισε η ΕΡΕ με ποσοστό 55% και 165 βουλευτές.⁷⁰

Την 1^η Μαρτίου του 1958 η κυβέρνηση Καραμανλή παραιτείται μετά την αποχώρηση των υπουργών Γεώργιο Ράλλη και Π. Παπαληγούρα, η οποία κλόνισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία που επέτυχε η ΕΡΕ στις εκλογές του 1956.⁷¹ Προκειμένου λοιπόν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής να ανασυγκροτήσει το εσωτερικό του κόμματος υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησης του.⁷² Στις 5 Μαρτίου του ίδιου έτους ο βασιλιάς Παύλος σχημάτισε εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κ. Γεωργακόπουλο, η οποία και ανέλαβε να διεξάγει νέες εκλογές.⁷³ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν την 11^η Μαΐου 1958 και συμμετείχαν 5 εκλογικοί συνδυασμοί. Έλαβαν μέρος η «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση» υπό την αρχηγία του Κωνσταντίνου Καραμανλή και αποτέλεσε τον κύριο εκφραστή της Δεξιάς, το «Κόμμα Φιλελευθέρων», στο οποίο συναρχηγοί ήταν ο Γεώργιος Παπανδρέου και ο Σοφοκλής Βενιζέλος, η «Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά» (ΕΔΑ) πρόεδρος της οποίας ήταν ο Ιωάννης Πασαλίδης, η «Ένωση Λαϊκών Κομμάτων» που αποτελούσε συνασπισμό του «Λαϊκού Κόμματος», του «Λαϊκού Κοινωνικού Κόμματος», του «Κόμματος Εθνικοφρόνων», του «Μεταρρυθμιστικού Κόμματος» και του «Δημοκρατικού Μεταρρυθμιστικού Κόμματος». Τέλος στις εκλογές έλαβε μέρος και η «Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση» (ΠΑΔΕ), η οποία δημιουργήθηκε τον Απρίλιο του 1958 και αφορούσε τον συνασπισμό τεσσάρων μικρών κομμάτων.⁷⁴

Το αποτέλεσμα των εκλογών έφερε την ΕΡΕ στην πρώτη θέση με ποσοστό 41,16% και 171 έδρες. Την δεύτερη θέση κατέλαβε η ΕΔΑ με ποσοστό 24,42% και 79 έδρες. Ακολούθησαν το «Κόμμα Φιλελευθέρων» με 20,67% και 36 έδρες, η ΠΑΔΕ με 10,62% και 10 έδρες και η «Ένωση Λαϊκών Κομμάτων» 2,94% και 4 έδρες.⁷⁵

⁶⁹ οπ. παρ., σελ. 191 – 195.

⁷⁰ Δαφνής, Γρηγόριος, *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, 1821 -1961*, Γαλαξίας, Αθήνα, 1961, σελ. 189.

⁷¹ Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946 – 1964, Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1985, σελ. 230.

⁷² οπ. παρ., σελ. 231.

⁷³ οπ. παρ., σελ. 231.

⁷⁴ οπ. παρ., σελ. 234 – 235.

⁷⁵ οπ. παρ., σελ. 483.

Ο Ηλίας Νικολακόπουλος χαρακτηρίζει την άνοδο της ΕΔΑ στην αξιωματική αντιπολίτευση ως την «μεγάλη έκπληξη», η οποία «έτεινε να ανατρέψει ριζικά τις έως τότε πολιτικές ισορροπίες και να δημιουργήσει ένα διπολικό σύστημα κομμάτων με πόλους την ΕΡΕ και την ΕΔΑ».⁷⁶ Επίσης η νίκη της ΕΡΕ που αποτελούσε τον κύριο εκφραστή της Δεξιάς την ανέδειξε στην κυρίαρχη δύναμη όλου του πολιτικού φάσματος.⁷⁷ Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε την έντονη πόλωση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς που έφερε το αποτέλεσμα των εκλογών του 1958.

Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1961 ο Κωνσταντίνος Καραμανλής υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησης του, είτε θεωρώντας ότι το πολιτικό κλίμα τον ευνοούσε είτε για να αναθεωρήσει το σύνταγμα με στόχο να περιοριστούν τα δικαιώματα του θρόνου.⁷⁸ Συνάμα το παλάτι και ο Βασιλιάς Παύλος από τη σύγκρουσή που είχε με τον Καραμανλή ανησυχεί και για την άνοδο της ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά).⁷⁹ Καθοριστικής σημασίας για τον περιορισμό της εκλογικής δύναμης της ΕΔΑ αποτελεί η ενοποίηση των κεντρικών κομμάτων με τη δημιουργία της «Ένωσης Κέντρου».⁸⁰

Οι εκλογές πραγματοποιούνται την 29^η Οκτωβρίου του 1961 και αντιπαρατάχτηκαν μεταξύ τους τρεις εκλογικοί σχηματισμοί.⁸¹ Καθένας από αυτούς «*συσπείρωνε το σύνολο της αντίστοιχης παράταξης*».⁸² Η «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση» με αρχηγό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή εκπροσωπώντας την Δεξιά και τον παραδοσιακό φιλελεύθερο χώρο, ο συνασπισμός «Ένωσης Κέντρου» - «Κόμμα Προοδευτικών» με αρχηγούς τον Γεώργιο Παπανδρέου και τον Σπύρο Μαρκεζίνη που εκπροσωπούσε το φάσμα μεταξύ ΕΡΕ και ΕΔΑ και τέλος το «Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπο Ελλάδος» (ΠΑΜΕ) και αφορούσε τον συνασπισμό της ΕΔΑ, με πρόεδρο τον Ι. Πασαλίδη, και του Εθνικού Αγροτικού Κόμματος (ΕΑΚ).⁸³ Στις εκλογές πρώτο κόμμα αναδείχθηκε η ΕΡΕ με ποσοστό 50,81 % και 176 έδρες. Τη δεύτερη θέση κατέλαβε η ο συνασπισμός Ένωσης Κέντρου – Κόμμα Προοδευτικών με 33,65% και 100 έδρες. Η ΕΔΑ εξέλεξε 24 βουλευτές λαμβάνοντας ποσοστό 14,62%.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου (Ένωση Κέντρου) καταγγέλλει τις εκλογές, ότι έγιναν με «*βία και νοθεία*».⁸⁴ Ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναφερόμενος στις εκλογές χρησιμοποίησε τον όρο «*υπερκράτος*» εννοώντας «*τον πολυπλόκαμο οργανισμό που κυριαρχούσε στο*

⁷⁶ οπ. παρ., σελ. 241.

⁷⁷ οπ. παρ., σελ. 236.

⁷⁸ Καιροφύλας, Γιάννης, *Η Αθήνα στη δεκαετία του '60*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1997, σελ. 84.

⁷⁹ οπ.παρ., σελ. 84.

⁸⁰ Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία - κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2013, σελ. 267.

⁸¹ οπ. παρ., σελ. 272.

⁸² οπ. παρ., σελ. 272.

⁸³ οπ. παρ., σελ. 272 – 274.

⁸⁴ Καιροφύλας, Γιάννης, *Η Αθήνα στη δεκαετία του '60*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1997, σελ. 85.

δημόσιο βίο τα τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα η Ένωση Κέντρου να μην παλεύει μόνο εναντίον της ΕΡΕ αλλά και εναντίον του ΓΕΣ, της ΚΥΠ, της Χωροφυλακής, των ΤΕΑ και άλλων «σκοτεινών» παραγόντων.»⁸⁵

Επίσης ο Jean Meynaud αναφέρει πως «Εάν ορίσουμε τη Δεξιά ως τον κοινωνικό συντηρητισμό – συντηρητισμό πολύ πιο έντονο στην Ελλάδα από άλλες χώρες που έφθασαν σε υψηλότερο επίπεδο εκσυγχρονισμού – μπορούμε να πούμε ότι επί 30 χρόνια (1933 – 1963) η έμπνευση της Δεξιάς κυριάρχησε στη χώρα.»⁸⁶

Στις 22 Μαΐου του 1963 δολοφονείται κατά τη διάρκεια πολιτικής συγκέντρωσης στη Θεσσαλονίκη ο συνεργαζόμενος με την ΕΔΑ, ο βουλευτής Πειραιώς Γρηγόρης Λαμπράκης.⁸⁷ Ο Γεώργιος Παπανδρέου κατηγόρησε ως ηθικό αυτουργό τον Καραμανλή γιατί «η ΕΡΕ καλλιεργούσε την πώλωση και διαμόρφωνε κλίμα εμφυλίου πολέμου».⁸⁸ Η δολοφονία Λαμπράκη για την ΕΔΑ αποτελούσε προμελετημένο σχέδιο και κατηγόρησε ακόμα και την Ένωση Κέντρου για «προστατευτική επιείκεια».⁸⁹ Η δολοφονία ακολουθήθηκε από σειρά διαδηλώσεων και έντονων διαμαρτυριών.

Στα τέλη Μαΐου του 1963 μια επιτροπή αποτελούμενη κυρίως από καλλιτέχνες και με πρόεδρο τον Μίκη Θεοδωράκη ιδρύει τη «Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης».⁹⁰ Στις 16 Σεπτεμβρίου 1964 και αφού η κίνηση αυτή πήρε μεγάλες διαστάσεις, συγχωνεύεται με την νεολαία της ΕΔΑ (ΝΕΔΑ) και μετονομάζεται σε «Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη».⁹¹

Τα επόμενα χρόνια όπως διαφαίνεται από τις ποικίλες εκλογικές αναμετρήσεις υπάρχει τρομερή πολιτική και κοινοβουλευτική αστάθεια. Πραγματοποιούνται κατά τη πρώτη τετραετία της δεκαετίας του εξήντα τρεις εκλογικές αναμετρήσεις (1961, 1963, 1964).⁹² Το 1963 και το 1964 τις εκλογές κερδίζει η Ένωση Κέντρου.⁹³ Τον Ιούλιο του 1965 ξέσπασε κρίση μεταξύ βασιλιά και πρωθυπουργού και ο δεύτερος απομακρύνθηκε πριν υποβάλλει παραίτηση.⁹⁴ Ο βασιλιάς θέλοντας να περιορίσει την απήχηση της Ένωσης Κέντρου και δεδομένου ότι η συνταγματική προθεσμία του το

⁸⁵ οπ. παρ., σελ. 85.

⁸⁶ Meynaud, Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα - 1946 – 1965*, μτφρ. Μερλόπουλος Παναγιώτης, τόμος 1, Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σελ. 169.

⁸⁷ Καιροφύλας, Γιάννης, *Η Αθήνα στη δεκαετία του '60*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1997, σελ. 132

⁸⁸ οπ. παρ., σελ. 134.

⁸⁹ Meynaud, Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα - 1946 – 1965*, μτφρ. Μερλόπουλος Παναγιώτης, τόμος 1, Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σελ. 249.

⁹⁰ οπ. παρ., σελ. 252.

⁹¹ οπ. παρ., σελ. 252.

⁹² οπ. παρ., σελ. 8.

⁹³ οπ. παρ., σελ. 150 – 153.

⁹⁴ Καιροφύλας, Γιάννης, *Η Αθήνα στη δεκαετία του '60*, Φιλιππότη, Αθήνα, 1997, σελ. 344.

επιτρέπει, προσπαθεί να καθυστερήσει τις εκλογές.⁹⁵ Μετά την εκτροπή του Γεώργιου Παπανδρέου και μέχρι το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967 υπήρξαν τρεις κυβερνήσεις αυτές των Στ. Στεφανόπουλου, Ι. Παρασκευόπουλου, Π. Κανελλόπουλου.

3.2. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1967 έως το 1974.

Τα ξημερώματα της 21^{ης} Απριλίου του 1967 τα άρματα μάχης κάνουν την είσοδο τους στην πόλη της Αθήνας.⁹⁶ Με το πραξικόπημα εγκαθιδρύεται ένας στρατιωτικός μηχανισμός ολοκληρωτικού ελέγχου της εθνικής ζωής, καταλύονται πλήρως οι συνταγματικές εγγυήσεις και ελευθερίες και η κυβέρνηση που δημιουργείται είναι πλήρως απαλλαγμένη από οποιαδήποτε κοινοβουλευτική ευθύνη.⁹⁷ Οι συνωμότες τόσο στην Αθήνα όσο και σε όλη την επικράτεια προχώρησαν άμεσα σε συλλήψεις των αντιπάλων τους με την εφαρμογή πολιτικής μαζικών συλλήψεων. Συνελήφθησαν οι ηγέτες της Ένωσης Κέντρου, της ΕΔΑ αλλά και μέλη της εν ενεργεία κυβέρνησης όπως ο Π. Κανελλόπουλος, ο Π. Παπαληγούρας, ο Γ. Ράλλης. Μέσα σε λίγες ημέρες οι συλληφθέντες ανέρχονται σε πολλές χιλιάδες.⁹⁸ Οι συλλήψεις αυτές «στράφηκαν πριν από όλα κατά της Αριστεράς και της περισσότερο προωθημένης πτέρυγας της Ένωσης Κέντρου».⁹⁹ Σκοπός των συλλήψεων αυτών ήταν η εξουδετέρωση των στελεχών που ήταν συνδεδεμένα με ευρύτερα λαϊκά στρώματα.¹⁰⁰

Η λαϊκή αντίδραση απέναντι στους συνωμότες ήταν ελάχιστη και σχετικώς ανύπαρκτη.¹⁰¹ Αδρανής παρέμεινε τα τέσσερα πρώτα χρόνια της δικτατορίας και ο φοιτητικός κόσμος.¹⁰²

Ωστόσο από τις αρχές του 1972 εμφανίζονται αντιδικτατορικά ρεύματα στους κόλπους των φοιτητών. Φοιτητές «δεξιών», «κεντρώων» και «αριστερών» πεποιθήσεων βρίσκουν κοινό σημείο αναφοράς την αντίθεση τους στο καθεστώς.¹⁰³ Ο αυταρχισμός του καθεστώτος που επικρατεί στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο επικρατεί και στα πανεπιστήμια.¹⁰⁴ Οι φοιτητές αρχίζουν και απαιτούν εκλογές στους φοιτητικούς

⁹⁵ Meynaud, Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα - 1946 – 1965*, μτφρ. Μερλόπουλος Παναγιώτης, τόμος 1, Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σελ. 106.

⁹⁶ οπ. παρ., σελ. 295.

⁹⁷ οπ. παρ., σελ. 296.

⁹⁸ οπ. παρ., σελ. 300.

⁹⁹ οπ. παρ., σελ. 302.

¹⁰⁰ οπ. παρ., σελ. 303.

¹⁰¹ οπ. παρ., σελ. 326.

¹⁰² Κούσουλας, Δημήτριος, *Πολιτικές Ευθύνες*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1980, σελ. 307.

¹⁰³ οπ. παρ., σελ. 307.

¹⁰⁴ Δαφέρμος, Ολύμπιος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, 1972 – 1973*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1992, σελ. 30.

συλλόγους. Πολλοί μάλιστα προσφεύγουν και στο πρωτοδικείο κατά των διορισμένων από το καθεστώς διοικητικών συμβουλίων.¹⁰⁵ Καίριας σημασίας αποτελεί η κατάληψη της Νομικής Σχολής την 21^η Φεβρουαρίου 1972, η οποία διήρκησε 48 ώρες, καθώς οι φοιτητές απεχώρησαν αφού πρώτα κατοχύρωσαν τη διαβεβαίωση της Συγκλήτου ότι θα μεριμνούσε για την κατάργηση του ΝΔ 1347 και να επιτραπούν οι φοιτητικές συγκεντρώσεις.¹⁰⁶ Τα συνθήματα των περίπου 4000 φοιτητών ήταν καθαρά πολιτικά και επεδείκνυαν την εναντίωση τους με το καθεστώς,¹⁰⁷ Η κατάληψη της νομικής αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη φοιτητική διαμαρτυρία και το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα άρχιζε να γνωρίζει άνοδο.¹⁰⁸

Σημαντικό γεγονός την περίοδο της χούντας αποτελεί το αποτυχημένο πείραμα της «φιλελευθεροποίησης». Η δικτατορία προσπάθησε με αυτόν τον τρόπο «να βγει από τα αδιέξοδα του ανομιμοποίητου “κράτους έκτακτης ανάγκης”, προσφέροντας μια επίφαση ελεγχόμενων κοινοβουλευτικών διαδικασιών, με απώτερο στρατηγικό στόχο τη διατήρηση του στρατού ως αυτόνομου και καθοριστικού κέντρου εξουσίας.»¹⁰⁹ Έτσι ακολουθεί η κυβέρνηση του Μαρκεζίνη στην οποία ήταν αντίθετες αρκετές δυνάμεις της δικτατορίας. Ωστόσο σε αυτή την περίοδο επικρατούν τέσσερις κυρίαρχες πολιτικές τάσεις. Μία αυτή των συντηρητικών πολιτικών που αποδέχτηκαν την κυβέρνηση Μαρκεζίνη οι οποίοι και τάχθηκαν υπέρ της συμμετοχής στις εκλογές που είχαν εξαγγελθεί. Η δεύτερη τάση που είχε ως κύριο καθοδηγητή τον Κωνσταντίνο Καραμανλή κράτησε αποστάσεις και θεωρούσε ότι η κυβέρνηση Μαρκεζίνη αποτελούσε λύση για μεταβατική ομαλοποίηση. Επίσης ο χώρος της κεντροδεξιάς, το ΠΑΚ του Ανδρέα Παπανδρέου και το ΚΚΕ απέρριπταν την νομιμοποίηση της κυβέρνησης και τη συμμετοχή σε εκλογές. Τέλος η ΕΔΑ και το ΚΚΕ εσωτερικού υποστήριξε τη συμμετοχή στις εκλογές καθώς θεώρησαν ότι με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να διαβρώσουν τη δικτατορία.¹¹⁰

Η αναγκαστική χαλάρωση από την πλευρά της δικτατορίας των μηχανισμών ελέγχου και χειραγώγησης, οδήγησε στη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων για την εξέγερση του πολυτεχνείου.¹¹¹ Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε και η επιδείνωση της

¹⁰⁵ οπ. παρ., σελ. 55 – 57.

¹⁰⁶ Λάζος, Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα, 1821 – 1973, Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Γνώση, Αθήνα, 1987, σελ. 365.

¹⁰⁷ οπ. παρ., σελ. 364.

¹⁰⁸ οπ. παρ. σελ. 367.

¹⁰⁹ Αναστασιάδης, Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 9.

¹¹⁰ οπ. παρ., σελ. 10.

¹¹¹ οπ. παρ., σελ. 12.

οικονομίας το 1973 η οποία είχε σαν αποτέλεσμα την αναθεώρηση της στάσης των πολιτών απέναντι στο καθεστώς.¹¹²

Τη 15^η Νοεμβρίου 1973 πραγματοποιήθηκε από φοιτητές στο χώρο του Πολυτεχνείου διαδήλωση κατά της δικτατορίας έχοντας στη κατοχή τους ραδιοφωνικό σταθμό με τη βοήθεια του οποίου παρότρυναν τον λαό να αγωνιστεί για την ανατροπή του καθεστώτος. Το γεγονός αυτό ώθησε την αστυνομία να παρέμβει και να κατεδαφίσει στις 17 Νοέμβρη του ίδιου έτους την πύλη του Πολυτεχνείου σκοτώνοντας 34 άτομα και επαναφέροντας τον στρατιωτικό νόμο. Το «Πολυτεχνείο» σημαντική στιγμή στην πορεία του αντιδικτατορικού αγώνα κατόρθωσε να ριζοσπαστικοποιήσει ευρύτερες λαϊκές δυνάμεις.¹¹³

Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου ανέκοψαν τις όποιες προσπάθειες «ομαλοποίησης» έκανε η δικτατορία.¹¹⁴ Όπως αναφέρει ο Ολύμπιος Δαφέρμος *«Με την εξέγερση του πολυτεχνείου, το φοιτητικό κίνημα ακύρωσε την προσπάθεια πολιτικοποίησης του καθεστώτος και έθεσε επιτακτικά το ζήτημα της αλλαγής της πολιτικής εξουσίας, μην αφήνοντας οποιαδήποτε περιθώρια πολιτικών ελιγμών στους στρατιωτικούς.»*¹¹⁵

Στις 25 Νοεμβρίου 1973 οι συνωμότες του Ιωαννίδη κινούμενοι με όμοιο τρόπο με αυτόν του Παπαδόπουλου κατέλαβαν με άρματα μάχης καίριες θέσεις στο κέντρο της Αθήνας.¹¹⁶ Ακολούθησε η σύλληψη του Παπαδόπουλου στο Λαγονήσι.¹¹⁷

Το κυπριακό ζήτημα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πτώση της δικτατορίας. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο δημιούργησε ένα κενό εξουσίας.¹¹⁸ Από την 20^η Ιουλίου 1974, λίγες ώρες μετά την εισβολή των Τούρκων γίνονται συνεχόμενες στρατιωτικές συσκέψεις. Στις 23 Ιουλίου 1974, η στρατιωτική ηγεσία της δικτατορίας αποφασίζει και καλεί τους πολιτικούς ηγέτες προκειμένου να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της χώρας.

3.3. Πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα από το 1974 έως το 1981.

Ξημερώματα της 24^{ης} Ιουλίου 1974 ο Κωνσταντίνος Καραμανλής φθάνει από το Παρίσι στην Ελλάδα, ύστερα από πρόταση του Ευάγγελου Αβέρωφ, προκειμένου να

¹¹² Δαφέρμος, Ολύμπιος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, 1972 – 1973*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1992, σελ. 142.

¹¹³ Αναστασιάδης, Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 12.

¹¹⁴ Κούσουλας, Δημήτριος, *Πολιτικές Ευθύνες*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1980, σελ. 339.

¹¹⁵ Δαφέρμος, Ολύμπιος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, 1972 – 1973*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1992, σελ. 227.

¹¹⁶ Κούσουλας, Δημήτριος, *Πολιτικές Ευθύνες*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1980, σελ. 341.

¹¹⁷ οπ. παρ., σελ. 342.

¹¹⁸ Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 14.

σχηματίσει κυβέρνηση και ο ίδιος να αναλάβει καθήκοντα πρωθυπουργού.¹¹⁹ Η άφιξη του Καραμανλή έγινε μέσα «σ' ένα εντυπωσιακό λαϊκό παραλήρημα ενθουσιασμού».¹²⁰ Για τον Γιάννη Βούλγαρη «*Η πτώση της δικτατορίας σήμανε το πέρασμα από την ελεγχόμενη Δημοκρατία και το διπλό κράτος στην αυτορυθμιζόμενη Δημοκρατία και το Κράτος των κομμάτων.*».¹²¹

Ο Καραμανλής συγκροτεί άμεσα «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας». Στη κυβέρνηση συμμετείχαν παλαιά στελέχη της ΕΡΕ, εκπρόσωποι του «Κεντρώου» χώρου καθώς και κάποιοι εκπρόσωποι του σοσιαλδημοκρατικού χώρου. Εκτός κυβέρνησης έμεινε ο πολιτικός κόσμος της «Κεντροαριστεράς» και της παραδοσιακής «Αριστεράς» με αποτέλεσμα στην κυβέρνηση να μην εκφράζονται όλες οι συνιστώσες του αντιδικτατορικού μετώπου.¹²² Στις 26 Ιουλίου 1974 δίνεται με προεδρικό διάταγμα στους πολιτικούς κρατούμενους της χούντας αμνηστία.¹²³

Σημαντική πράξη της «Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας» αποτελεί το νομοθετικό διάταγμα 59/74 το οποίο αφορούσε την επαναλειτουργία των κομμάτων. Το ΚΚΕ νομιμοποιείται.¹²⁴ Επίσης από τις 23 Σεπτεμβρίου του 1974 καταργείται ο ΑΝ 509 που αφορούσε τα Κομμουνιστικά Κόμματα και σταδιακά αρχίζει να νομιμοποιείται η δράση τους.¹²⁵ Κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους κυκλοφορούν και εφημερίδες που είχαν κλείσει κατά την επταετία της δικτατορίας όπως η «Καθημερινή», η «Αυγή» και ο «Ριζοσπάστης». Επαναφέρονται στην τοπική αυτοδιοίκηση αιρετά όργανα. Επίσης ο Ανδρέας Παπανδρέου εξαγγέλλει την ίδρυση του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑ.ΣΟ.Κ) με βασικές ιδεολογικές αρχές την εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία κοινωνική απελευθέρωση και δημοκρατική διαδικασία».¹²⁶

Οι πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές ορίζονται για την 17^η Νοεμβρίου 1974. Ωστόσο υπήρξαν αντιδράσεις από τους πολιτικούς χώρους που δε μετείχαν στη κυβέρνηση και αφορούσαν τον εκλογικό νόμο, τον τρόπο διεξαγωγής των εκλογών και την κατανομή των εδρών.¹²⁷

¹¹⁹ οπ. παρ., σελ. 15

¹²⁰ οπ. παρ., σελ. 15

¹²¹ Βούλγαρης, Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974 – 1990, σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001, σελ. 32.

¹²² Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 16.

¹²³ οπ. παρ., σελ. 20.

¹²⁴ οπ. παρ., σελ. 22.

¹²⁵ Βούλγαρης, Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974 – 1990, σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001, σελ. 39.

¹²⁶ Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 23.

¹²⁷ οπ. παρ., σελ. 24.

Μέσα σε αυτό το κλίμα εμφανίζονται και οι νέοι κομματικοί σχηματισμοί. Ιδρύεται από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή η «Νέα Δημοκρατία», η Ένωση Κέντρου με αρχηγό τον Γεώργιο Μαύρο συνασπίστηκε με τον πολιτικό οργανισμό «Κίνημα Νέων Πολιτικών δυνάμεων» και σχημάτισαν την «Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις». Τέλος δημιουργήθηκε αποτελούμενος από το ΚΚΕ, το ΚΚΕ εσωτερικού και την ΕΔΑ ο πολιτικός σχηματισμός «Ενωμένη Αριστερά» με πρόεδρο τον Ηλία Ηλίου.¹²⁸ Στις εκλογές του 1974 επίσης μετείχε και ο σχηματισμός «Εθνική Δημοκρατική Ένωσις» (ΕΔΕ) που αποτελούνταν από δυνάμεις της ακροδεξιάς. Επίσης συμμετείχαν και κάποια μικρότερα πολιτικά μορφώματα (Φ.Δ.Ε – ΣΚΕ, Δημοκρατική Ένωση Κέντρου, ΕΚΚΕ κτλ.).¹²⁹

Το εκλογικό αποτέλεσμα έφερε τη νίκη στη Νέα Δημοκρατία και τον Κωνσταντίνο Καραμανλή όπου και κατέλαβε 220 έδρες έναντι 60 της «Ένωσης Κέντρου – Νέες Δυνάμεις», 12 του ΠΑ.ΣΟ.Κ και 8 της Ενωμένης Αριστεράς.¹³⁰

Η νέα κυβέρνηση οδήγησε τη χώρα σε δημοψήφισμα στις 8 Δεκεμβρίου 1974 προκειμένου οι πολίτες να κρίνουν τον τρόπο ανάδειξης του αρχηγού του κράτους αν θα είναι δηλαδή αιρετός ή κληρονομικός.¹³¹ Το αποτέλεσμα ήταν υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας.¹³² Σταδιακά ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Νέα Δημοκρατία εκτός των άλλων κατάφεραν να διαχωριστούν από την Δεξιά των προ - δικτατορικών χρόνων.¹³³

Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου ξεκίνησαν και οι διαδικασίες για τη δημιουργία νέου Συντάγματος το οποίο είχε ως βάση του το Σύνταγμα του 1952.¹³⁴ Το νέο Σύνταγμα δημιούργησε έντονη αντιπαράθεση μεταξύ κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και μειοψηφίας.¹³⁵ Θεμέλιο του πολιτεύματος ορίζεται η «προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία» η οποία είναι η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.¹³⁶ Ο ρόλος της κυβέρνησης για τη διαμόρφωση του πολιτειακού – πολιτικού συστήματος υπήρξε καθοριστικός.¹³⁷ Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέγεται στις 19 Ιουνίου 1975 ο Κωνσταντίνος Τσάτσος,

¹²⁸ οπ. παρ., σελ. 27.

¹²⁹ οπ. παρ., σελ. 31.

¹³⁰ οπ. παρ., σελ. 31.

¹³¹ οπ. παρ., σελ. 35.

¹³² οπ. παρ., σελ. 39.

¹³³ Βούλγαρης, Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974 – 1990, σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001, σελ. 37.

¹³⁴ Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 42.

¹³⁵ οπ. παρ., σελ. 43.

¹³⁶ οπ. παρ., σελ. 44.

¹³⁷ Βούλγαρης, Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974 – 1990, σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001, σελ. 38.

ακαδημαϊκός και βουλευτής της Ν.Δ.¹³⁸ Παράλληλα ξεκίνησαν και οι δίκες για τη χουντική επταετία.¹³⁹

Η πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Σημαντική ημερομηνία η 12^η Ιουνίου 1975 όπου και υπεβλήθει από τον πρωθυπουργό αίτημα στον πρόεδρο της επιτροπής της ΕΟΚ για πλήρη ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.¹⁴⁰

Ο Γιώργος Αναστασιάδης επισημαίνει ότι οι κυβερνήσεις της Ν.Δ. αντιμετώπισαν τις κοινωνικές διεκδικήσεις και τις αντιδράσεις των εργατικών συνδικάτων που ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής κυβερνητικής πολιτικής με «όχι ιδιαίτερα ευαίσθητο και διορατικό τρόπο».¹⁴¹

Στις 20 Νοεμβρίου 1977 πραγματοποιήθηκαν κοινοβουλευτικές εκλογές. Οι βασικοί κομματικοί σχηματισμοί που πήραν μέρος και κατέλαβαν έδρες στη βουλή ήταν η Νέα Δημοκρατία, η Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ), το ΠΑ.ΣΟ.Κ, Το ΚΚΕ, η ΄Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων, η «Εθνική Πάταξις» και το «Κόμμα Νεοφιλελευθέρων».¹⁴² Τις εκλογές κέρδισε η Νέα Δημοκρατία και στην αξιωματική αντιπολίτευση αναδείχθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ.¹⁴³

Τη περίοδο 1977 – 1981 υπάρχουν αρκετές αναδιαρθρώσεις στα πολιτικά κόμματα.¹⁴⁴ Σημαντικό γεγονός αυτής της περιόδου αποτελεί η εκλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή, έπειτα από δύο άκαρπες ψηφοφορίες, στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στις 5 Μαΐου 1980 η οποία ταυτίζεται και με τα πέντε χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος. Οριοθετείται λοιπόν η έναρξη ενός νέου κεφαλαίου στη πολιτική ιστορία της μεταδικτατορικής περιόδου.¹⁴⁵

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ την 1^η Ιανουαρίου 1981 συμπίπτει με τη δημιουργία προεκλογικού κλίματος στην πολιτική ζωή της χώρας. Από τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί σημαντικό αποτελεί η επανένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ την 21^η Οκτωβρίου 1980 υπό της κυβερνήσεως του Γ. Ράλλη.¹⁴⁶

Στις 18 Οκτωβρίου 1981 πραγματοποιήθηκαν διπλές εκλογές (κοινοβουλευτικές – ευρωεκλογές). Και στις δύο αυτές εκλογές προηγήθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έναντι της Νέας

¹³⁸ Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993, σελ. 48.

¹³⁹ οπ. παρ., σελ. 48.

¹⁴⁰ οπ. παρ., σελ. 53.

¹⁴¹ οπ. παρ., σελ. 53.

¹⁴² οπ. παρ., σελ. 58.

¹⁴³ οπ. παρ., σελ. 59.

¹⁴⁴ οπ. παρ., σελ. 61.

¹⁴⁵ οπ. παρ., σελ. 70.

¹⁴⁶ οπ. παρ., σελ. 72.

Δημοκρατίας και ως αποτέλεσμα στις 21 Οκτωβρίου 1981 ορκίστηκε η πρώτη σοσιαλιστική κυβέρνηση στην Ελλάδα.¹⁴⁷

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΟΥ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΥ

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται εκτενής αναφορά στη ζωή και το έργο του συνθέτη Θάνου Μικρούτσικου. Γίνεται αναφορά στην επαφή του με την μουσική, τις μουσικές και πολιτικές επιρροές του. Κύρια πηγή αποτελεί το βιβλίο του Οδυσσέα Ιωάννου «Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος – Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις» όπου ο συνθέτης μιλά ο ίδιος για τη ζωή και το έργο του. Επίσης παραθέεται σύντομο βιογραφικό σημείωμα του Θάνου Μικρούτσικου από το 1981 έως και σήμερα. Η αναφορά στον Μικρούτσικο χωρίζεται σε δύο υποενότητες. Διαχωριστικό σημείο θεωρείται η είσοδος του συνθέτη στη δισκογραφία. Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στους ποιητές και στιχουργούς που μελοποίησε καθώς και στους κύριους ερμηνευτές με τους οποίους συνεργάστηκε.

1. Η βιογραφία του Θάνου Μικρούτσικου.

1.1. Η περίοδος πριν τη δισκογραφία.

Γεννημένος στις 13 Απριλίου 1947 στην Πάτρα. Ο ίδιος αναφέρει πως η οικογένεια του από την πλευρά του πατέρα του ήταν μία «αστική, συντηρητική οικογένεια» η οποία και κατείχε ένα εργοστάσιο ζυμαρικών το οποίο στη συνέχεια οδηγήθηκε στη χρεοκοπία.¹⁴⁸ Ωστόσο ο πατέρας του ήταν «δακτυλοδεικτούμενος» κομμουνιστής ο οποίος και διώχθηκε από το σχολείο που δίδασκε μαθηματικά στο Αγρίνιο λόγω πολιτικών φρονημάτων.¹⁴⁹ Οι γονείς του γνωρίστηκαν σε χορό που είχε διοργανώσει το ΕΑΜ και η ΕΠΟΝ μετά την απελευθέρωση. Παντρεύτηκαν το 1946.¹⁵⁰

Η πρώτη επαφή του Θάνου Μικρούτσικου με το πιάνο όπως αναφέρει ο ίδιος ήταν στο σπίτι της θείας του Αντιγόνης Παπαμικροπούλου.¹⁵¹ Στη Δευτέρα δημοτικού γράφεται στη Φιλαρμονική Εταιρεία που ήταν παράρτημα του Ωδείου Αθηνών και μαθήτευσε με καθηγήτρια την Λίτσα Σινιγάλια. Αυτή τη πενταετία η μελέτη του

¹⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 78-79.

¹⁴⁸ Ιωάννου Οδυσσέα, *Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 22.

¹⁴⁹ οπ. παρ., σελ. 23.

¹⁵⁰ οπ. παρ., σελ. 42.

¹⁵¹ οπ. παρ., σελ. 25.

επικεντρώνεται στη κλασική μουσική.¹⁵² Στην έκτη δημοτικού ο Θάνος Μικρούτσικος γράφεται στο Ελληνικό Ωδείο της Πάτρας. Εκείνη τη περίοδο αρχίζει να παίζει από μόνος του και κάποια ελληνικά τραγούδια της εποχής.¹⁵³ Τη δεκαετία του 1950 εκτός από τη κλασική μουσική ακούει και τραγούδια του Μάνου Χατζιδάκι καθώς και rock 'n' roll.¹⁵⁴ Ο Μικρούτσικος θεωρεί αυτή τη περίοδο ως αφετηρία για την ανάπτυξη της συνθετικής του πορείας.¹⁵⁵

Από τα σχολικά του χρόνια αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι ο δάσκαλός του τον τιμώρησε επειδή όταν ρώτησε στην τάξη τι θα ψηφίσουν οι γονείς των μαθητών αυτός απάντησε ότι ο πατέρας του θα ψήφιζε τον Φωτήλα της ΕΔΑ. Επίσης ο ίδιος αναφέρεται στο γεγονός ότι σε ηλικία 11 χρονών και πιο συγκεκριμένα στις εκλογές του 1958 πήγε στη συγκέντρωση της ΕΔΑ στη πλατεία Γεωργίου στη Πάτρα όπου ομιλητές ήταν ο Πασαλίδης και ο Κύρκος. Κάνει λόγο και για την έντονη παρουσία της αστυνομίας στην εκδήλωση.¹⁵⁶

Το 1959 μπαίνει έπειτα από εξετάσεις στο Πρώτο Γυμνάσιο Αρρένων.¹⁵⁷ Το Νοέμβριο του 1962 η οικογένεια μετακομίζει στην Αθήνα προκειμένου ο Θάνος Μικρούτσικος και ο αδερφός του Ανδρέας να προετοιμαστούν για τις εισαγωγικές εξετάσεις στο πανεπιστήμιο.¹⁵⁸ Ο πατέρας είχε κανονίσει να εργαστεί στο φροντιστήριο του Μανωκλίδη στο οποίο *«δίδασκαν αριστεροί καθηγητές, οι οποίοι είτε είχαν εκδιωχτεί από τα δημόσια σχολεία, είτε δεν είχαν κάνει ποτέ αίτηση»*.¹⁵⁹ Αρχικά γράφεται στο Δεύτερο Γυμνάσιο Αρρένων Αθηνών και στη συνέχεια μετεγγράφεται στο Όγδοο. Παράλληλα ξεκίνησε και μαθήματα στο φροντιστήριο Μανωκλίδη.¹⁶⁰

Ο Θάνος Μικρούτσικος στην αυτοβιογραφία του αναφέρεται και στη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη τον Μάιο του 1963. Συμμετείχε και στην πορεία – ακολουθία την ημέρα της κηδείας του.¹⁶¹ Στα δεκαέξι του χρόνια γράφτηκε στην Νεολαία Λαμπράκη όπου και παρέμεινε μέχρι τη δικτατορία. Όσο ήταν μέλος της νεολαίας Λαμπράκη συμμετείχε σε αρκετές συγκεντρώσεις και συλλαλητήρια. Για τον πρόεδρο της τον Μίκη Θεοδωράκη αναφέρει πως ήταν *«άνθρωπος - μύθος»* για αυτόν.¹⁶² Ήδη από το

¹⁵² οπ. παρ., σελ. 26.

¹⁵³ οπ. παρ., σελ. 27.

¹⁵⁴ οπ. παρ., σελ. 29.

¹⁵⁵ οπ. παρ., σελ. 27 – 28.

¹⁵⁶ οπ. παρ., σελ. 28 – 29.

¹⁵⁷ οπ. παρ., σελ. 29.

¹⁵⁸ οπ. παρ., σελ. 43 – 44.

¹⁵⁹ οπ. παρ., σελ. 44.

¹⁶⁰ οπ. παρ., σελ. 45.

¹⁶¹ οπ. παρ., σελ. 46.

¹⁶² οπ. παρ., σελ. 46.

1962 σταματάει το Ωδείο. Έπαιζε όμως στο σπίτι του και κυρίως τραγούδια του Θεοδωράκη αλλά και ξενόγλωσσα όπως “Beatles” κ.α.¹⁶³

Τη περίοδο 1963 – 1967 ο Θάνος Μικρούτσικος επικεντρώνεται κυρίως στη μελέτη του σχολείου και του Πανεπιστημίου επιδιώκοντας να ακολουθήσει καριέρα ακαδημαϊκού μαθηματικού στην Αμερική. Μπαίνει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο τμήμα Μαθηματικών.¹⁶⁴ Ωστόσο το 1965 γράφει το πρώτο του τραγούδι σε στίχους Ανδρέα Παγουλάτου, με τίτλο « Μια τραγιάσκα κι ένα τσιγάρο». Συνολικά έχει μελοποιήσει περισσότερα από σαράντα τραγούδια του Ανδρέα Παγουλάτου που, όπως αναφέρει ο ίδιος «και οι δύο μιμούμασταν τον τρόπο του Μίκη και του Ρίτσου».¹⁶⁵

Η πρώτη εμφάνιση του συνθέτη στη σκηνή έγινε στις αρχές του 1967, στην «Παράγκα» στην Πλάκα όπου εκείνη την περίοδο εμφανιζόταν ο Διονύσης Σαββόπουλος και η Καίτη Χωματά.¹⁶⁶ Χαρακτηριστική στιγμή στην «Παράγκα» αποτελεί για τον ίδιο ο έπαινος από τη πλευρά του Μίκη Θεοδωράκη όταν τον άκουσε να παίζει επί σκηνής τέσσερα τραγούδια από το «Μαουντχάουζεν».¹⁶⁷

Ένας ακόμα συνθέτης που γνώρισε ο Μικρούτσικος στην «Παράγκα» ήταν και ο Μάνος Λοΐζος. Ο Μικρούτσικος συμμετείχε ως πιανίστας στη ζωντανή παρουσίαση του κύκλου τραγουδιών του Λοΐζου «τα Νέγρικα» σε στίχους Γιάννη Νεγρεπόντη. Η παρουσίαση πραγματοποιήθηκε στις 19 Απριλίου 1967 στο θέατρο «Κεντρικόν».¹⁶⁸

Την ημέρα του πραξικοπήματος, στις 21 Απριλίου 1967, ο Θάνος Μικρούτσικος βρισκότανε στην Αθήνα.¹⁶⁹ Στη περίοδο της δικτατορίας η Ασφάλεια κάλεσε τον Μικρούτσικο στο τμήμα. Αφορμή ήταν ένα κείμενο που δημοσίευσε στην εφημερίδα «Έθνος» το οποίο εναντιωνόταν στη Δικτατορία. Η πρώτη σύλληψη του έγινε λίγες μέρες μετά τη κηδεία του Γιώργου Σεφέρη. Στο γραφείο της Ασφάλειας ήθελαν να ομολογήσει πως ήταν μέλος της «20 Οκτώβρη» και πως έβαζε βόμβες.¹⁷⁰

Το 1968 έπεισε τους γονείς του και έναν οικογενειακό φίλο να ανοίξουν μία μπουάτ στην Πλάκα, τους «Ορίζοντες». Ο Μικρούτσικος έπαιζε πιάνο και τραγουδούσαν ο Άλκης Λάβαρης και η Βάσω Μεσηνέζη.¹⁷¹ Αυτή τη χρονιά συνέβησαν πολλά γεγονότα που επηρέασαν ιδιαίτερα τον Μικρούτσικο. Ο Γαλλικός Μάης, η συνέχεια του πόλεμου

¹⁶³ οπ. παρ., σελ. 46.

¹⁶⁴ οπ. παρ., σελ. 48

¹⁶⁵ οπ. παρ., σελ. 48

¹⁶⁶ οπ. παρ., σελ. 49

¹⁶⁷ οπ. παρ., σελ. 49

¹⁶⁸ οπ. παρ., σελ. 50

¹⁶⁹ οπ. παρ., σελ. 50

¹⁷⁰ οπ. παρ., σελ. 52 – 53.

¹⁷¹ οπ. παρ., σελ. 51.

στο Βιετνάμ, η πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα, η διάσπαση του ΚΚΕ με τη δημιουργία του ΚΚΕ εσωτερικού.¹⁷²

Το 1969 ο Μικρούτσικος γίνεται μαθητής του Γιάννη Α. Παπαϊωάννου ο οποίος είχε ασχοληθεί και με τον δωδεκαφθογγισμό. Μέσα σε ενάμιση χρόνο έβγαλε την ύλη της αρμονίας, της αντίστιξης και της φούγκας.¹⁷³ Ο ίδιος ο συνθέτης αναγνωρίζει το γεγονός ότι η μαθητεία δίπλα στον Παπαϊωάννου αποτέλεσε σε μεγάλο βαθμό θεμέλιο για την μετέπειτα πορεία του στη σύνθεση.¹⁷⁴

Την ίδια χρονιά αποφασίζει πως θα ασχοληθεί μόνο με τη μουσική και πως δεν θα ακολουθήσει την επιστήμη των μαθηματικών.¹⁷⁵ Ήδη από το 1967 όμως δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη μελοποίηση ποιημάτων. Στην μπουάτ «Ορίζοντες» εκτελούνται, σε καθημερινή βάση, αρκετά τραγούδια του.¹⁷⁶ Την περίοδο 1968 – 1969 μελοποιεί Ρίτσο, ποιητές του 19^{ου} αιώνα καθώς και ελάσσονες ποιητές του 20^{ου} αιώνα.

Ο ίδιος θεωρεί ως σημαντική περίοδο στη συνθετική του δραστηριότητα το 1969. Στα προγενέστερα έτη, αν και δεν μιμούνταν το Θεοδωράκη ο ίδιος αναφέρει «*Ήμουν όμως κάτω από τις φτερούγες του. Στοιχιζόμουν από τον Μίκη*»¹⁷⁷. Το 1969 αρχίζει να δημιουργείται κατά τον ίδιο το πρώτο υλικό της δημιουργίας του. Μελοποιεί κυρίως ποιήματα του Κουλουφάκου, του Σινόπουλου, του Ρίτσου, του Βάρναλη. Τα τραγούδια αυτά τα χαρακτηρίζει ως πιο ώριμα.¹⁷⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα καθαρά προσωπικής δημιουργίας για τον ίδιο αποτελεί ο μικρός δίσκος που περιέχει τα τραγούδια «Εχθρός» και «Ρόζα Λούξεμπουργκ». Αναφέρει για το δεύτερο τραγούδι ότι «*θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ίσως και το πρώτο έντεχνο τζαζ – ροκ κομμάτι του ελληνικού τραγουδιού*». Ως επιχείρημα για αυτή του την άποψη χρησιμοποιεί την ενορχήστρωση και την ύπαρξη τεσσάρων κλαρινέτων σε μία ορχήστρα οκτώ οργάνων.¹⁷⁹ Τα δύο πρώτα τραγούδια του που δισκογραφήθηκαν είναι το «Ένα σπιτάκι απόμερο» και η «Μυγδαλιά» σε ποίηση Καρυωτάκη και ερμηνεία της Βάσως Μεσηνέζη.¹⁸⁰ Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1969 – 1970 από την MINOS χωρίς ο συνθέτης να έχει κάνει συμβόλαιο.¹⁸¹

Το 1971 παίζει στη μπουάτ «Έπαφος» μαζί με την Αρλέτα και το 1972 γνωρίζει την Μαρίζα Κωχ και δουλεύουν στη μπουάτ «Κιχώτες» που είναι και ο τίτλος του

¹⁷² οπ. παρ., σελ. 76.

¹⁷³ οπ. παρ., σελ. 57.

¹⁷⁴ οπ. παρ., σελ. 58.

¹⁷⁵ οπ. παρ., σελ. 58.

¹⁷⁶ οπ. παρ., σελ. 59.

¹⁷⁷ οπ. παρ., σελ. 59.

¹⁷⁸ οπ. παρ., σελ. 59 – 60.

¹⁷⁹ οπ. παρ., σελ. 60.

¹⁸⁰ οπ. παρ., σελ. 59.

¹⁸¹ οπ. παρ., σελ. 63.

τραγουδιού που τραγουδούσε η Κωχ στον δεύτερο μικρό δίσκο του συνθέτη σε ποίηση Καρυωτάκη.¹⁸² Το άλλο τραγούδι του δίσκου και αυτό σε ποίηση Καρυωτάκη ήταν το «Είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες κιθάρες».¹⁸³ Και αυτός ο δίσκος εκδόθηκε από τη MINOS παρά το γεγονός ότι υπήρχε πρόταση και από την EMI.¹⁸⁴ Το 1972 είναι και η χρονιά που ο Θάνος Μικρούτσικος παντρεύεται την Κοραλία Σωτηριάδου.¹⁸⁵ Γνωρίζει επίσης και την ερμηνεύτρια Μαρία Δημητριάδη¹⁸⁶ η οποία παντρεύτηκε τον αδερφό του Θάνου, Ανδρέα.¹⁸⁷

Ο Μικρούτσικος συμμετείχε στην αντιχουντική διαμαρτυρία της 21^{ης} Απριλίου 1972.¹⁸⁸ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα λίγες ημέρες μετά να συλληφθεί και να οδηγηθεί στην ασφάλεια όπου και κρατήθηκε για δώδεκα ημέρες.¹⁸⁹

Το Σεπτέμβριο του 1973 ο Μικρούτσικος συνεργάζεται με τον Αντώνη Καλογιάννη και τη Μαρία Δημητριάδη στην μπουάτ «Ρήγα». Η συνεργασία αυτή διήρκησε ως τις ημέρες του Πολυτεχνείου.¹⁹⁰

Στα γεγονότα του Πολυτεχνείου συμμετείχε από την πρώτη ημέρα. Όπως αναφέρει «Τις μέρες εκείνες είχα αναλάβει να παίζω πιάνο στο αμφιθέατρο – κυρίως Θεοδωράκη».¹⁹¹ Με τις συλλήψεις στο Πολυτεχνείο οδηγείται στην Ασφάλεια όπου τελικά αφέθηκε ελεύθερος.¹⁹² Μετά το πραξικόπημα του Ιωαννίδη ο Μικρούτσικος κρύβεται συνεχώς σε φιλικά σπίτια φοβούμενος τη σύλληψη.¹⁹³ Η γυναίκα του φεύγει για τη Γερμανία.¹⁹⁴ Μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου τον καλούν στο στρατό. Κρύβεται στο «Αιγινήτειο» με τη βοήθεια μιας φίλης του νοσηλεύτριας, προσποιούμενος ψυχικές διαταραχές.¹⁹⁵ Όσο βρισκόταν στο «Αιγινήτειο» έπαιζε στην μπουάτ «Χνάρι» μαζί με την Μαρία Δημητριάδη, Αφροδίτη Μάνου, Δημήτριοφ μέχρι τον Φεβρουάριο του 1974 όπου η αστυνομία έκλεισε την μπουάτ.¹⁹⁶ Τελικά κατάφερε να πάρει αναβολή για δύο χρόνια λόγω ψυχωσικής συνδρομής.¹⁹⁷

¹⁸² οπ. παρ., σελ. 60.

¹⁸³ οπ. παρ., σελ. 63.

¹⁸⁴ οπ. παρ., σελ. 63.

¹⁸⁵ οπ. παρ., σελ. 51.

¹⁸⁶ οπ. παρ., σελ. 61.

¹⁸⁷ οπ. παρ., σελ. 66.

¹⁸⁸ οπ. παρ., σελ. 77.

¹⁸⁹ οπ. παρ., σελ. 77.

¹⁹⁰ οπ. παρ., σελ. 62.

¹⁹¹ οπ. παρ., σελ. 80.

¹⁹² οπ. παρ., σελ. 81 – 82.

¹⁹³ οπ. παρ., σελ. 85.

¹⁹⁴ οπ. παρ., σελ. 84.

¹⁹⁵ οπ. παρ., σελ. 85 – 86.

¹⁹⁶ οπ. παρ., σελ. 87.

¹⁹⁷ οπ. παρ., σελ. 89.

Με την μεταπολίτευση ο Μικρούτσικος βρίσκεται ιδεολογικά κοντά στο ΕΚΚΕ (Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κίνημα Ελλάδας) χωρίς όμως να ενταχθεί σε αυτό.¹⁹⁸ Για τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης ο Μικρούτσικος αναφέρει πως συμμετείχε σε αρκετές συναυλίες συμπαράστασης σε απεργίες στις οποίες συχνά η αστυνομία επενέβαινε με βίαιο τρόπο για να τις καταστείλει.¹⁹⁹

1.2. Ο Θάνος Μικρούτσικος από τον πρώτο δίσκο μέχρι το 1981.

Το 1975 υπογράφει το πρώτο τριετές συμβόλαιο με την Lyra. Ο πρώτος ολοκληρωμένος δίσκος που εκδίδει είναι τα «Πολιτικά Τραγούδια. Ο ίδιος αναφέρει πως *«Τα Πολιτικά τραγούδια διαφοροποιήθηκαν αμέσως από τον κυρίαρχο ήχο»*.²⁰⁰ Ο δίσκος εμπεριέχει τραγούδια σε ποίηση Ναζίμ Χικμέτ, τον οποίο ο Μικρούτσικος τον θεωρεί ποιητή με λυρικά ξεσπάσματα, και όχι «ξερά» πολιτικό και σε ποίηση Βολφ Μπίρμαν για τον οποίο αναφέρει ότι διέθετε *«μια μοντέρνα επιθετικότητα και μια νεανική ορμή, στις οποίες συνέβαλλε και η πολύ δημιουργική μετάφραση του Δημοσθένη Κούρτοβικ»*.²⁰¹

Ερμηνεύτρια είναι η Μαρία Δημητριάδη που ερμηνεύει όλα τα τραγούδια του δίσκου εκτός από το τραγούδι «Μπαλάντα για τους ασφαλίτες» που το ερμηνεύει ο ίδιος ο συνθέτης.²⁰²

Ο Θάνος Μικρούτσικος στην αυτοβιογραφία του αναφέρεται και στο γεγονός ότι ο Χατζιδάκις από τη θέση του διευθυντή της Ελληνικής Ραδιοφωνίας έδωσε εντολή έτσι ώστε να απαγορευτούν να μεταδίδονται έντεκα από τα δεκατρία τραγούδια του δίσκου. Ο Μικρούτσικος με κείμενο που απέστειλε στις εφημερίδες τον κατήγγειλε ως λογοκριτή.²⁰³

Το 1976 ο Θάνος Μικρούτσικος έπαιζε στη μπουάτ «Αρχόντισσα» μαζί με την Μαρία Δημητριάδη και τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου. Αυτή ήταν και η τελευταία του χρονιά σε μουσικές σκηνές. Ήδη από το 1975 ο συνθέτης επικεντρώνεται στις συναυλίες που όπως αναφέρει τις περισσότερες φορές ήταν δωρεάν.²⁰⁴ Μετά τα πολιτικά τραγούδια ακολούθησε η έκδοση ενός δίσκου 45 στροφών ο οποίος στη μία πλευρά είχε το

¹⁹⁸ οπ. παρ., σελ. 89.

¹⁹⁹ οπ. παρ., σελ. 93.

²⁰⁰ οπ. παρ., σελ. 97.

²⁰¹ οπ. παρ., σελ. 97 – 98.

²⁰² Μικρούτσικος, Θάνος, *Πολιτικά Τραγούδια* (LP), Lyra, 1975.

²⁰³ οπ. παρ., σελ. 99.

²⁰⁴ οπ. παρ., σελ. 105.

τραγούδι «Ρόζα Λούξεμπουργκ» σε στίχους Μάνου Ελευθερίου και στην άλλη τον «Εχθρό» σε ποίηση Ναζίμ Χικμέτ.²⁰⁵

Το 1976 είναι και η χρονιά που ο συνθέτης εκδίδει τον δεύτερο δίσκο του «Καντάτα για τη Μακρόνησο».²⁰⁶ Ο Μικρούτσικος σε αυτόν το δίσκο που εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο μελοποίησε επτά ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου από τον «Πέτρινο Χρόνο (Μακρονησιώτικα)» καθώς και τέσσερα ποιήματα του Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκη σε μετάφραση Γιάννη Ρίτσου.²⁰⁷ Για τον δίσκο ο ίδιος αναφέρει «*Ηθελα να κάνω ένα έργο που να έχει τη δομή έργων που αγαπούσα, όπως οι "Όρνιθες του Χατζιδάκι, το Άξιον Εστί και το Κάντο Χενεράλ του Θεοδωράκη, αλλά και ο Μπολιβάρ του Μαμαγκάκη*».²⁰⁸ Ο Γιάννης Ρίτσος σε ερώτηση του Γιώργου Σγουράκη αναφέρει πως στον «Πέτρινο Χρόνο» μιλάει για τον φόβο, την πίεση να υπογράψουν, τα βασανιστήρια, τους ξυλοδαρμούς που βίωσαν οι εξόριστοι στη Μακρόνησο.²⁰⁹ Κύρια ερμηνεύτρια είναι η Μαρία Δημητριάδη ενώ συμμετέχουν ερμηνεύοντας ο Σάκης Μπουλάς, ο Γιάννης Ζουγανέλης και η Αφροδίτη Μάνου.²¹⁰ Σημαντική είναι κατά τον συνθέτη και η συνεισφορά του σκηνοθέτη Γιώργου Μιχαηλίδη και της Σοφίας Σπυράτου με τους οποίους εκείνη την περίοδο δούλευε την «Φουέντε Οβεχούνα».²¹¹ Παράλληλα ο Μικρούτσικος αποξενώνεται από το ΕΚΚΕ και γίνεται προσκείμενος στο ΚΚΕ.²¹² Τον Νοέμβριο του 1976 πραγματοποιήθηκαν την ίδια μέρα δύο συναυλίες στο Σπόρτινγκ προκειμένου να παρουσιαστεί το έργο του δεύτερου δίσκου. Στους παρευρισκόμενους ήτανε ο Γιάννης Ρίτσος, ο Μίκης Θεοδωράκης καθώς και αρκετά μέλη του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ.²¹³ Ο Θάνος Μικρούτσικος χαρακτηρίζει τη σχέση του με τον Γιάννη Ρίτσο «*εξαιρετική από την πρώτη στιγμή της γνωριμίας μας μέχρι το τέλος*».²¹⁴

Ο συγκεκριμένος δίσκος αποτέλεσε αφορμή για τον Θεοδωράκη να πει για τον Μικρούτσικο σε συνέντευξή του στην Καθημερινή πως «δεν είναι Έλληνας συνθέτης,

²⁰⁵ οπ. παρ., σελ. 106.

²⁰⁶ Δραγουμάνος, Πέτρος, *Κατάλογος Ελληνικής δισκογραφίας 1950 – 2000*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2000, σελ. 528.

²⁰⁷ Μικρούτσικος, Θάνος, *Καντάτα για τη Μακρόνησο (LP)*, Lyra, Αθήνα, 1976.

²⁰⁸ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 106.

²⁰⁹ Σγουράκης, Γιώργος – Σγουράκη, Ηρώ, *Γιάννης Ρίτσος – Αυτοβιογραφία - Ντοκουμέντα της ζωής και του έργου του*, Αρχείο Κρήτης, Αθήνα, 2008, σελ. 75.

²¹⁰ Μικρούτσικος, Θάνος, *Καντάτα για τη Μακρόνησο (LP)*, Lyra, Αθήνα, 1976.

²¹¹ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 106.

²¹² οπ. παρ., σελ. 109.

²¹³ οπ. παρ., σελ. 109.

²¹⁴ οπ. παρ., σελ. 111.

αλλά Γερμανός».²¹⁵ Ωστόσο μετά την κυκλοφορία του δίσκου ο Θεοδωράκης έστειλε στην Μαρία Δημητριάδη μία επιστολή στην οποία επεδείκνυε ενθουσιασμό.²¹⁶

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω το 1976 ο Μικρούτσικος γράφει τη μουσική καθώς και τα τραγούδια για τις ανάγκες του έργου του Λόπε Ντε Βέγκα «Φουέντε Οβεχούνα». Η παράσταση ανέβηκε από το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. Οι στίχοι των τραγουδιών είναι του σκηνοθέτη της παράστασης Γιώργου Μιχαηλίδη.²¹⁷ Κύρια ερμηνεύτρια και σε αυτόν το δίσκο είναι η Μαρία Δημητριάδη.²¹⁸ Για τη συγκεκριμένη παράσταση είχαν γραφτεί παλαιότερα τραγούδια από τον Μάνο Χατζιδάκι.²¹⁹ Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1977.²²⁰

Το 1977 κυκλοφορεί επίσης και ο δίσκος «Τροπάρια για φονιάδες»²²¹ σε ποίηση Μάνου Ελευθερίου. Ο δίσκος περιέχει 13 μελοποιημένα ποιήματα του Ελευθερίου.²²² Κάποια από τα ποιήματα αυτά προέρχονται από ποιητικές συλλογές του Ελευθερίου και κάποια γράφτηκαν προκειμένου να μελοποιηθούν και να γίνουν τραγούδια.²²³ Ερμηνευτές σε αυτόν το δίσκο είναι η Μαρία Δημητριάδη και ο Γιώργος Μεράντζας. Αρκετά δημοφιλές έγινε το τραγούδι «Νίκος Πλουμπίδης». Για τους ερμηνευτές ο συνθέτης αναφέρει χαρακτηριστικά «Στην δουλειά αυτήν, η Μαρία και ο Γιώργος έδωσαν ρεσιτάλ ερμηνείας. Ειδικά ο Μεράντζας. Μετέφερε με τη φωνή του το ελληνικό πάθος και, ερμηνεύοντας τη «Δίκη ζωή», το εξακόντισε στο μέλλον. Από τις μεγάλες ερμηνευτικές στιγμές του έντεχνου νεοελληνικού τραγουδιού».²²⁴

Ο Γιώργος Μεράντζας που σε αυτό το δίσκο έχει κυριότερο ερμηνευτικό ρόλο χαρακτηρίζεται από την δραστηριότητα του την περίοδο της μεταπολίτευσης.²²⁵

Επόμενος δίσκος του Θάνου Μικρούτσικου είναι η «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ».²²⁶ Τα τραγούδια του δίσκου προκύψανε από την παράσταση που ανέβηκε το 1978 «80 χρόνια Μπρεχτ». Την σκηνοθεσία της παράστασης είχε αναλάβει ο Ζυλ

²¹⁵ οπ. παρ., σελ. 109.

²¹⁶ οπ. παρ., σελ. 109.

²¹⁷ οπ. παρ., σελ. 124.

²¹⁸ Μικρούτσικος, Θάνος, *Φουέντε Οβεχούνα* (LP), Lyra, 1977.

²¹⁹ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 124.

²²⁰ Δραγουμάνος Πέτρος, *Κατάλογος Ελληνικής δισκογραφίας 1950 – 2000*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2000, σελ. 528.

²²¹ οπ. παρ., σελ. 528.

²²² Μικρούτσικος, Θάνος, *Τροπάρια για Φονιάδες* (LP), Lyra, 1977.

²²³ οπ. παρ.

²²⁴ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 125.

²²⁵ Τζαγάκης, Γιώργος, *Γιώργος Μεράντζας: Θέλω να είμαι εραστής του τραγουδιού*, 6 Απριλίου 2011 <http://www.e-orfeas.gr/artists/interviews/3289-γιωργος-μεραντζας-θελω-να-ειμαι-παντα-εραστης-του-τραγουδιου.html>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

²²⁶ Δραγουμάνος Πέτρος, *Κατάλογος Ελληνικής δισκογραφίας 1950 – 2000*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2000, σελ. 528.

Ντασέν και έπαιξαν η Μερκούρη, ο Κατράκης, ο Φέρτης, η Βαλάση και ο Καλαβρούζος.²²⁷ Εκτός από τα τραγούδια της παράστασης υπάρχουν και άλλα τραγούδια σε ποίηση Μπέρτολτ Μπρεχτ καθώς ο συνθέτης δούλεψε πάνω στη ποίηση του από το 1972.²²⁸ Στον εν λόγω δίσκο εμφανίζεται για πρώτη φορά στη δισκογραφία ο ερμηνευτής Γιάννης Κούτρας.²²⁹ Στη συνέντευξη Τύπου για την παρουσίαση του δίσκου ο Μάνος Χατζιδάκις είπε «Τον θεωρώ σαν τον σημαντικότερο συνθέτη της νεότερης γενιάς, και αν βρίσκομαι εδώ βρίσκομαι μόνο με την ιδιότητα του μουσικού, για να επιβεβαιώσω τη σημασία που δίνω στο έργο του».²³⁰

Τον Νοέμβριο του 1978 κυκλοφορεί και ο δίσκος « Τραγούδια της Λευτεριάς». Ο δίσκος περιείχε τραγούδια σε στίχους Φώντα Λάδη, Άλκη Αλκαίου, Μπέρτολτ Μπρεχτ, Μανόλη Αναγνωστάκη, Γιάννη Ρίτσου. Ο συνθέτης θεωρεί πως το τραγούδι που ξεχώρισε ήταν το «Κι ήθελε ακόμη» του Μανόλη Αναγνωστάκη. Σημειώνει επίσης πως απέτυχε στο να δημιουργήσει ομοιογένεια τόσο στους στίχους όσο και στη μουσική φόρμα.²³¹ Ερμηνεύτρια του δίσκου είναι η Μαρία Δημητριάδη.²³² Σε αυτό τον δίσκο δημοσιεύονται για πρώτη φορά τραγούδια του συνθέτη σε στίχους Φώντα Λάδη, Μανόλη Αναγνωστάκη και Άλκη Αλκαίου.

Ακολούθησε ο δίσκος Σταυρός του Νότου που εκδόθηκε το 1979.²³³ Ο δίσκος έχει μελοποιημένα τραγούδια σε ποίηση Νίκου Καββαδία.²³⁴ Αφορμή για να μελοποιήσει τον συγκεκριμένο ποιητή ήταν το σήριαλ «Πορεία 090» σε παραγωγή Γιώργου Παπαλιού και σκηνοθεσία Τάσου Ψαρρά για την οποία έγραψε επτά τραγούδια σε ποίηση του Καββαδία.²³⁵ Στη συνέχεια μελοποίησε και τραγούδια που δεν ήταν για τις ανάγκες του σήριαλ

Από το 1979 έως το 1981 ο Μικρούτσικος εκδίδει άλλους δύο δίσκους. Ο πρώτος είναι ο «Ευριπίδης IV» το 1980 που είναι και η τελευταία του δισκογραφική δουλειά στη Lyra. Το έργο εντάσσεται στην «κλασική» μουσική του συνθέτη.²³⁶ Η μελοποίηση γίνεται πάνω σε αποσπάσματα του Ευριπίδη από τον «Ορέστη» και τον «Ιωνά».²³⁷ Τα

²²⁷ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 125.

²²⁸ οπ. παρ., σελ. 126.

²²⁹ οπ. παρ., σελ. 126.

²³⁰ οπ. παρ., σελ. 127.

²³¹ οπ. παρ., σελ. 127.

²³² Μικρούτσικος, Θάνατος, *Τραγούδια της Λευτεριάς* (LP), Lyra, Αθήνα, 1978.

²³³ Δραγουμάνος, Πέτρος, *Κατάλογος Ελληνικής δισκογραφίας 1950 – 2000*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2000, σελ. 528.

²³⁴ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 127.

²³⁵ οπ. παρ., σελ. 127.

²³⁶ οπ. παρ., σελ. 139.

²³⁷ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 186.

τραγούδια είναι γραμμένα για αφηγητή, για φωνές σοπράνο, άλτο, τενόρου και βαρύτονου και για σύνολο οργάνων απαρτιζόμενο από πιάνο, φαγκότο, τρομπέτα, κόρνο.²³⁸ Το εν λόγω έργο το παρουσίασε με τη χορωδία «Άρνολντ Σένμπεργκ» στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στη Βιέννη το 1980.²³⁹

Ο δεύτερος δίσκος κυκλοφόρησε στα τέλη του 1981 και έχει τον τίτλο «Λεοντής – Μικρούτσικος – Συναυλίες ‘81».²⁴⁰ Ο δίσκος είναι αποτέλεσμα της περιοδείας που είχε γίνει το καλοκαίρι αυτής της χρονιάς η οποία ήταν σύμπραξη τριών συνθετών, του Θάνου Μικρούτσικου, του Μάνου Λοΐζου και του Χρήστου Λεοντή.²⁴¹ Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός πως για αυτή τη σειρά συναυλιών οι τρεις συνθέτες επισκέφθηκαν τον πρόεδρο του ΠΑ.ΣΟ.Κ Ανδρέα Παπανδρέου καθώς και τον γενικό γραμματέα του ΚΚΕ Χαρίλαο Φλωράκη προκειμένου να τους ενημερώσουν για τις κοινές αυτές συναυλίες.²⁴² Όπως έχει ήδη αναφερθεί το καλοκαίρι του 1981 ήταν προεκλογική περίοδος για τις επικείμενες εκλογές που τελικά κέρδισε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ο ίδιος ο συνθέτης αναφέρει « *Οι συναυλίες, πέραν του καλλιτεχνικού γεγονότος, αναμφίβολα λειτουργούσαν και ως αντιδεξιά χειρονομία*».²⁴³ Η πρώτη κοινή συναυλία των τριών που πραγματοποιήθηκε στο γήπεδο του Πανιωνίου που σύμφωνα με τον ίδιο έκοψε σαράντα οκτώ χιλιάδες εισιτήρια. Επιπλέον συμπληρώνει πως ήταν «*Παρούσα όλη η πολιτική ηγεσία – πλην Νέας Δημοκρατίας – και ένας παλμός που επισκίασε το καλλιτεχνικό γεγονός και έδωσε στη συναυλία χαρακτηριστικά πολιτικής συγκέντρωσης*».²⁴⁴ Έπειτα από έξι συναυλίες που δόθηκαν ο Λοΐζος έφυγε από το σχήμα. Ο Μικρούτσικος και ο Λεοντής συνέχισαν την περιοδεία με άλλες τριάντα πέντε συναυλίες.²⁴⁵

Όσον αφορά τις ζωντανές εμφανίσεις του συνθέτη από το 1974 έως το 1981 αναφέρθηκε παραπάνω πως μέχρι το 1976 εμφανιζόταν κυρίως σε μουσικά. Από το 1976 και έπειτα σταματάει να παίζει σε μουσικά και εμφανίζεται σε συναυλίες οι οποίες κυρίως είχαν το ρόλο συμπαραστάσης σε απεργίες, σε κινητοποιήσεις, έπαιζε για συλλόγους και για συνδικάτα.²⁴⁶ Στην πλειονότητα τους αυτές οι συναυλίες ήταν

²³⁸ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 140.

²³⁹ Μικρούτσικος, Θάνος, *Μουσικώς ύποπτος*, επιμέλεια έκδοσης Καρασούλος Παρασκευάς, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα, 1991, σελ. 9.

²⁴⁰ Ιωάννου Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 147.

²⁴¹ οπ. παρ., σελ. 146.

²⁴² οπ. παρ., σελ. 147.

²⁴³ οπ. παρ., σελ. 147.

²⁴⁴ οπ. παρ., σελ. 147.

²⁴⁵ οπ. παρ., σελ. 147.

²⁴⁶ οπ. παρ., σελ. 139.

δωρεάν και ο συνθέτης δεν πληρωνόταν.²⁴⁷ Οι πρώτες επί πληρωμή συναυλίες ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1980 όπου ο συνθέτης έκανε την πρώτη του περιοδεία.²⁴⁸ Από το 1975 έως και το 1985 η κύριοι ερμηνευτές στις συναυλίες του Θάνου Μικρούτσικου ήταν η Αφροδίτη Μάνου, ο Γιώργος Μεράντζας, η Μαρία Δημητριάδη, ο Κώστας Θωμαΐδης και ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου.²⁴⁹ Αξίζει να σημειωθεί πως το χειμώνα του 1981 ο Θάνος Μικρούτσικος παρουσίασε σε συναυλίες στην Όπερα του Ανατολικού Βερολίνου την «Καντάτα για τη Μακρόνησο». Στις συναυλίες αυτές διήυθνε και τη «Ρωμιοσύνη» του Μίκη Θεοδωράκη.²⁵⁰

Οι δίσκοι που έχουν αναφερθεί έως τώρα κυκλοφόρησαν στο σύνολο τους από την δισκογραφική Lyra με εξαίρεση τον δίσκο «Συναυλίες '81» που κυκλοφόρησε από την CBS²⁵¹ καθώς και οι δύο πρώτοι δίσκοι 45 στροφών του 1969 και του 1972 που κυκλοφόρησαν από τη MINOS. Στην αυτοβιογραφία του αναφέρεται και στις τρεις αυτές δισκογραφικές καθώς και τους λόγους που τις επέλεξε. Για τον Αλέκο Πατσιφά, ιδιοκτήτη και ιδρυτή της εταιρείας Lyra, ο Μικρούτσικος αναφέρει πως τον θεωρεί μεγάλη προσωπικότητα στην ελληνική δισκογραφία.²⁵² Επίσης σε άλλο σημείο τον χαρακτηρίζει διανοούμενο ο οποίος έκανε ειδικευμένες επιλογές.²⁵³ Τη συνεργασία του με τη MINOS και τον Μάκη Μάτσα, που ήταν και η πρώτη του, την χαρακτηρίζει δυσάρεστη αφού το συμβόλαιο που είχε δεν ενεργοποιήθηκε ποτέ.²⁵⁴ Το 1981 ο Μικρούτσικος υπέγραψε στην CBS. Το ίδιο έτος κυκλοφόρησε από την Lyra και ένας δίσκος με τίτλο «Τα αντάρτικα» ερμηνευτές της Μαρία Δημητριάδη και την Αφροδίτη Μάνου. Ο δίσκος αυτός περιέχει τραγούδια που είναι επανεκτελέσεις παλαιότερων αντάρτικων τραγουδιών και ο Θάνος Μικρούτσικος ήταν ο διευθυντής της ορχήστρας.²⁵⁵

2. Ποητές, συγγραφείς και κύριοι ερμηνευτές.

2.1. Ποητές και συγγραφείς.

2.1.1. Ναζίμ Χικμέτ.

²⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 105.

²⁴⁸ οπ. παρ., σελ. 139.

²⁴⁹ οπ. παρ., σελ. 105 – 106.

²⁵⁰ οπ. παρ., σελ. 146.

²⁵¹ οπ. παρ., σελ. 145.

²⁵² οπ. παρ., σελ. 68.

²⁵³ οπ. παρ., σελ. 66.

²⁵⁴ οπ. παρ., σελ. 65 – 66.

²⁵⁵ Δημητριάδη, Μαρία – Μάνου, Αφροδίτη, *Τα αντάρτικα* (CD), Lyra, 1996.

Ο Ναζίμ Χικμέτ ήταν Τούρκος ποιητής γεννημένος στη Θεσσαλονίκη το 1902.²⁵⁶ Το 1905 η οικογένεια του πηγαίνει να ζήσει στο Άλεπ. Το πρώτο του ποίημα το έγραψε τα 1913.²⁵⁷ Το 1921 εντάσσεται στις δυνάμεις του Κεμάλ στην Ανατολή.²⁵⁸ Αυτή είναι και η χρονιά που ο Χικμέτ έμαθε για τον Μαρξ και τον Ένγκελς από Σπαρτακιστές φοιτητές που είχαν απελαθεί από τη Γερμανία. Την ίδια χρονιά ταξιδεύει στη Σοβιετική Ένωση και ξεκίνησε να σπουδάζει στο Πανεπιστήμιο των Εργατών της Ανατολής και γίνεται μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ καθώς και του Κομμουνιστικού Κόμματος Τουρκίας.²⁵⁹ Το 1924 επιστρέφει στην Τουρκία²⁶⁰ και συνεργάζεται με δύο περιοδικά προσκείμενα στο ΚΚΤ. Με τον στρατιωτικό νόμο του 1925 και την δίωξη των κομμουνιστών δραπετεύει στη Σοβιετική Ένωση.²⁶¹ Τα ο 1928 επιστρέφει παράνομα στη Τουρκία και φυλακίζεται για επτά μήνες.²⁶² Ένα χρόνο αργότερα κυκλοφορεί η πρώτη του ποιητική συλλογή στα λατινικά με τίτλο «835 στίχοι».²⁶³ Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν και άλλες συλλήψεις και καταδίκες με αποτέλεσμα να περάσει πολλά χρόνια στη φυλακή εξαιτίας των κομμουνιστικών του ιδεών μέχρι το 1950 όπου αποφυλακίστηκε.²⁶⁴ Τη περίοδο αυτή έχει έντονη συγγραφική δραστηριότητα. Το 1951 εγκαταλείπει παράνομα την Τουρκία και ανακηρύσσεται προδότης. Φθάνει στη Μόσχα και μέχρι το 1962 όπου και ανακηρύχτηκε Σοβιετικός πολίτης συνεχίζει να δραστηριοποιείται στη συγγραφή. Πέθανε στη Μόσχα το 1963.²⁶⁵

Θεωρείται ένα από τα ινδάλματα της τουρκικής Αριστεράς. Ποιήματα του στα ελληνικά έχουν μεταφραστεί από τον Γιάννη Ρίτσο και εκτός από τον Μικρούτσικο ποιήματα του έχουν μελοποιηθεί και από τον Μάνο Λοΐζο.²⁶⁶ Ο Γιάννης Ρίτσος για το έργο του Ναζίμ Χικμέτ αναφέρει *«είναι απέραντο σε έκταση και ποικίλο – ποίηση, θέατρο, πρόζα, άρθρα, κοινωνικοπολιτικές προσούρες, δημοσιογραφία. Μα πάνω απ' όλα και πρώτα απ' όλα, η ποίηση, ή, καλύτερα, το τραγούδι, ένα τραγούδι επικολυρικό, σε μια κατ' ευθείαν ανταπόκριση με τα γεγονότα της εποχής του, που του χορήγησαν τη δική*

²⁵⁶ Πολιτιστική Επιτροπή ΚΣ της ΚΝΕ – Συντακτική επιτροπή του «Οδηγητή», *Ναζίμ Χικμέτ - Αφιέρωμα*, Οδηγητής, Αθήνα, Ιούνιος 2015, σελ.8.

²⁵⁷ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁵⁸ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁵⁹ οπ. παρ., σελ. 2.

²⁶⁰ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁶¹ οπ. παρ., σελ. 2.

²⁶² οπ. παρ., σελ. 8.

²⁶³ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁶⁴ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁶⁵ οπ. παρ., σελ. 8.

²⁶⁶ <http://www.sansimera.gr/biographies/662>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

του, προσωπική συγκινησιακή ύλη, και που μ' αυτήν έπλασε τη νέα, απλή, λαϊκή μυθολογία του καιρού του».²⁶⁷

2.1.2. Βόλφ Μπίρμαν.

Ο Βολφ Μπίρμαν γεννήθηκε στο Αμβούργο το 1936. Το 1945 πηγαίνει από την Δυτική στην Ανατολική Γερμανία. Σπούδασε πολιτική οικονομία φιλοσοφία και μαθηματικά χωρίς όμως να κατορθώσει να πάρει πτυχίο. Έγραψε ποιήματα τραγούδια και θεατρικά κομμάτια. Το καθεστώς της Ανατολικής Γερμανίας τον είχε λογοκρίνει. Η Βιβή Παπαναγιώτου με άρθρο της στην «Deutsche Welle» τον χαρακτηρίζει ως μεγάλο βάρδο του γερμανικού πολιτικού τραγουδιού.²⁶⁸

2.1.3. Γιάννης Ρίτσος.

Ο Γιάννης Ρίτσος γεννήθηκε στη Μονεμβασιά τον Μάιο του 1909.²⁶⁹ Στην διάρκεια της παιδικής του ηλικίας ζωγράφιζε, έπαιζε πιάνο και ξεκίνησε να γράφει στίχους ήδη από την ηλικία των επτά.²⁷⁰ Το 1925 μετακομίζει στην Αθήνα για σπουδές.²⁷¹ Την επόμενη χρονιά επιστρέφει εξαιτίας της φυματίωσης στην Μονεμβασιά²⁷² και επιστρέφοντας τον ίδιο χρόνο στην Αθήνα εργάζεται στον Δικηγορικό Σύλλογο. Συγχρόνως εγγράφεται στη Νομική Σχολή χωρίς όμως να φοιτήσει.²⁷³ Η φυματίωση που τον ταλαιπωρούσε υποτροπίασε και έτσι από το 1927 έως και το 1930 νοσηλεύεται στο σανατόριο της «Σωτηρίας».²⁷⁴ Στο σανατόριο ο Ρίτσος ενστερνίζεται τον μαρξισμό. Οι επιρροές του κυρίως ήταν παλιοί αγωνιστές, αριστεροί αγωνιστές και διανοούμενους.²⁷⁵ Μετά το σανατόριο της «Σωτηρίας» μεταφέρεται στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, στο Άσυλο Φυματικών Καψαλώνας και τελικά στο σανατόριο του «Αγίου Ιωάννη» στα Χανιά.²⁷⁶ Την περίοδο αυτή γράφει ποιήματα τα οποία δημοσιεύθηκαν στις δύο πρώτες του ποιητικές συλλογές «Τρακτέρ» και «Πυραμίδες».²⁷⁷

Το 1934 συνεργάζεται με τον Ριζοσπάστη και εντάσσεται στο ΚΚΕ. Προσλαμβάνεται επίσης στον εκδοτικό οίκο Γκοβόστη στον οποίο εκδίδει και τα πρώτα του έργα μέχρι

²⁶⁷ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 9.

²⁶⁸ Παπαναγιώτου, Βιβή, *Ο Βολφ Μπίρμαν κλείνει τα 75*, 15 Νοεμβρίου 2011, <http://dw.com/p/13Ar2>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

²⁶⁹ Προκοπάκη, Χρύσα, *«Ο ποιητής του ελάχιστου και του ανεξάντλητου» στο Έλληνες ποιητές - Γιάννης Ρίτσος*, τόμος 1, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014, σελ. 14.

²⁷⁰ οπ. παρ., σελ. 15.

²⁷¹ οπ. παρ., σελ. 16.

²⁷² οπ. παρ., σελ. 16.

²⁷³ οπ. παρ., σελ. 17.

²⁷⁴ οπ. παρ., σελ. 17.

²⁷⁵ οπ. παρ., σελ. 17 – 18.

²⁷⁶ οπ. παρ., σελ. 18.

²⁷⁷ οπ. παρ., σελ. 18.

το 1945.²⁷⁸ Από το 1935 υιοθετεί τον ελεύθερο στίχο και στρέφεται προς τον λυρισμό.²⁷⁹ Από το 1939 έως το 1940 έντονη ήταν η δραστηριότητα του σε θεατρικά έργα ως ηθοποιός και ως χορευτής.²⁸⁰ Κατά τη διάρκεια της κατοχής συμμετείχε στο Μορφωτικό Τμήμα του ΕΑΜ.²⁸¹ Το 1948 εξορίζεται για πρώτη φορά στο Κοντοπούλι της Λήμνου.²⁸² Τον Μάιο του 1949 μεταφέρεται στη Μακρόνησο.²⁸³ Από το 1950 μέχρι και το 1952, όπου και απολύθηκε, ο Ρίτσος βρίσκεται εξόριστος στον Άη Στράτη.²⁸⁴

Η περίοδος 1956 – 1966 χαρακτηρίζεται από μια καινούρια ποιητική, όπως αναφέρει η Χρύσα Προκοπάκη, η οποία οφείλεται στις ανακατατάξεις του σοσιαλιστικού στρατοπέδου οδηγώντας τον Ρίτσο όπως και άλλους αριστερούς διανοούμενους στην αποδέσμευση των αισθητικών προκαταλήψεων. Το αποτέλεσμα αυτής της διεργασίας ήταν η δημιουργία μιας πολύτιμης ύλης που οδήγησε «στην αιχμή της σύγχρονης ποίησης».²⁸⁵ Το 1956 είναι και η χρονιά που ο Ρίτσος παίρνει το Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποίησης με τη «Σονάτα του σεληνόφωτος».²⁸⁶ Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έως και το 1967 ο Ρίτσος ταξιδεύει στις σοσιαλιστικές χώρες. Αποτέλεσμα των ταξιδιών αυτών είναι η παραγωγή δικών του ποιημάτων καθώς και μεταφράσεις δύο μεγάλων ανθολογιών.²⁸⁷ Σε ένα από αυτά τα ταξίδια το 1962 γνωρίζει στη Ρουμανία τον Ναζίμ Χικμέτ.²⁸⁸ Το 1964 ήταν υποψήφιος βουλευτής με την ΕΔΑ.²⁸⁹ Στις 21 Απριλίου 1967 συλλαμβάνεται και οδηγείται στην Ασφάλεια. Στα τέλη Απριλίου μεταφέρθηκε στη Γυάρο και αργότερα την ίδια χρονιά στη Λέρο.²⁹⁰ Το 1968 μεταφέρεται στην Αθήνα ως κρατούμενος κοινού ποινικού δικαίου και οδηγείται ξανά στη Λέρο έπειτα από χειρουργική επέμβαση. Τελικά του παραχωρείται άδεια ώστε να μείνει υπό το καθεστώς του κατ' οίκον περιορισμού.²⁹¹ Το 1970 παύει ο κατ' οίκον περιορισμός και γυρίζει στην Αθήνα.²⁹² Στα γεγονότα του Πολυτεχνείου συμμετείχε σε διαδήλωση των οικοδόμων και των φοιτητών που πραγματοποιήθηκε την πρώτη μέρα.²⁹³ Από το 1972

²⁷⁸ οπ. παρ., σελ. 20.

²⁷⁹ οπ. παρ., σελ. 22.

²⁸⁰ οπ. παρ., σελ. 22 – 23.

²⁸¹ οπ. παρ., σελ. 25.

²⁸² οπ. παρ., σελ. 27.

²⁸³ οπ. παρ., σελ. 28.

²⁸⁴ οπ. παρ., σελ. 30.

²⁸⁵ οπ. παρ., σελ. 32.

²⁸⁶ οπ. παρ., σελ. 32.

²⁸⁷ οπ. παρ., σελ. 35 – 36.

²⁸⁸ Σγουράκης, Γιώργος – Σγουράκη, Ηρώ, *Γιάννης Ρίτσος – Αυτοβιογραφία - Ντοκουμέντα της ζωής και του έργου του*, Αρχείο Κρήτης, Αθήνα, 2008, σελ. 178.

²⁸⁹ οπ. παρ., σελ. 179.

²⁹⁰ οπ. παρ., σελ. 180.

²⁹¹ οπ. παρ., σελ. 181.

²⁹² οπ. παρ., σελ. 181.

²⁹³ οπ. παρ., σελ. 182 – 184.

έως το 1978 του απονέμονται πολλά διεθνή βραβεία.²⁹⁴ Μέχρι τον θάνατο του το 1990 ανακηρύχτηκε επίτιμος δημότης σε πολλές πόλεις της Ελλάδας καθώς και επίτιμος δίδακτορας σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού.²⁹⁵

2.1.4 Βλαδίμηρος Μαγιακόβσκη.

Ο Βλαδίμηρος Μαγιακόβσκη, ο δεύτερος ποιητής που μελοποιεί ο Μικρούτσικος στον δεύτερο του δίσκο, ήταν Ρώσος ποιητής γεννημένος το 1893 στη Γεωργία την εποχή της Ρώσικης Αυτοκρατορίας.²⁹⁶ Θεωρείται «ο κορυφαίος από τους ποιητές της Ρώσικης Επανάστασης και της πρώτης περιόδου της Σοβιετικής Ένωσης.»²⁹⁷ Μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού κινήματος από την ηλικία των δεκαπέντε ετών, φυλακίστηκε αρκετές φορές για ανατρεπτική δραστηριότητα.²⁹⁸ Στη φυλακή άρχισε να γράφει ποιήματα και μετά την αποφυλάκιση του άρχισε να φοιτά στη Σχολή Καλών Τεχνών της Μόσχας όπου και προσχώρησε στον κύκλο των Ρώσων φουτουριστών.²⁹⁹ Στη ποίηση του από το 1912 και μετά διακρίνεται ο επιθετικός και προκλητικός της χαρακτήρας. Υιοθέτησε «την ακατέργαστη γλώσσα των ανθρώπων του δρόμου και εισήγαγε τις πιο παράτολμες καινοτομίες στην τεχνική του στίχου».³⁰⁰

Κατά την Ρωσική Επανάσταση ο Μαγιακόβσκη τάχθηκε στο πλευρό των μπολσεβίκων. Υπερασπιστής του Κομμουνιστικού Κόμματος εργάστηκε στο Ρωσικό Τηλεγραφικό πρακτορείο από το 1919 έως το 1921 όπου ζωγράφιζε αφίσες συνοδευόμενες από στίχους και συνθήματα.³⁰¹ Εκτός από ποιήματα έγραφε και θεατρικά, κινηματογραφικά σενάρια σε κάποια από τα οποία πήρε μέρος ως ηθοποιός.³⁰² Έγραφε επίσης ποιήματα προπαγάνδας καθώς και διδακτικά βιβλία για παιδιά. Ο Μαγιακόβσκη ταξίδεψε εκτός Σοβιετικής Ένωσης γράφοντας τις εντυπώσεις του σε ποιήματα. «Η ποίηση του είναι δημηγορική, προοριζόμενη για απαγγελία μπροστά σε πυκνό ακροατήριο, απευθύνεται στις μάζες».³⁰³ Ωστόσο έγραψε και ποιήματα τα οποία εξέφραζαν την ανάγκη για αγάπη.³⁰⁴

²⁹⁴ οπ. παρ., σελ. 182.

²⁹⁵ οπ. παρ., σελ. 185 – 189.

²⁹⁶ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 39, Πάπυρος, Αθήνα, 1989, σελ. 367.

²⁹⁷ οπ. παρ., σελ. 367.

²⁹⁸ οπ. παρ., σελ. 367.

²⁹⁹ οπ. παρ., σελ. 367.

³⁰⁰ οπ. παρ., σελ. 367.

³⁰¹ οπ. παρ., σελ. 367.

³⁰² οπ. παρ., σελ. 367.

³⁰³ οπ. παρ., σελ. 367.

³⁰⁴ οπ. παρ., σελ. 368.

Αυτοκτόνησε στη Μόσχα το 1930. Πριν το θάνατο του είχε προβλήματα με τη Ρωσική Εταιρεία Προλεταριακών Συγγραφέων καθώς και με τις σοβιετικές αρχές.³⁰⁵ Ο Στάλιν για τον Μαγιακόβσκι είπες πως ήταν «ο καλύτερος και πιο προικισμένος ποιητής της σοβιετικής εποχής μας».³⁰⁶

2.1.5. Λόπε ντε Βέγκα.

Ο Λόπε Φέλιξ δε Βέγκα Κάρπιο ή Λόπε ντε Βέγκα γεννήθηκε στη Μαδρίτη το 1562.³⁰⁷ Θεωρείται από τους πιο παραγωγικούς συγγραφείς της παγκόσμιας λογοτεχνίας καθώς και δημιουργός της *comedia*.³⁰⁸ Απέκτησε την ουμανιστική παιδεία διαμέσου της μελέτης ανθολογίων. Μέχρι το 1605 ο Λόπε είχε καταφέρει να γίνει διάσημος ποιητής και τα έτη 1605 και 1608 διοργάνωσε τους ποιητικούς αγώνες του Τολέδο.³⁰⁹ Μια σειρά άσχημων γεγονότων που έπληξαν την οικογένεια του ήταν η αφορμή να στραφεί στη θρησκεία. Από το 1609 ως το 1611 τα έργα του έχουν αποκλειστικά θρησκευτικό χαρακτήρα.³¹⁰ Ωστόσο σύντομα γύρισε στην έντονη ερωτική ζωή. Πέθανε το 1635 σε ηλικία 72 ετών.³¹¹ Μέχρι τον θάνατο του έγραψε πολυάριθμα θεατρικά έργα και πεζά. Η ζωή του χαρακτηρίζεται από τις ερωτικές παρορμήσεις. «Είχε αφιερώσει τον εαυτό του στον ανθρώπινο όσο και στον θεϊκό έρωτα σε μια βασανιστική δυσαρμονία, την οποία μερικές φορές προσπαθούσε να εξηγήσει και να συμβιβάσει μέσω της αστρολογίας».³¹²

2.1.6. Μάνος Ελευθερίου.

Ο Μάνος Ελευθερίου είναι γεννημένος το 1938 στην Ερμούπολη.³¹³ Στο ενεργητικό του διαθέτει εκδόσεις ποιητικών συλλογών, μυθιστορήματα, τέσσερις τόμους για το «Θέατρο στην Ερμούπολη τον 20^ο αιώνα, 1901 – 1921».³¹⁴ Η πρώτη του ποιητική συλλογή που εκδόθηκε το 1962 φέρει τον τίτλο «Συνοικισμός».³¹⁵ Μέχρι το 2002

³⁰⁵ οπ. παρ., σελ. 368.

³⁰⁶ οπ. παρ., σελ. 368.

³⁰⁷ Ντε Βέγκα, Λόπε, *Φουέντε Οβεχούνα - «Προβατοπηγή»*, μτφρ. Κάστρο Καίτη, Δωδώνη, Αθήνα, 1977, σελ. 7.

³⁰⁸ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 13, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ. 399.

³⁰⁹ οπ. παρ., σελ. 400.

³¹⁰ Ντε Βέγκα, Λόπε, *Φουέντε Οβεχούνα - «Προβατοπηγή»*, μτφρ. Κάστρο Καίτη, Δωδώνη, Αθήνα, 1977, σελ. 9.

³¹¹ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 13, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ. 401.

³¹² οπ.παρ., σελ. 399.

³¹³ Ελευθερίου, Μάνος, *Είναι αρρώστια τα τραγούδια*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, εξώφυλλο.

³¹⁴ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, εξώφυλλο.

³¹⁵ Βέης, Γιώργος, «Μάνος Ελευθερίου» στο *Η Ελληνική Ποίηση - Ανθολογία - Γραμματολογία*, Τόμος έκτος, Σόκολης, Αθήνα, 2002, σελ. 522.

έγραψε στίχους σε 350 τραγούδια.³¹⁶ Ο Γιώργος Βέης αναφέρει πως « *Ο Μάνος Ελευθερίου ανήκει σ' εκείνη την κατηγορία των ποιητών που επιλύουν όλα τα προβλήματα που θέτει στην πράξη η ρηματική αυτοσυνέπεια μ' ένα διεξοδικό, ρηζικέλευθο τρόπο: μετατρέπει δηλαδή προοδευτικά την αιτιότητα σε μύθο, υπονομεύοντας έτσι σταθερά τις δομές τόσο του εύλογου όσο και του φαινομενικά υπαρκτού. Συσχετίζοντας δραστικά και τα δύο συστήματα αξιών, των ορατών και των υπεραισθητών η ποιητική γραφή έχει δεσμευτεί εκ των προτέρων να σεβαστεί τις ιδιαιτερότητες και τις πολυσημίες αμφότερων των πλευρών*».³¹⁷

2.1.7. Μπέρτολτ Μπρεχτ.

Ο Μπέρτολτ Μπρεχτ πάνω στο έργο του οποίου στηρίχτηκε ο δίσκος του Θάνου Μικρούτσικου «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ» ήταν Γερμανός ποιητής, δραματουργός και μεταρρυθμιστής του θεάτρου.³¹⁸ Γεννήθηκε στο Άουσμπουργκ της Γερμανίας το 1898. Σπούδασε ιατρική στο Μόναχο.

Το πρώτο του θεατρικό έργο «ο Βάαλ» ανέβηκε το 1923. Το έργο του την περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται από την οργισμένη διάθεσή του κατά των αστών. Πολλοί από τους φίλους του Μπρεχτ ήταν μέλη της ομάδας του κινήματος Ντάντα.³¹⁹ Ο Καρλ Κορς ήταν αυτός που του δίδαξε τα στοιχεία του Μαρξισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1920.³²⁰ Η περίοδος 1924 – 1933 είναι αυτή που ο Μπρεχτ γίνεται μαρξιστής ενώ παράλληλα εργάζεται για σκηνοθέτες γράφοντας έργα όπως «Η όπερα της πεντάρας», «Η άνοδος και η πτώση της πόλης Μαχάγκονυ». Το 1933 αυτοεξορίζεται στη Σκανδιναβία και έπειτα στις ΗΠΑ μέχρι το 1947 όπου έφυγε ύστερα από πιέσεις ώστε να καταθέσει στην Επιτροπή Αντιαμερικανικών Ενεργειών. Όσο βρισκόταν στις ΗΠΑ εργάστηκε σε κάποιες ταινίες του Χόλυγουντ. Το ναζιστικό καθεστώς έριξε τα βιβλία του Μπρεχτ στην πυρά. Από το 1937 έως και το 1941, έγραψε τα περισσότερα από τα μεγάλα έργα του, θεωρητικά δοκίμια και πολλά ποιήματα.³²¹ Έπειτα από ένα χρόνο διαμονής στη Ζυρίχη πηγαίνει στον Σοβιετικό τομέα του Βερολίνου προκειμένου να βοηθήσει στο ανέβασμα της παράστασης «Μάνα Κουράγιο». Στο Ανατολικό Βερολίνο συγκροτεί τον δικό του θίασο που ονομάστηκε «Berliner Ensemble» και τελικά

³¹⁶ Ελευθερίου, Μάνος, *Είναι αρρώστια τα τραγούδια*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, εξώφυλλο.

³¹⁷ Βέης, Γιώργος, «Μάνος Ελευθερίου» στο *Η Ελληνική Ποίηση - Ανθολογία – Γραμματολογία*, Τόμος έκτος, Σόκολης, Αθήνα, 2002, σελ. 524.

³¹⁸ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 44, Πάπυρος, Αθήνα, 1990, σελ. 117.

³¹⁹ οπ. παρ., σελ. 117.

³²⁰ οπ. παρ., σελ. 117.

³²¹ οπ. παρ., σελ. 117.

εγκαθίσταται μόνιμα. Πέθανε στο Ανατολικό Βερολίνο το 1956.³²² Ο Μπρεχτ θεωρείται πως «αποστασιοποιήθηκε από τις συμβάσεις της θεατρικής ψευδαίσθησης και διαμόρφωσε το δράμα σε κοινωνικό και ιδεολογικό φόρουμ της Αριστεράς».³²³

2.1.8. Φώντας Λάδης.

Ο Φώντας Λάδης όπως αναφέρεται στον προσωπικό του ιστότοπο είναι γεννημένος στη Σπάρτη το 1943. Εργάστηκε ως δημοσιογράφος σε ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά. Έχει συνεργαστεί επίσης με έντυπα του εξωτερικού. Τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας (1967 – 1973) έζησε στη Ρώμη. Από το 1974 έως το 1976 ήταν συνεκδότης του περιοδικού «Τετράδιο». Η εργογραφία του απαρτίζεται από ποίηση, ταξιδιωτικό, πολιτικό και ιστορικό δοκίμιο, πεζογραφία καθώς και βιβλία για παιδιά. Ανάμεσα στους έλληνες συνθέτες που μελοποίησαν τα ποιημάτα του βρίσκονται ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Μάνος Λοΐζος, ο Θάνος Μικρούτσικος, ο Χρήστος Νικολόπουλος, ο Μάριος Τόκας, ο Λίνος Κόκοτος και ο Δημήτρης Λάγιος. Είναι μέλος της ΕΣΗΕΑ, της Ένωσης Μουσικοσυνθετών – Στιχουργών Ελλάδας καθώς και ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος της Εταιρείας Αρχείου και Μελετών «Μνήμες».³²⁴ Στην εργογραφία του³²⁵ βρίσκουμε πολλά δοκίμια τα οποία αφορούν τον σοσιαλισμό, την αριστερά και τον ευρωκομμουνισμό. Ποιήματα του έχουν δημοσιευθεί και στο αφιέρωμα στην αντιστασιακή Λογοτεχνία και στο Πολυτεχνείο «'67 – '74 Αντιφασιστικά».³²⁶

2.1.9. Μανόλης Αναγνωστάκης.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης γεννήθηκε το 1925 στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε ιατρική και πήρε την ειδικότητα του ακτινολόγου. Συμμετείχε στην Εθνική Αντίσταση. Το 1948 καταδικάστηκε σε θάνατο και έμεινε στη φυλακή για 3 χρόνια.³²⁷ Παράλληλα με της εξάσκηση του επαγγέλματος του ακτινολόγου ασχολήθηκε και με την ποίηση.³²⁸ Στο βιογραφικό του σημείωμα στον ιστότοπο του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου αναφέρεται ότι από νεαρή ηλικία ήταν πολιτικά στρατευμένος στον χώρο της Ανανεωτικής Αριστεράς.³²⁹ Η πρώτη του ποιητική συλλογή φέρει τον τίτλο «Οι Εποχές 3» και εκδόθηκε το 1945. Συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες γράφοντας κυρίως δοκίμια και

³²² οπ. παρ., σελ. 117.

³²³ οπ. παρ., σελ. 117.

³²⁴ <http://www.fondasladis.com/HTML/Home.htm>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³²⁵ <http://www.fondasladis.com/HTML/Biography.htm>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³²⁶ Βαλέτας, Κώστας, '67 – '74 Αντιφασιστικά, Γραμμή, Αθήνα, 1974, σελ. 46 – 47.

³²⁷ Κορδάτος, Γιάννης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Τόμος 4, Ντουντούμης, Αθήνα, 1983, σελ. 877.

³²⁸ Κουτσούκαλης, Αλέκος, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Ιωλκός, Αθήνα 1990, σελ. 323.

³²⁹ <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=102>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

κριτικές. Υπήρξε διευθυντής του περιοδικού «Κριτική» από το 1959 ως το 1961 καθώς και αρχισυντάκτης του Περιοδικού «Ξεκίνημα» το 1944. Ο Αναγνωστάκης ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά.³³⁰ Ο Κουτσούκαλης αναφέρεται στην ποίηση του Αναγνωστάκη με τον όρο «Ποίηση της ήττας» ο οποίος προέρχεται από τις συνεχόμενες ήττες του κινήματος οι οποίες απογοήτευσαν τον ποιητή.³³¹ Έργα του Μανόλη Αναγνωστάκη έχουν μεταφραστεί και σε άλλες γλώσσες. Ένας από τους συνθέτες που μελοποίησαν τα ποιήματα του είναι ο Μίκης Θεοδωράκης.³³²

2.1.10. Άλκης Αλκαίος.

Το πραγματικό του όνομα ήταν Βαγγέλης Λιάρος και γεννήθηκε το 1949³³³ κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα.³³⁴ Φοίτησε στο Γυμνάσιο της Πάργας. Τη περίοδο της δικτατορίας σπούδασε στη Νομική Σχολή.³³⁵ Η αντιδικτατορική του δράση σύμφωνα με την Αναστασία Κούκα ήταν έντονη.³³⁶ Το καθεστώς τον συνέλαβε και τον βασάνισε. Οι βασανισμοί αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σοβαρών νευρολογικών και κινητικών προβλημάτων.³³⁷ Το πρώτο του δοκίμιο που δημοσιεύτηκε αφορούσε τον Κώστα Καρυωτάκη.³³⁸ Με τον δίσκο «Τραγούδια της Λευτεριάς» ο Άλκης Αλκαίος εμφανίζεται για πρώτη φορά στη δισκογραφία. Το 1983 κυκλοφορεί και η πρώτη του ποιητική συλλογή «Εμπάρκο – Ποιήματα» από τις εκδόσεις ΕΤ.ΝΕ.Μ. ιδρυτής της οποίας ήταν ο Θάνος Μικρούτσικος.³³⁹ Μέχρι τον θάνατο του το Δεκέμβριο του 2012 συνεργάστηκε με πολλούς έλληνες συνθέτες και τραγουδιστές γράφοντας στίχους για τους δίσκους του.³⁴⁰

2.1.11. Φρανσουά Βιγιόν.

³³⁰ οπ. παρ.

³³¹ Κουτσούκαλης, Αλέκος, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Ιωλκός, Αθήνα 1990, σελ, 323

³³² <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=102> [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³³³ Άλκης Αλκαίος, 10 Ιουλίου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Άλκης_Αλκαίος, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³³⁴ <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=487926>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³³⁵ Άλκης Αλκαίος, 10 Ιουλίου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Άλκης_Αλκαίος, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³³⁶ Κούκα, Αναστασία, *Άλκης Αλκαίος - Ο άγνωστος αγωνιστής πίσω από τον ποιητή*, 16 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63754160>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³³⁷ οπ.παρ.

³³⁸ Λιάρος Ευάγγελος, *Κώστας Καρυωτάκης - Ο ποιητής που αγαπήθηκε και μισήθηκε*, διάλεξη, Πάργα 1967.

³³⁹ Άλκης Αλκαίος, 10 Ιουλίου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Άλκης_Αλκαίος, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³⁴⁰ οπ.παρ.

Ο Φρανσουά Βιγιόν θεωρείται ο μεγαλύτερος Γάλλος ποιητής του Μεσαίωνα. Γεννήθηκε στο Παρίσι το 1431 και καταγόταν από φτωχική οικογένεια.³⁴¹ Το 1433 έμεινε ορφανός και ανατράφηκε από τον Γουλιέλμο Βιγιόν που ήταν εφημέριος της εκκλησίας του Σαιν Μπενουά.³⁴² Στα 21 του πήρε το δίπλωμα του από το Πανεπιστήμιο με τον τίτλο του Δασκάλου των Τεχνών. Γρήγορα όμως πέρασε στην παρανομία, επιδόθηκε στην αλητεία και σύχναζε με κακοποιούς στα καπηλειά.³⁴³

Σημαντικό γεγονός η καταδίκη του για το θανάσιμο χτύπημα που έριξε σε έναν ιερέα καθώς ο τελευταίος αποπειράθηκε να τον δολοφονήσει. Τελικά του δόθηκε χάρη από τον Κάρολο Ζ'.³⁴⁴ Ωστόσο ο Βιγιόν συνέχισε την δράση του στην παρανομία παίρνοντας μέρος σε μία σειρά από ληστείες. Περιπλανήθηκε στη Γαλλία καταλήγοντας στο Μπλουά όπου έμενε ο Δούκας Κάρολος της Ορλεάνης, γνωστός ποιητής της εποχής. Ο Δούκας του προσέφερε άσυλο και μάλιστα διακήρυξε διαγωνισμό ποίησης τον οποίο τελικά κέρδισε ο Βιγιόν με μία μπαλάντα του.³⁴⁵ Το 1462 συλλαμβάνεται για τη δολοφονία ενός Πισάρ. Καταδικάζεται σε θάνατο, ποινή που τελικά αναιρέθηκε. Το 1463 αποφυλακίζεται και από εκείνη τη στιγμή τα ίχνη του χάθηκαν.³⁴⁶ Ο Βιγιόν άφησε ως παρακαταθήκη δύο ποιητικές συλλογές καθώς επίσης και αρκετές μπαλάντες και ποιήματα του που έχουν διασωθεί.³⁴⁷

2.2. Ερμηνευτές.

2.2.1 Μαρία Δημητριάδη.

Η Μαρία Δημητριάδη γεννήθηκε το 1951 στον Ταύρο και είναι αδερφή της τραγουδοποιού Αφροδίτης Μάνου.³⁴⁸ Ξεκίνησε στην δισκογραφία ερμηνεύοντας το τραγούδι «Ένα Πρωινό»³⁴⁹ σε μουσική Σταύρου Ξαρχάκου και στίχους Γιώργου Παπαστεφάνου. Την περίοδο των γεγονότων του Πολυτεχνείου ήταν μέλος του τότε παράνομου ΕΚΚΕ. Τη δεκαετία του 1970 διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος στο Δήμο

³⁴¹ Μπούμη, Ρίτα – Παπάς, Νίκος, *Νέα Παγκόσμια Ποιητική Ανθολογία*, τόμος 4, Διόσκουροι, Αθήνα, 1975, σελ. 1507.

³⁴² οπ. παρ., σελ. 1508.

³⁴³ οπ. παρ., σελ. 1508.

³⁴⁴ οπ. παρ., σελ. 1508.

³⁴⁵ οπ. παρ., σελ. 1509.

³⁴⁶ οπ. παρ., σελ. 1509.

³⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 1510.

³⁴⁸ Βαφειάδης Θεοδόσης, *Μαρία Δημητριάδη Δον Κιχώτες – Μικρή Άρκτος 2001*, 6 Αυγούστου 2011, <http://www.e-orfeas.gr/discsection/bestalbums/4164-Μαρία-Δημητριάδη-Δον-Κιχώτες-Μικρή-Άρκτος,-2001.html>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³⁴⁹ Μαρία Δημητριάδη, 28 Μαΐου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Μαρία_Δημητριάδη, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Ταύρου.³⁵⁰ Απεβίωσε το 2009. Στην ερμηνευτική της πορείας συνεργάστηκε με αρκετούς συνθέτες όπως ο Μάνος Χατζιδάκις, Μίκης Θεοδωράκης, Σταύρος Ξαρχάκος, Θάνος Μικρούτσικος, Γιάννης Μαρκόπουλος, Ηλίας Ανδριόπουλος, Γιάννης Γλέζος, Γιάννης Σπανός, Νίκος Μαμαγκάκης, Μιχάλης Τραγουδάκης, Γιώργος Σταυριανός και άλλοι.³⁵¹ Για τη σύνδεσή της με το πολιτικό τραγούδι, αναφέρει σε συνέντευξή της στο «Ριζοσπάστη»: «Αυτές είναι ετικέτες που στις βάζει ο κόσμος για πολλούς λόγους. Μπορεί την ίδια ετικέτα να σου τη βάλει και για καλό και για κακό. Εμένα μου έβαλαν την ετικέτα πολιτική τραγουδίστρια για κακό, τις εποχές που το πολιτικό τραγούδι ήταν υπό διωγμόν. Τη δεκαετία '70-'80 μέχρι αυγά στο κεφάλι έφαγα από διάφορους αντιδραστικούς. Στο Κιλκίς μας πετούσαν πέτρες. Κάναμε πολιτική δουλειά, καθώς οι συναυλίες μας δεν ήταν μόνο καλλιτεχνικά γεγονότα αλλά και μέσο πάλης. Πηγαίναμε στη Λάρυμνα πρωί πρωί, χειμώνα, σε ένα σινεμά καλοκαιρινό και τραγουδούσαμε. Κάθε Κυριακή πρωί τραγουδούσαμε σε κινηματογράφους της Αθήνας για απεργούς, παρόλο το ξενύχτι της προηγούμενης νύχτας στις μπουάτ. Το "πολιτική τραγουδίστρια" σήμαινε λοιπόν μέσα στα γεγονότα. Όμως, μετά από το '80 έγινε βρισιά. Δηλαδή, εσύ είσαι πολιτική τραγουδίστρια, έξω από εδώ. Δε θα τραγουδήσεις άλλο, τελείωσες. Κι έχανα το τρένο της ευκολίας, του να ελίσσεσαι... Δεν υπάρχουν, λοιπόν, ετικέτες. Υπάρχουν ερμηνευτές. Μόνο έτσι μπορείς ν' αφήσεις στίγμα. Και βέβαια πρέπει να έχεις και πολύ καλή φωνή...».³⁵² Όσον αφορά την ερμηνεία της στον δίσκο «Πολιτικά τραγούδια» ο Μικρούτσικος αναφέρει «Επική, λυρική και δραματική, μία ερμηνεύτρια που τόσο εγώ όσο και το έντεχνο νεοελληνικό τραγούδι της χρωστάμε πολλά».³⁵³

2.2.2. Γιώργος Μεράντζας.

Ο Γιώργος Μεράντζας είναι γεννημένος στα Τζουμέρκα. Το 1968 μετακόμισε στην Αθήνα. Η πρώτη του επίσημη εμφάνιση ως τραγουδιστής ήταν ο 1973. Το 1974 εκδίδεται ο πρώτος δίσκος στον οποίο συμμετέχει ως τραγουδιστής με τίτλο «Παραστάσεις» του Χρήστου Λεοντή. Ακολούθησαν οι δίσκοι «Φουέντε Οβεχούνα» και «Τροπάρια για φονιάδες». Το 1978 συμμετέχει στον δίσκο «Μαντζουράνα στο κατώφλι» σε μουσική Χρήστου Λεοντή και στίχους του Γιώργου Αρμένη. Ο Γιώργος Μεράντζας είναι ένας από τους ερμηνευτές που συμμετείχε στις κοινές συναυλίες του

³⁵⁰ οπ. παρ.

³⁵¹ Βαφειάδης Θεοδόσης, *Μαρία Δημητριάδη Δον Κιχώτες – Μικρή Άρκτος 2001*, 6 Αυγούστου 2011, <http://www.e-orfeas.gr/discsection/bestalbums/4164-Μαρία-Δημητριάδη-Δον-Κιχώτες-Μικρή-Άρκτος,-2001.html>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³⁵² *Μαρία Δημητριάδη - Ένα γεράκι δύναμη*, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 4 Ιανουαρίου 2014, σελ. 21.

³⁵³ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάναος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 98.

Θάνου Μικρούτσικου με τον Χρήστου Λεοντή και τον Μάνο Λοΐζο καθώς και στον δίσκο που προέκυψε από τις συναυλίες αυτές. Το 1982 βρέθηκε στις Βρυξέλλες, στο θέατρο Nouveau Theatre de Belgique, με σκηνοθέτη τον Ανρί Ρονς και μουσική Θάνου Μικρούτσικου σε μια μουσική παράσταση για τον Καβάφη, με τίτλο «Ο Γέρος της Αλεξάνδρειας». Την επόμενη χρονιά ηχογράφησε τα τραγούδια αυτής της παράστασης στην μια πλευρά του δίσκου και στην άλλη το έργο «ΙΧΝΟΓΡΑΦΙΑ» σε ποίηση Κώστα Παπαγεωργίου. Επίσης συμμετείχε ερμηνεύοντας μεμονωμένα τραγούδια σε δισκογραφίες άλλων καλλιτεχνών, όπως του Νότη Μαυρουδή, του Διονύση Τσακνή και άλλων.³⁵⁴

Ο ίδιος αναφέρεται στη γνωριμία του με τους ηγέτες του Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής: *«Θυμάμαι την συναυλία το 1980 στην Νέα Υόρκη, όπου γνώρισα τους ηγέτες του Κομμουνιστικού Κόμματος της Αμερικής, Γκας Χόλ και Αντζελα Νταιήβις. Αξίζει να αναφέρω ότι είχα την τύχη να τραγουδήσω στην ίδια σκηνή με τον Χάρυ Μπελαφόντε και συγκροτήματα όπως οι Ίντι Λιμάνι από την Χιλή και άλλα. Τέλος, θα ήθελα να σας πω ότι χρειάστηκε να περάσουν πολλά χρόνια για να συνειδητοποιήσω πως για να πεις ένα τραγούδι δε χρειάζεται να' χεις μόνο μια καλή φωνή για να τραγουδήσεις τη μελωδία, αλλά να βρίσκεις κάθε φορά το κλειδί για να βγουν στην επιφάνεια τα στοιβαγμένα συναισθήματα που κρύβει ο στίχος».*³⁵⁵

2.2.3. Γιάννης Κούτρας.

Ο Γιάννης Κούτρας είναι γεννημένος στην Αιδηψό το 1955. Με το τέλος της δικτατορίας μετακόμισε στην Αθήνα προκειμένου να μάθει κιθάρα και πιάνο. Έχει σπουδάσει στο Εθνικό Ωδείο, στον Πατρικίδη, Βώκο και Βασιλειάδη. Έχει συνεργαστεί με πληθώρα συνθετών μεταξύ των οποίων ο Γιώργος Χατζηνάσιος, ο Μίμης Πλέσσας, ο Γιάννης Σπανός. Έχει παίξει σε 5 θεατρικές παραστάσεις και η προσωπική δισκογραφία του φτάνει τον αριθμό των είκοσι δύο δίσκων.³⁵⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση των τραγουδιών του Θάνου Μικρούτσικου που δισκογραφήθηκαν μέχρι το 1981. Οι δίσκοι που εξεταστούν είναι τα

³⁵⁴ Μεράντζας, Γιώργος, *Ο Γιώργος για τον... Γιώργο*, http://www.giannena-e.gr/Πολιτισμός/Mousikoi_katalogos/1-Merantzas_Giorgos_Biografiko.aspx, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³⁵⁵ οπ. παρ.

³⁵⁶ <http://www.ishow.gr/personBio.asp?guid=691E580E-2371-4278-8B06-F95B8ECFF0E0>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

«Πολιτικά Τραγούδια», «Καντάτα για τη Μακρόνησο», «Φουέντε Οβεχούνα», «Τροπάρια για φονιάδες», «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ», «Τραγούδια της Λευτεριάς» καθώς και δύο τραγούδια από τον δίσκο «Συναυλίες '81». Οι δίσκοι «Σταυρός του νότου» και «Ευριπίδης IV» δεν επιλέχθηκαν για ανάλυση διότι το περιεχόμενο των στίχων δεν είναι πολιτικό.³⁵⁷ Η επιλογή μόνο δύο τραγουδιών από τις «Συναυλίες '81» γίνεται επειδή από τα τραγούδια του Θάνου Μικρούτσικου κάποια αποτελούν επανεκτέλεση παλαιότερων και κάποια άλλα δεν παρουσιάζουν πολιτικό περιεχόμενο. Επίσης ο δίσκος «Τα αντάρτικα» που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο μένει εκτός μελέτης διότι δεν περιέχει τραγούδια με πρωτότυπη σύνθεση. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται συγκεντρωτική αναφορά στους δίσκους αλλά και στις προεκτάσεις αυτών. Οι στίχοι όπως γράφονται σε αυτά τα κεφάλαια αποτελούν προϊόν απομαγνητοφώνησης έτσι ώστε να μπορούν να συγκριθούν με το πρωτότυπο ποίημα.

A. Ανάλυση τραγουδιών των δίσκων.

1. Πολιτικά Τραγούδια.

Η Α' όψη του δίσκου περιλαμβάνει μελοποιημένα ποιήματα του Γερμανού ποιητή Βολφ Μπίρμαν σε μετάφραση του Δημοσθένη Κούρτοβικ³⁵⁸. Η Β' όψη αποτελείται από τραγούδια σε ποίηση του Τούρκου ποιητή Ναζίμ Χικμέτ μεταφρασμένα από το Γιάννη Ρίτσο και το Γιώργο Παπαλεονάρδο.³⁵⁹ Τα δώδεκα από τα συνολικά δεκατρία τραγούδια του δίσκου τα ερμηνεύει η Μαρία Δημητριάδη, ενώ ο ίδιος ο συνθέτης τραγουδάει την «Μπαλάντα για τους Ασφαλίτες». Τα τραγούδια «Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει», «Κομαντάντε Τσε Γκεβέρα», «Μπαλάντα για τους ασφαλίτες», «Η μπαλάντα του οπερατέρ», «Ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου», «Αυτούς τους έχω βαρεθεί» είναι σε στίχους του Βόλφ Μπίρμαν ενώ τα τραγούδια «Μικρόκοσμος», «Αν η μισή μου καρδιά», «Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν Ι», «Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν ΙΙ», «Χιονίζει μες τη νύχτα», «Η πιο όμορφη θάλασσα», «Αυτό είναι» είναι σε στίχους του Ναζίμ Χικμέτ.³⁶⁰

Στο εξώφυλλο, το οποίο σχεδίασε η Κλεοπάτρα Δίγκα – Σφέτσα, υπάρχουν βιογραφικά σημειώματα των ποιητών και ένα σημείωμα του συνθέτη με μερικές διευκρινήσεις για τους στίχους και για ορισμένα ονόματα ή ορολογίες. Στο σημείωμα αυτό, ο συνθέτης αναφέρει χαρακτηριστικά για τη Μαρία Δημητριάδη: «δίνει αληθινό

³⁵⁷ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ.184 – 186.

³⁵⁸ Μπίρμαν, Βόλφ, *Στους παλιούς συντρόφους μου*, μτφρ. Κούρτοβικ Δημοσθένης, Κάλβος, Αθήνα 1974.

³⁵⁹ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάναος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 439.

³⁶⁰ Μικρούτσικος, Θάναος, *Πολιτικά Τραγούδια* (LP), Lyra, 1975.

μάθημα ερμηνείας σε τούτο το δίσκο χωρίς να χάνει την τρυφερότητα που έχει η φωνή της». Μιλώντας για τους ποιητές που επέλεξε αναφέρει: «η ποίηση του Ναζίμ Χικμέτ, εξαιρετικά μεταφρασμένη απ' το Γιάννη Ρίτσο και το Γιώργο Παπαλεονάρδο, με οδήγησε σε απλές μελωδίες και ενορχηστρωτικές λύσεις. Τον Βολφ Μπίρμαν, που τον πρωτογνώρισα μέσα απ' την θαυμάσια μετάφραση του Δημοσθένη Κούρτοβικ, τον αντιμετώπισα κριτικά, κι αυτό φαίνεται από τους στίχους που διάλεξα».³⁶¹

1.1. Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Έτσι κι αλλιώς η γη θα γίνει κόκκινη
Η κόκκινη από ζωή ή κόκκινη από θάνατο
Θα φροντίσουμε εμείς για αυτό.*

*Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι θα γίνει...*

*Στους Μπουρζουάδες κριτική να κάνουμε
Αυτό δε φτάνει. Του γουρουνιού του αστισμού
Να κόψουμε πρέπει τα πόδια.*

*Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι θα γίνει ...*

*Η ελευθερία για μας είναι μια ωραία γυναίκα
Έχει υπογάστριο και υπεργάστριο
Δεν είναι κάνα χοντρογούρουνο αστικό.*

*Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι θα γίνει ...*

*Ούτε ένας χαφιές δουλειά να μη βρίσκει
Και έτσι στρατιά ολάκερη θε να 'χουμε ανέργων
Χριστούλη μου όμορφη που 'ναι η προφητεία αυτή.*

*Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι θα γίνει ...*

*Έτσι κι αλλιώς η γη θα γίνει κόκκινη
Η κόκκινη από ζωή η κόκκινη από θάνατο
Θα παλέψουμε εμείς για αυτό.*

Έτσι πρέπει να γίνει

³⁶¹ Μικρούτσικος, Θάνος, *Πολιτικά Τραγούδια* (CD), Lyra, 2013.

*Έτσι πρέπει να γίνει
Έτσι θα γίνει.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Ρε φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η μελωδική γραμμή του τραγουδιού κινείται σε ένα διάστημα 6Μ (ντο – λα). Η κύρια ρυθμική αγωγή του τραγουδιού είναι 2/4. Το τραγούδι ξεκινάει χωρίς κανένα εισαγωγικό μέτρο, με τη φωνή να μπαίνει σε άρση. Έχει τη μορφή τραγουδιού με εναλλαγή πέντε κουπλέ με το ρεφρέν (κουπλέ 1 – ρεφρέν – κουπλέ 2 – ρεφρέν – κουπλέ 3 – ρεφρέν – κουπλέ 4 – ρεφρέν – κουπλέ 5 – ρεφρέν). Χαρακτηριστική είναι η εναλλαγή μέτρων με διαφορετική ρυθμική αγωγή. Η συνοδεία των πνευστών (κλαρινέτο, τρομπέτα, τρομπόνι) διακρίνεται από σύντομες ρυθμομελωδικές φράσεις, συχνά με ατονικό χαρακτήρα ή χρωματικές κινήσεις που κινούνται ανεξάρτητα από τη φωνή. Η παρουσία tutti στο ρεφρέν είναι ιδιαίτερα έντονη με αποτέλεσμα να τονίζεται η νομοτέλεια των στίχων του ρεφρέν.

Οι στίχοι του Μπίρμαν είναι σε ελεύθερη μορφή, χωρίς μετρική συμμετρία και ομοιοκαταληξία. Το περιεχόμενό τους καταφέρεται με σκληρές εκφράσεις εναντίον της αστικής τάξης, της μπουρζουαζίας και του «χαφιεδισμού», ενώ υμνεί την ελευθερία. Το κόκκινο πολλές φορές χρησιμοποιείται με σκοπό την αναφορά στον κομμουνισμό.³⁶² Έτσι στην πρώτη στροφή ο Μπίρμαν προοιωνίζει τον ερχομό του κομμουνισμού. Δεν αρκεί μόνο να κριτικάρουμε τους μπουρζουαζούς. Για να επέλθει αλλαγή και να επιτευχθούν όσα αναφέρονται στην πρώτη στροφή θα πρέπει ο αστισμός να χτυπηθεί από τη ρίζα του. Στην τρίτη στροφή στέκεται με λόγο ειρωνικό απέναντι στους χαφιέδες οι οποίοι πρέπει να αποκοπούν από τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας.

1.2. Κομαντάντε Τσε Γκεβέρα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Μας μένει ό,τι καλό ήταν και καθάριο
Πως διάφανη ήταν πάντα η ψυχή σου
Κι έβλεπε μέσα σου κανείς
Αγάπη, μίσος μα ποτέ φόβο
Κομαντάντε Τσε Γκεβέρα.*

Αυτοί σε φοβούνται

³⁶² Κριαράς, Εμμανουήλ, *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας*, Εκδοτική Αθηνών, 1995, σελ. 730.

*Μα εμείς σ' αγαπούμε
Βλέποντας εμπρός στον αγώνα
κει που γελάει ο χάρος
κει που ο λαός τέρμα βάζει στη μιζέρια
Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα.*

*Μας μένει ό,τι καλό ήταν και καθαρίο
Πως διάφανη ήταν πάντα η ψυχή σου
Κι έβλεπε μέσα σου κανείς
Αγάπη, μίσος μα ποτέ φόβο
Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα.*

*Και δεν έγινες εργατομανδαρίνος
Ούτε τέρας ιερό να κυνηγάς τον παραβάτη
Και τον ήρωα να κάνεις πίσω από το γραφείο
Σ' αντίθεση αγεφύρωτη με τα παλιά παράσημά σου
Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σολ φυσική ελάσσονα με ρυθμική αγωγή 3/4 στο ρεφρέν και στο κουπλέ οι τονισμοί υποδεικνύουν ρυθμική αγωγή 6/8. Το τραγούδι έχει μορφή μπαλάντας,³⁶³ με δυο εισαγωγικά μέτρα. Ως προς τη φόρμα, η πρώτη στροφή είναι το ρεφρέν ενώ η δεύτερη και η τρίτη έχουν το ρόλο κουπλέ: ρεφρέν – 1^ο κουπλέ – ρεφρέν – 2^ο κουπλέ. Το ύφος του τραγουδιού είναι ιδιαίτερα λυρικό, με μεσαιές δυναμικές στο ρεφρέν, ενώ υπάρχουν έντονες κορυφώσεις με *fortissimo*³⁶⁴ και αντιχρονισμούς στα κουπλέ, όπου τονίζονται τα μαχητικά στοιχεία του χαρακτήρα του Τσε Γκεβάρα. Οι στίχοι «κει που ο λαός τέρμα βάζει στη μιζέρια» και «σ' αντίθεση αγεφύρωτη με τα παλιά παράσημά σου» επαναλαμβάνονται από τρεις φορές σε ένα κρεσέντο για να επανέλθει ξαφνικά σε αργό τέμπο η επωδός «Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα».

Οι στίχοι δεν έχουν μετρική συμμετρία ούτε ομοιοκαταληξία. Το περιεχόμενό τους αποτελεί έναν ύμνο στον αγωνιστή Τσε Γκεβάρα. Ο Ερνέστο Τσε Γκεβάρα γεννήθηκε στην Αργεντινή το 1928. Γιατρός, κομμουνιστής επαναστάτης. Συμμετείχε στο κίνημα της ανατροπής της δικτατορίας του Μπατίστα στην Κούβα.. Υπήρξε μέλος της επαναστατικής κουβανικής κυβέρνησης ως υπουργός οικονομικών. Το 1965 έφυγε από την Κούβα προκειμένου να οργανώσει επαναστατικά κινήματα στο Κονγκό και μετά

³⁶³ Μπαλάντα: «Οτιδήποτε απλό, λαϊκό στο στιλ, που τραγουδιέται εύκολα από σόλο φωνή.» (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 2, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 759).

³⁶⁴ Fortissimo: «πολύ δυνατά» (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 107).

στη Βολιβία όπου τελικά συνελήφθη και δολοφονήθηκε.³⁶⁵ Ο Μπίρμαν αναφέρεται στον Γκεβέρα τονίζοντας την καθαρότητα και την ανιδιοτέλεια του χαρακτήρα του. Επισημαίνει επίσης στον στίχο «Και τον ήρωα να κάνεις πίσω από το γραφείο» το γεγονός ότι επέλεξε να συνεχίσει την επαναστατική του δράση και όχι να παραμείνει στην επαναστατική κουβανική κυβέρνηση και να καθυσυχαστεί λαμβάνοντας μια θέση ισχύος.

1.3. Μπαλάντα για τους ασφαλίτες

Ερμηνεία: Θάνος Μικρούτσικος

*Αισθήματα έχω αδελφικά
για της ασφάλειας τα φτωχά λαγωνικά
που με χιόνια και βροχές
να με φυλάνε έχουν διαταγές.*

*Μικρόφωνα βάζουν για ν' ακούν
όσα από το στόμα μου περνούν
τραγούδια και βρισιές κι αστεία
στον καμπινέ και στην τραπεζαρία.*

*Αδέρφια μου ασφαλίτες εσείς μόνο
τον δικό μου ξέρετε τον πόνο.*

*Εσείς ξέρετε πως
η σκέψη μου είναι διαρκώς
τρυφερή και παθιασμένη
στον αγώνα αφιερωμένη.*

*Λόγια που αλλιώς θα 'χαν χαθεί
στα μαγνητόφωνα σας έχουνε γραφτεί
Και για ύπνο όταν πάτε
τα τραγούδια μου ξέρω τραγουδάτε.*

*Ευχαριστώ γι αυτό πολύ
συνεργάτες μου πιστοί.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι κινείται στις κλίμακες μι φρύγιο και μι φυσική ελάσσονα. Η ρυθμική αγωγή που ακολουθεί είναι 4/4. Ξεκινάει με μια μικρή οργανική εισαγωγή με ατονικά χαρακτηριστικά και αντιχρονισμούς. Το tempo του είναι γοργό και κοφτό. Η μελωδική γραμμή της φωνής δεν υπερβαίνει την οκτάβα. Η μορφή του είναι στροφική (χωρίς ρεφρέν). Όλη η ενορχήστρωση ακολουθεί την σαρκαστική διάθεση του Μπίρμαν, με πρώτη τη χαρακτηριστική φωνή του συνθέτη που τραγουδά με παιχνιδιάρικη διάθεση.

³⁶⁵ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 17, Πάπυρος, Αθήνα, 1984, σελ.454 – 455.

Τα πνευστά «σχολιάζουν» με περιπαικτικά μοτίβα (glissando³⁶⁶ με ψηλές νότες, χρωματικές κινήσεις, τρίλιες³⁶⁷ κ.α.), τα γνωρίσματα των ασφαλιτών. Οι στίχοι παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία (AABB) και είναι μετρικά ασύμμετροι. Στο τέλος, ο στίχος «συνεργάτες μου πιστοί» επαναλαμβάνεται πολλές φορές μέχρι το fade out (σταδιακή μείωση της έντασης του ήχου μέχρι να μην ακούγεται τίποτα) με πομπώδη τρόπο.

Ο Μπίρμαν σε αυτό το ποίημα αναφέρεται με τρόπο ειρωνικό και σαρκαστικό στους ασφαλίτες τονίζοντας τη συνεχή παρακολούθηση από την πλευρά της ασφάλειας σε ανθρώπους που τάσσονται υπέρ του αγώνα και εναντίον του καθεστώτος.

Εδώ παρουσιάζεται μία ομοιότητα με τους ασφαλίτες της Ελλάδας την περίοδο της δικτατορίας οι οποίοι παρακολουθούσαν συνεχώς τους αντιφρονούντες. Επίσης όπως έχει αναφερθεί, ο Μικρούτσικος την περίοδο της δικτατορίας οδηγήθηκε αρκετές φορές στην ασφάλεια.

1.4. Η Μπαλάντα του οπερατέρ

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Στο Σαντιάγκο, στις σφαγής τα χρόνια, πέσαν πολλοί
και πού να βρεις ονόματα
Και με μια λέξη -να ποια είναι η Χιλή -
κάποιος που ταινία γυρίζει τη σκηνή του φόνου του.*

*Αχ, η δύναμη βγαίνει απ' τις γροθιές
κι όχι από πρόσωπα καλοσυνάτα -
από στόμια βγαίνει η δύναμη κι όχι από τα στόματα
Σύντροφοι γνωστό αυτό -
ήταν, είναι, και μένει αληθινό.
Κι αυτή είναι η πικρή αλήθεια της Unidad Popular.*

*Αυτό το φιλμ μάθημα ας μας γίνει.
Είδα τη δουλειά των στρατιωτών το μακέλεμα
Είδα σκηνές που όλοι γνωρίζουν
- το λαό να τρέχει στο λιθόστρωτο
για να σωθεί.*

*Και τα τουφέκια να σαρώνουνε τους δρόμους
και προλετάριους να ζαπλώνονται νεκροί
είδα τις σφαίρες να ξεσκίζουν τα παιδιά
και τις γυναίκες να ρίχνονται πάνω στους νεκρούς.*

³⁶⁶ Glissando: «Ανιούσα ή κατιούσα σειρά από συνεχόμενες νότες που ενώνουν δύο κύριους φθόγγους» (Kennedy, Michael, Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 114).

³⁶⁷ Τρίλια: «Μουσικός καλλωπισμός που συνίσταται στη γρήγορη εναλλαγή μια νότας με την αμέσως ψηλότερη της, συνήθως «ενωμένων» και συνδεδεμένων με τις δεξιοτεχνικές καντέντσες» (Kennedy, Michael, Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης, τόμος 3, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 1309).

*Αχ, η δύναμη βγαίνει απ' τις γροθιές...
Σύντροφοι γνωστό αυτό -
ήταν, είναι, και μένει αληθινό.
Κι αυτή είναι η πικρή αλήθεια της Unidad Popular.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα αυτού του τραγουδιού είναι η Ντο φυσική ελάσσονα. Γίνεται χρήση της I, IV και V βαθμίδας αρχικά στην φυσική ελάσσονα και μετά στη σχετική μείζονα (Mib). Δεν υπάρχει εισαγωγή και η μορφή του είναι: 1^οκουπλέ – ρεφρέν – 2^οκουπλέ – ρεφρέν, ενώ στο τέλος η επωδός «*Σύντροφοι γνωστό αυτό, ήταν, είναι, και μένει αληθινό. Κι αυτή είναι η πικρή αλήθεια της Unidad Popular*» επαναλαμβάνεται τρεις φορές. Η βασική ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Ωστόσο παρεμβάλλονται και μέτρα 2/4. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν μετρική συμμετρία ούτε ομοιοκαταληξία.

Η Unidad Popular (Λαϊκή Ενότητα) ήταν το όνομα του συνασπισμού κομμάτων με επικεφαλής τον μαρξιστή Σαλβαδόρ Αλιέντε.³⁶⁸ Οι στίχοι έχουν ελεύθερη μορφή, χωρίς ομοιοκαταληξία και κριτικάρουν την άποψη της μη βίας που υιοθέτησε ο Σαλβαδόρ Αλιέντε, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ανακοπή της πορείας της Χιλής προς το Σοσιαλισμό αλλά και το θάνατό του. Ο Σαλβαδόρ Αλιέντε (1908 – 1973) ήταν ο πρώτος μαρξιστής Πρόεδρος της Χιλής. Εκλέχθηκε το 1970 και διατήρησε αυτήν την ιδιότητα μέχρι το θάνατό του, μετά από επίθεση στο προεδρικό μέγαρο το 1973.³⁶⁹ Ήταν υπέρ της ιδεολογίας της μη βίας.³⁷⁰

1.5. Ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου

*Αχ αδερφοί
στης Μαδρίτης την γκριζα αυγή
Την ώρα που σε μας οι άνδρες ακόμα κοιμούνται
Πεθαίνει ο Χουλιάν Γκριμάου.*

*Αχ αδερφέ
Στης Μαδρίτης την γκριζα αυγή
Την ώρα που σε μας ο ήλιος από αίμα βγαίνει
Πεθαίνει ο Χουλιάν Γκριμάου.*

*Αχ μάνα
Στις Μαδρίτης της γκριζα αυγή
Προτού κανείς εδώ διαβάσει την εφημερίδα*

³⁶⁸ Unidad Popular, https://en.wikipedia.org/wiki/Unidad_Popular, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

³⁶⁹ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 6, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ. 410.

³⁷⁰ Σαλαδόρ Αγιέντε, https://el.wikipedia.org/wiki/Σαλβαδόρ_Αγιέντε, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Πεθαίνει ο Χουλιάν Γκριμάου.

Σύντροφοι

στης Μαδρίτης την κόκκινη αυγή

Ο Χουλιάν Γκριμάου

Μαζί μας ζει

Ζει κι ωστόσο είναι νεκρός.

Ανάλυση:

Μοιρολόι σε Μι Φρύγιο τρόπο. Αρχίζει με ένα ισοκράτημα στην κιθάρα στην τονική, το μπουζούκι, το τρομπόνι και το κλαρινέτο, το οποίο συνοδεύει τη φωνή της ερμηνεύτριας. Η μορφή του τραγουδιού είναι στροφική. Στις τρεις πρώτες στροφές η μελωδική γραμμή της φωνής κινείται σε διάστημα 5^{ης} ελαττωμένης (σι – φα) και το μέτρο είναι ελεύθερο. Οι τρεις πρώτες στροφές αποτελούν την αναγγελία του θανάτου του κομμουνιστή αγωνιστή Χουλιάν Γκριμάου. Το ύφος αλλάζει δραματικά στη τελευταία στροφή η οποία αναγγέλλει με τραγικό τρόπο ότι ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου «ζει κι ωστόσο είναι νεκρός». Το μέτρο της σύνθεσης στην τελευταία στροφή γίνεται σύνθετο. Η μουσική γλώσσα στο σημείο αυτό είναι ένα πήδημα τετάρτης καθαρής προς τα πάνω στη μελωδική γραμμή όπου κινείται σε διάστημα 3^{ης} μεγάλης (σολ – σι) και η ορχήστρα παίζει κοφτά σε ταυτοφωνία και fortissimo. Οι στίχοι του κομματιού είναι ανομοιοκατάληκτοι και δεν παρουσιάζεται μετρική συμμετρία.

Ο Χουλιάν Γκαρθία Γκριμάου γεννημένος στη Μαδρίτη το 1911 αποτελούσε προσωπικότητα του ισπανικού εργατικού κινήματος. Το 1936 γίνεται μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ισπανίας. Στον εθνικό επαναστατικό πόλεμο του 1936 – 1939 αγωνίστηκε στον δημοκρατικό στρατό. Το 1957 συμμετείχε στον αγώνα κατά της δικτατορίας του Φράνκο. Το 1963 αφού πρώτα είχε συλληφθεί εκτελέστηκε με καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου του Φράνκο.³⁷¹

Οι στίχοι του τραγουδιού αναφέρονται στον θάνατο του Χουλιάν Γκριμάου. Στη τελευταία στροφή ο Μπίρμαν απευθύνεται στους συντρόφους του λέγοντας τους πως θα μείνουν χαραγμένοι στη μνήμη οι αγώνες του Χουλιάν Γκριμάου ακόμα και μετά το θάνατο του.

1.6. Αυτούς τους έχω βαρεθεί

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Τις κρύες γυναίκες που με χαϊδεύουν,
τους ψευτοφίλους που με κολακεύουν,*

³⁷¹ Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 8, Ακάδημος, Αθήνα, 1979, σελ. 127.

που απ' τους άλλους θεν παλικαριά
κι οι ίδιοι όλο λερώνουν τα βρακιά,
σ' αυτήν την πόλη που στα δυο έχει σκιστεί,
τους έχω βαρεθεί.

Και πέστε μου αξίζει μια πεντάρα,
των γραφειοκρατών η φάρα,
στήνει με ζήλο περισσό,
στο σβέρκο του λαού χορό,
στης ιστορίας το χοντρό τον κινητή,
την έχω βαρεθεί.

Και τι θα χάναμε χωρίς αυτούς όλους,
τους Γερμανούς, τους προφασόρους,
που καλύτερα θα ζέρανε πολλά,
αν δε γεμίζαν ολοένα την κοιλιά,
υπαλληλίσκοι φοβητσιάρηδες, δούλοι παχιόι,
τους έχω βαρεθεί.

Κι οι δάσκαλοι της νεολαίας γδαρτάδες,
κόβουν στα μέτρα τους τους μαθητάδες,
κάθε σημαίας πλαισιώνουν τους ιστούς,
με ιδεώδεις υποτακτικούς,
που είναι στο μυαλό νωθροί,
μα υπακοή έχουν περισσή,
τους έχω βαρεθεί.

Κι ο παροιμιώδης μέσος ανθρωπάκος,
κέρδος ποτέ μα από παθήματα χορτάτος,
που συνηθίζει στην κάθε βρωμιά,
αρκεί να έχει γεμάτο το ντορβά
κι επαναστάσεις στ' όνειρά του αναζητεί,
τον έχω βαρεθεί.

Κι οι ποιητές με χέρι υγρό,
υμνούνε της πατρίδας το χαμό,
κάνουν με θέρμη τα στοιχειά στιχάκια,
με τους σοφούς του κράτους τα 'χουνε πλακάκια,
σαν χέλια γλοιώδικα έχουν πουληθεί,
τους έχω σιχαθεί.

Ανάλυση:

Πρόκειται για μπαλάντα η κλίμακα της οποίας είναι αρχικά η Ρε φυσική ελάσσονα και έχει ρυθμική αγωγή είναι 6/8. Η μορφή είναι στροφική χωρίς ρεφρέν. Στην πρώτη και τη δεύτερη στροφή η μελωδία κινείται σε έκταση μόλις μιας 4K (ρε – σολ), ενώ η αρμονία χρησιμοποιεί τις ελάσσονες συγχορδίες στις κύριες βαθμίδες (I, IV, V) και την μείζονα συγχορδία της VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονος κλίμακας. Στη συνέχεια γίνεται χρωματική μετατροπία ένα ημιτόνιο ψηλότερα στη Mib φυσική ελάσσονα, και η

τρίτη στροφή είναι εναρμονισμένη με τον ίδιο τρόπο όπως η πρώτη στροφή. Ακολουθεί η τέταρτη και η πέμπτη στροφή στη Μι φυσική ελάσσονα. Η τονικότητα ανεβαίνει ένα ακόμη ημιτόνιο στην έκτη και τελευταία στροφή και φτάνει στη Φα φυσική ελάσσονα. Αυτή η στροφή επαναλαμβάνεται δύο φορές, τη δεύτερη φορά σε Σολβ φυσική ελάσσονα, οπότε και τελειώνει το κομμάτι.

Η ενορχήστρωση και η δυναμική ακολουθούν κι αυτές την ανοδική πορεία του τραγουδιού, ξεκινώντας σε *piano*³⁷², μόνο με την κιθάρα να συνοδεύει το τραγούδι. Στη δεύτερη στροφή μπαίνει ήπια και το πιάνο με αρπισμούς. Η αισθητική αλλάζει στην τρίτη στροφή, ταυτόχρονα με μια αλλαγή στη δυναμική του κομματιού, ο ήχος γίνεται ηλεκτρικός και μπαίνουν το μπάσο και τα ντραμς. Στην τέταρτη προστίθεται και το τρομπόνι. Το *crescendo*³⁷³ συνεχίζει με το κλαρινέτο και το τρομπόνι να μπαίνουν διαδοχικά στις επόμενες στροφές. Το πιάνο, η κιθάρα, το μπάσο μαζί με τα πνευστά πυκνώνουν τις μελωδικές τους γραμμές και τα τύμπανα συνοδεύουν δυναμικά.

Οι στίχοι έχουν ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή ωστόσο μερικοί στίχοι είναι ανομοιοκατάληκτοι και παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία. Το περιεχόμενο των στίχων περιφρονεί με απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς όλους όσους έχουν συμβιβαστεί ή έχουν πουληθεί και από διάφορα πόστα υπηρετούν κατεστημένες νοοτροπίες (γραφειοκράτες, καθηγητές, δάσκαλοι, άνθρωποι που τους ενδιαφέρει μόνο η προσωπική ευημερία).

1.7. Μικρόκοσμος

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Και να, τι θέλω τώρα να σας πω
Μες στις Ινδίες, μέσα στην πόλη της Καλκούτας,
φράζαν το δρόμο σ' έναν άνθρωπο.
Αλυσοδέσαν έναν άνθρωπο `κει που εβάνιζε.
Να το λοιπόν γιατί δεν καταδέχουμαι
να υψώσω το κεφάλι στ' αστροφώτιστα διαστήματα.
Θα πείτε, τ' άστρα είναι μακριά
κι η γη μας τόση δα μικρή.*

*Ε, το λοιπόν, ό,τι και να είναι τ' άστρα,
εγώ τη γλώσσα μου τους βγάζω.
Για μένα, το λοιπόν, το πιο εκπληκτικό,
πιο επιβλητικό, πιο μυστηριακό και πιο μεγάλο,*

³⁷² Ρίανο: «Σιγά, απαλά, ήσυχα». (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 179).

³⁷³ Crescendo: «Αύξηση, ανοδική κλιμάκωση της δυναμικής». (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 80).

*είναι ένας άνθρωπος που τον μποδίζουν να βαδίζει,
είναι ένας άνθρωπος που τον αλυσοδέουνε.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα αυτού του τραγουδιού είναι η Σι φυσική ελάσσονα. Το μέτρο είναι σύνθετο 9/8 και 8/8 εναλλάξ. Τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο συνθέτης στη μελοποίηση αυτού του ποιήματος του Ναζίμ Χικμέτ είναι εξαιρετικά λιτά. Δύο μόλις συγχορδίες που εναλλάσσονται (Σι μινόρε και Λα ματζόρε) και μια μελωδία που κινείται σε διάστημα 6μ (ντο# – λα). Η μορφή του τραγουδιού είναι στροφική, χωρίς ρεφρέν και οι τελευταίοι δυο στίχοι επαναλαμβάνονται συνολικά έξι φορές. Η ενορχήστρωση αρχίζει κι αυτή λιτά, με το μπουζούκι και το πιάνο να παίζουν σε ταυτοφωνία με τη φωνή. Όταν ξεκινάει το τελευταίο δίστιχο να επαναλαμβάνεται, αρχίζει μια ανοδική πορεία με crescendo. Η φωνή ντουμπλάρεται από δεύτερη φωνή, μπαίνουν τα πνευστά, τρομπόνι, κλαρινέτο και τρομπέτα, προστίθενται και τα κρουστά με το μπάσο και όλοι μαζί πυκνώνουν τις μελωδικές τους γραμμές για να καταλήξουν σε ένα απότομο κόψιμο.

Οι στίχοι του ποιήματος παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία και το περιεχόμενό τους αναφέρεται στην αξία της ανθρώπινης ελευθερίας και εναντιώνεται στις προσπάθειες ακύρωσης της. Ο «Μικρόκοσμος» αποτελεί απόσπασμα ποιήματος το οποίο αναφέρεται στη ζωή και στον θάνατο του Ινδού επαναστάτη Μπενερτζή και είναι γραμμένο στα 1934.³⁷⁴

1.8. Αν η μισή μου καρδιά

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Αν η μισή μου καρδιά βρίσκεται, γιατρέ, εδώ πέρα
η άλλη μισή στην Κίνα βρίσκεται
με τη στρατιά που κατεβαίνει προς το κίτρινο ποτάμι
Η άλλη μισή στην Κίνα βρίσκεται.*

*Κι ύστερα, γιατρέ, την κάθε αυγή
την κάθε αυγή, γιατρέ, με τα χαράματα
πάντα η καρδιά μου στην Ελλάδα τουφεκίζεται.*

*Κι ύστερα, δέκα χρόνια, γιατρέ,
που τίποτα δεν έχω μες στα χέρια μου
να δώσω στο φτωχό λαό μου,
τίποτα πάρεξ ένα μήλο*

³⁷⁴ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 29 – 30.

*Ένα κόκκινο μήλο
Την καρδιά μου.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Ρε μείζονα και η ρυθμική αγωγή 4/4. Η εναρμόνιση περνάει από τις συγχορδίες της I, II, IV και V βαθμίδας. Το πρώτο κουπλέ (πρώτη στροφή) ερμηνεύεται συνοδεία πιάνου και κιθάρας. Στην επανάληψη του κουπλέ η δυναμική ανεβαίνει, και προστίθενται τα τύμπανα και το ηλεκτρικό μπάσο. Το τραγούδι στη συνέχεια ερμηνεύεται με τον ίδιο τρόπο και λίγο πιο δυνατά, όπως και στο ρεφρέν (δεύτερη στροφή). Η τρίτη στροφή απαγγέλλεται, ενώ παράλληλα ακούγεται η μελωδία του κουπλέ παιγμένη από το μπουζούκι. Το τραγούδι τελειώνει με το ρεφρέν. Στο συγκεκριμένο ποίημα δεν παρουσιάζεται μετρική συμμετρία στους στίχους και η ομοιοκαταληξία είναι ελεύθερη.

Η μπαλάντα αυτή είναι η μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος «Στηθάγχη»³⁷⁵ και γράφτηκε το 1948 από το Ναζίμ Χικμέτ, ο οποίος, άρρωστος υπέφερε από σπασμούς και στηθάγχη, συνάμα εξέτιε ποινή φυλάκισης για την αριστερή του δράση.³⁷⁶ Οι στίχοι μιλούν με νοσταλγία για τους αγώνες του λαϊκού κινήματος στην Κίνα. Στη δεύτερη στροφή ο ποιητής αναφέρεται στην Ελλάδα. Το 1948 που γράφτηκε το ποίημα στην Ελλάδα επικρατούσε ο εμφύλιος με τρομερές απώλειες και από τις δύο πλευρές.³⁷⁷ Εκφράζει λοιπόν αλληγορικά την αλληλεγγύη του με τους Έλληνες κομμουνιστές και τον ελληνικό λαό ο οποίος δοκιμάστηκε σκληρά από αυτόν τον εμφύλιο πόλεμο.

1.9. Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν Ι

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

Έκανε ζέστη

Αυτός ασάλευτος πάνου στα βράχια κοίταζε

Τα μάτια του σάμπως δυο αετοί

Χιμούσανε κατά τον κάμπο

Αυτός απάνω από τα όρη του Καράμπουρουν

Κοίταζε τον ορίζοντα

Εκεί που τούτη η γης ετέλειωνε

Και σούφρωσε τα φρύδια του.

Έκανε ζέστη

³⁷⁵ οπ. παρ., σελ. 74.

³⁷⁶ Πολιτιστική Επιτροπή ΚΣ της ΚΝΕ – Συντακτική επιτροπή του «Οδηγητή», *Ναζίμ Χικμέτ - Αφιέρωμα*, Οδηγητής, Αθήνα, Ιούνιος 2015, σελ. 8.

³⁷⁷ Νικολής, Δημήτρης, *Ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους – Η Εθνική Αντίσταση και η μεταδεκεμβριανή Ελλάδα (1941 – 1982)*, τόμος 7, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 1990, σελ. 1958 – 1964.

*Ο Μουσταφά ο Λοχαγός του Μπεντρεντίν κοιτάζε
Κοίταζε δίχως φόβο
Ο χωρικός ο Μουσταφά
Δίχως οργή
Κοίταζε ολόγυρα μπροστά του
Κι από ψηλά από τα βράχια
Κοίταζαν του Μπεντρεντίν τα παλληκάρια
Του Μπεντρεντίν τα παλληκάρια
Πέρα απ' τον ορίζοντα κοιτάζανε.*

*Μ' άσπρα πουκάμισα δίχως ραφές
Με ζέσκεπα κεφάλια
Μ' ολόγυρα σπαθιά και πόδια
Του Μπεντρεντίν τα παλληκάρια
Στον οχτρό ριχτήκανε.*

*Τούρκοι χωριάτες του Αϊδινιού
Ρωμιοί ψαράδες απ' τη Σάμο
Να οι δέκα χιλιάδες σύντροφοι του Μουσταφά.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι αυτό έχει ασύμμετρη μουσικοποιητική δομή. Η εισαγωγή χαρακτηρίζεται από το ατονικό παίξιμο των πνευστών. Η φωνή στην αρχή (πρώτη στροφή) ακολουθεί απλή μελωδική γραμμή που μοιάζει με απαγγελία και η συνοδεία αποτελείται από έναν ισοκράτη μι στο πιάνο, την κιθάρα και τα κρουστά ο οποίος διανθίζεται σταδιακά από σύντομες μελωδικές φράσεις στο κλαρινέτο και το τρομπόνι. Η ρυθμική αγωγή είναι ελεύθερη και η μελωδική γραμμή της φωνής είναι πάνω στη Μι μείζονα κλίμακα. Στη δεύτερη στροφή το ύφος ξαφνικά γίνεται πομπώδες σαν εμβατήριο σε forte³⁷⁸. Η ρυθμική αγωγή γίνεται 2/4 και η κλίμακα παραμένει μι μείζονα. Στην τρίτη στροφή το ύφος γίνεται πιο λυρικό.

Πριν την τέταρτη στροφή ακούγεται ένα σύντομο οργανικό ιντερλούδιο με πρωταγωνιστικά όργανα τα πνευστά. Η κλίμακα γίνεται Μι φυσική ελάσσονα ενώ ο ρυθμός παραμένει. Τα όργανα παίζουν forte. Η τέταρτη στροφή επαναλαμβάνεται τρεις φορές σε ένα crescendo δυναμικής και ενορχήστρωσης.

Το ποίημα αποτελεί απόσπασμα του ποιήματος «Αυτοκρατορική περιοχή».³⁷⁹ Οι στίχοι μιλούν για την προετοιμασία πριν από τη μάχη των ανδρών του Μπεντρεντίν. Ο Μπεντρεντίν γεννήθηκε μεταξύ του 1358 και του 1359 στο κάστρο του Σιμαβνά, το

³⁷⁸ Forte: «Δυνατά (ως προς τη δυναμική του ήχου)» (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 107).

³⁷⁹ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 37 – 40.

σημερινό Αμμόβουνο στον Άρδα.³⁸⁰ Σπούδασε στην Ιερατική Σχολή της Προύσας και το 1382 πήγε στο Κάιρο για να λάβει πανεπιστημιακή μόρφωση και έγινε ουλεμάς.³⁸¹ Μέχρι το 1413 όπου εξορίστηκε στη Νίκαια από τον Μεχμέτ Τσελεμπή κατάφερε να φτάσει μέχρι το αξίωμα στη θέση του καζασκέρη, στο υψηλότερο τότε αξίωμα στην καριέρα ενός θεολόγου-νομομαθούς.³⁸² Το 1416 όπως αναφέρει ο Ηλίας Κολοβός «ο σεΐχης Μπεντρεντίν μαζί με τον μαθητή του Μπορκλουτζέ Μουσταφά ηγήθηκαν δύο σχεδόν ταυτόχρονων εξεγέρσεων».³⁸³ Τελικά ο Μπεντρεντίν συνελήφθη, κατηγορήθηκε ως ψευδοπροφήτης και επαναστάτης και εκτελέστηκε.³⁸⁴ Ο Μιχάλης Σωτηρίου αναφέρει «Η διδασκαλία του Μπεντρεντίν, των αρχών του 15ου αι., για τη συναδέλφωση χριστιανών και μουσουλμάνων, όπως και των μελών της αίρεσης των μουσουλμάνων δερβίσηδων, μπεκτασήδων, αποτελούσαν ένα είδος μουσουλμανικού θρησκευτικού συγκρητισμού με πολλά στοιχεία παρμένα από τον χριστιανισμό. Αυτή η διδαχή του Μπεντρεντίν λειτούργησε στο να φαίνεται ο μουσουλμανισμός πιο οικείος ώστε να είναι εύκολη η υιοθέτηση του από ορισμένους χριστιανούς της εποχής εκείνης.

*Η προσωπικότητα και η επιρροή του Μπεντρεντίν, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, στη σύγχρονη τουρκική ιστορία, αποτέλεσαν και αποτελούν ενδιαφέρον ιδεολογικό διακύβευμα της τουρκικής αριστεράς».*³⁸⁵

1.10. Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν II

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Οι νικητές σκουπίσανε τα ματωμένα τους σπαθιά
στ' άσπρα δίχως ραφές πουκάμισα των νικημένων
κι η γης π' όλοι μαζί την είχαν τραγουδήσει
κι η γης που την οργώσανε τ' αδερφικά τους χέρια
ποδοπατήθηκε απ' τα πέταλα των αλόγων που φτάσαν το πρωί
μπρος το παλάτι της Αδριανούπολης.*

Νικήθηκαν.

Ανάλυση:

Το δεύτερο έπος του Μπεντρεντίν είναι ιδιαίτερα σύντομο (1') και συνοδεύεται από σόλο κιθάρα. Η κλίμακα είναι Ρε φυσική ελάσσονα. Η μελωδική γραμμή της φωνής

³⁸⁰ Λάμπας, Κώστας –Αναστασόπουλος, Αντώνης – Κολοβός, Ηλίας, *Μνήμη Πηνελόπης Στάθη - Μελέτες Ιστορίας και Φιλολογίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2010, σελ. 118.

³⁸¹ οπ. παρ., σελ. 119 – 120.

³⁸² οπ. παρ., σελ. 121 – 122.

³⁸³ οπ. παρ., σελ. 122.

³⁸⁴ οπ. παρ., σελ. 123 – 124.

³⁸⁵ Σωτηρίου, Μιχάλης *Ο Σεΐχης Μπεντρεντίν και η πόλη των Σερρών*, 3 Δεκεμβρίου 2014, <http://www.anexartitos.gr/o-se%CE%90chis-mpentrentin-kai-poli-ton-serron/>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

κινείται σε έκταση 7^{ης} μικρής (λα - σολ). Η ρυθμική αγωγή είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8) και παρεμβάλλονται μέτρα 2/8.

Οι στίχοι αποτελούν την τελευταία στροφή του μεταφρασμένου ποιήματος «Αυτοκρατορική περιοχή»³⁸⁶ και περιγράφουν με δραματικό τρόπο την ήττα που γνώρισαν οι εξεγερμένοι του Μπεντρεντίν στην Ανδριανούπολη.³⁸⁷ Δεν παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία και το μέτρο τους είναι ασύμμετρο.

1.11. Χιονίζει μες στη νύχτα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Χιονίζει μες στη νύχτα
Κι εσύ στέκεις μπροστά
Στην πύλη της Μαδρίτης.*

*Αντίκρυ σου έχεις
Μια στρατιά ολάκερη
από πολιτείες.*

*Μια στρατιά που σκοτώνει
Ό,τι πιο ωραίο έχουμε
Την ελπίδα, τα παιδιά, τη λευτεριά, τη νοσταλγία.*

*Χιονίζει μες στη νύχτα
Απόψε θα κρύνουνε
Τα μουσκεμένα πόδια σου.*

*Χιονίζει και τώρα
Που σε σκέφτομαι
Την ίδια τούτη την στιγμή
Μπορεί μια σφαίρα εκεί να σε σκοτώνει
Και τότε μήτε χιόνι πια, μήτε άνεμος.*

*Χιονίζει
Εσύ που λες «No pasarán!»,
« No pasarán!», « No pasarán!»
Μπροστά στην πύλη της Μαδρίτης.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι στροφικό και γραμμένο στη Ρε μείζονα κλίμακα. Και εδώ η κύρια ρυθμική αγωγή είναι 4/4 με παρεμβολή μέτρων 2/4. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, κιθάρα, μπάσο, ντραμς και μπουζούκι. Η αρμονία στηρίζεται πάνω στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων (I, IV και V). Στην τελευταία στροφή γίνεται

³⁸⁶ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 40.

³⁸⁷ Λάππας, Κώστας –Αναστασόπουλος, Αντώνης – Κολοβός, Ηλίας, *Μνήμη Πηνελόπης Στάθη - Μελέτες Ιστορίας και Φιλολογίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2010, σελ. 123.

κορύφωση με την ψηλότερη νότα της μελωδίας (σι) και κρεσέντο από την ορχήστρα. Λίγο πριν το τέλος, το μπουζούκι επαναλαμβάνει solo την αρχική μελωδία.

Οι στίχοι παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία και αποτελούν έναν ύμνο στην Λα Πασιονάρια και στην αντιδικτατορική της δράση. Η φράση «*No pasarán!*» («Δεν θα περάσουν!») αποδίδεται στη Ντολόρες Ιμπαρούρι η οποία ήταν μέλος της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ισπανίας. Η Ιμπαρούρι έμεινε γνωστή στην ιστορία ως Λα Πασιονάρια, που σημαίνει λουλούδι του πάθους και το «*No pasarán!*» έγινε το σύνθημα της μαχόμενης δημοκρατικής Ισπανίας κατά της δικτατορίας του Φράνκο το 1936.³⁸⁸ Άλλο ένα ποίημα από το οποίο έχουν μελοποιηθεί επιλεγμένες στροφές και όχι ολόκληρο το ποίημα.³⁸⁹ Χαρακτηριστικό εδώ είναι το γεγονός ότι εκτός από την επιλογή στίχων προς μελοποίηση παρατηρείται και διαφοροποίηση από την κύρια μετάφραση χωρίς ωστόσο να αλλοιώνεται το νόημα. «*Αντίκρυ σου έχεις*» ακούγεται στο τραγούδι ενώ η μετάφραση του Ρίτσου γράφει «*έχεις μπροστά σου*».³⁹⁰

1.12. Η πιο όμορφη θάλασσα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη, Αφροδίτη Μάνου

*Θα γελάσεις απ' τα βάθη των χρυσών σου ματιών
είμαστε μες στο δικό μας κόσμο.*

*Η πιο όμορφη θάλασσα
είναι αυτή που δεν έχουμε ακόμα ταξιδέψει
Τα πιο όμορφα παιδιά δεν έχουν μεγαλώσει ακόμα
Τις πιο όμορφες μέρες μας
δεν τις έχουμε ζήσει ακόμα.*

*Κι αυτό που θέλω να σου πω
το πιο όμορφο απ' όλα,
δε στο `χω πει ακόμα.*

Ανάλυση:

Το σύντομο αυτό τραγούδι είναι γραμμένο σε κλίμακα Λα μείζονα και οι γυναικείες φωνές τραγουδούν primo³⁹¹ και secondo³⁹². Η συνοδεία αποτελείται από σόλο πιάνο και η εναρμόνιση γίνεται πάνω στις συγχορδίες των κυρίων βαθμίδων (I, IV και V). Η

³⁸⁸ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 29, Πάπυρος, Αθήνα, 1984, σελ. 177.

³⁸⁹ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 41.

³⁹⁰ οπ. παρ., σελ. 41.

³⁹¹ Primo: «πρώτος- πρώτη, η πάνω φωνή στα ντουέτα για πιάνο» (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 184).

³⁹² Secondo: «η χαμηλότερη από τις δύο φωνές σε δυωδία» (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 107).

«Πιο όμορφη θάλασσα» είναι άλλο ένα τραγούδι αυτού του δίσκου στο οποίο η ρυθμική αγωγή είναι 4/4 με παρεμβολή μέτρων 2/4.

Οι στίχοι είναι ανομοιοκατάληκτοι και το μέτρο τους είναι ασύμμετρο. Το περιεχόμενο των στίχων δίνει ένα μήνυμα αισιοδοξίας για το μέλλον. Το ποίημα αυτό συγκαταλέγεται στις επιστολές και τα ποιήματα του Χικμέτ την περίοδο 1942 - 1946.³⁹³ Σε αυτό το τραγούδι εκτός από το γεγονός ότι κάποιοι στίχοι παραλλάσσονται από αυτούς της μετάφρασης «τα πιο όμορφα παιδιά» στο τραγούδι ενώ στη μετάφραση «το πιο όμορφο παιδί», παρατηρείται και η προσθήκη των πρώτων δύο στίχων οι οποίοι δεν υπάρχουν στο ποίημα.³⁹⁴

1.13. Αυτό είναι

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Είμαι μέσα στο φως που προχωρεί
τα μάτια μου είναι πλημμυρισμένα από πόθους
Είν' ωραίος ο κόσμος.*

*Τα μάτια μου δεν κουράζονται να βλέπουνε τα δέντρα
Τα δέντρα τα τόσο γεμάτα από ελπίδα
Τα δέντρα τα τόσο πράσινα.*

*Ένα μονοπάτι ηλιόλουστο τραβάει μέσα απ' τις μουριές
είμαι στο παράθυρο του νοσοκομείου
Δε νιώθω τη μυρωδιά των γιατρικών
Κάπου πρέπει ν' ανθίζουν τα γαρούφαλλα
Δε νιώθω τη μυρωδιά των γιατρικών.*

*Το ζήτημα δεν είναι να είσαι αιχμάλωτος
Το να μην παραδίνεσαι αυτό είναι.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα του μελοποιημένου αυτού ποιήματος είναι η Σολ μείζονα και η ρυθμική αγωγή 4/4. Η πρώτη στροφή διαπερνάται από ένα αργό tempo με tutti στις θέσεις από ολόκληρη την ορχήστρα (πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο, κιθάρα, τρομπέτα, τρομπόνι, κλαρινέτο, τύμπανα) με κάποια μικρά μοτίβα στα όργανα να τις διανθίζουν. Στη δεύτερη στροφή τα όργανα παίζουν με κρεσέντο και τρέμολο. Η μελωδική γραμμή ανεβαίνει ψηλότερα στην τρίτη στροφή. Η δυναμική αλλάζει ξαφνικά στο δεύτερο

³⁹³ Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 64 – 65.

³⁹⁴ οπ. παρ., σελ. 64 – 65.

στίχο της τρίτης στροφής και γίνεται πιο ήπια. Η κορύφωση έρχεται στην τέταρτη στροφή με tutti σε fortissimo.

Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν κάποια ομοιοκαταληξία και το μέτρο τους είναι ασύμμετρο. Αναφέρονται στην ελευθερία του πνεύματος. Περιγράφουν τις εικόνες που φαντάζεται κάποιος νοσηλευόμενος έξω από το παράθυρο του νοσοκομείου με την κατακλείδα να προβάλλει ξεκάθαρα στο τέλος με τη στροφή: «*Το ζήτημα δεν είναι να είσαι αιχμάλωτος· το να μην παραδίνεσαι αυτό είναι*».

Παρατηρήσεις 1.

Το περιεχόμενο των στίχων των τραγουδιών του δίσκου είναι έντονα πολιτικοποιημένο.³⁹⁵ Οι δυο ποιητές, ο Μπίρμαν και ο Χικμέτ υμνούν με τους στίχους τους λαϊκούς αγωνιστές που έδωσαν πολιτικές μάχες.³⁹⁶ Η αναφορά τους αρχίζει από το 14^ο αιώνα με το Σεΐχη Μπεντρεντίν, και φτάνει στον 20^ο αιώνα με προσωπικότητες, όπως ο Χουλιάν Γκριμάου και η Λα Πασιονάρια στην Ισπανία του Φράνκο, ο Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα και ο Σαλβαδόρ Αλιέντε στη Λατινική Αμερική, ο επαναστάτης Μπενερτζής στην Ινδία. Πολιτικό είναι το μήνυμα και των άλλων ποιημάτων τα οποία, χωρίς να αναφέρονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα, κατακρίνουν φαινόμενα, όπως τον αστισμό, το έργο των ασφαλιτών και εν τέλει «*τον παροιμιώδη μέσο ανθρώπακο*». Τέλος, τα δύο τελευταία μελοποιημένα ποιήματα του δίσκου έχουν αισιόδοξο περιεχόμενο και αναφέρονται σε αξίες, όπως η ελευθερία και η ομορφιά της ζωής. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι κανένα από τα ποιήματα που μελοποιήθηκαν σε αυτόν τον δίσκο δεν παρουσιάζει σταθερό μέτρο στους στίχους του.³⁹⁷

Όπως διαφαίνεται και από τον πίνακα 1.α. του παραρτήματος³⁹⁸, η μουσική γλώσσα του Θάνου Μικρούτσικου κινείται περισσότερο μέσα στα πλαίσια της τονικής – τροπικής εναρμόνισης. Περιορισμένη χρήση ατονικών στοιχείων γίνεται στο «Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει» και στο «έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν Ι».³⁹⁹ Ο συνθέτης πειραματίζεται με την πολυρυθμία, δηλαδή τη συχνή εναλλαγή ρυθμικής αγωγής στο ίδιο τραγούδι.⁴⁰⁰ Δοκιμάζει επίσης και πρωτοποριακούς τρόπους παιχνιδιού των μουσικών οργάνων. Χαρακτηριστικό της εννοχρήστρωσης αποτελεί και ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει ο Θάνος Μικρούτσικος να τονίζει ξεχωριστά μερικές συλλαβές των

³⁹⁵ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 181.

³⁹⁶ οπ. παρ., σελ. 181

³⁹⁷ βλ. παράρτημα, πίνακα 1.β.

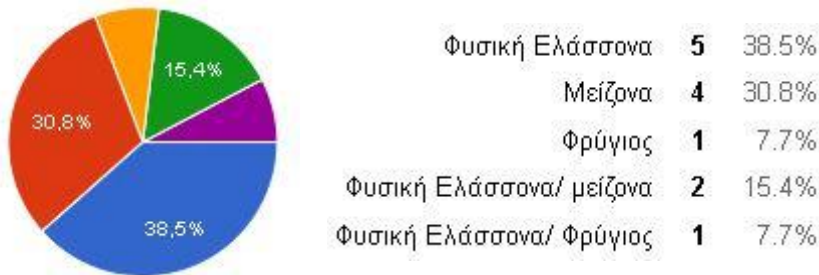
³⁹⁸ βλ. παράρτημα.

³⁹⁹ βλ. παράρτημα, πίνακα 1.α.

⁴⁰⁰ βλ. παράρτημα, πίνακα 1.β.

στίχων.⁴⁰¹ Όπως μπορούμε να δούμε και στο *Σχήμα 1* ο Μικρούτσικος επιλέγει κυρίως τις ελάσσονες κλίμακες προκειμένου να μελοποιήσει τα ποιήματα αυτού του δίσκου. Επίσης δέκα από τα συνολικά δεκατρία τραγούδια του δίσκου έχουν σταθερή κλίμακα. Εξαιρέση αποτελούν τα «Μπαλάντα για τους ασφαλίτες», «Η μπαλάντα του οπερατέρ» και «Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν Ι».

*Σχήμα 1.*⁴⁰²

2. Καντάτα για τη Μακρόνησο.

Ο δίσκος περιλαμβάνει έναν κύκλο επτά μελοποιημένων ποιημάτων του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή του «Πέτρινος Χρόνος» με τίτλο «Καντάτα για τη Μακρόνησο» και τη «Σπουδή σε ποιήματα του Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκι» αποτελούμενη από τέσσερα μελοποιημένα ποιήματα σε μετάφραση - απόδοση του Γιάννη Ρίτσου. Τα τραγούδια από τον «Πέτρινο Χρόνο» είναι «Ο Ντικ», «Ο Αλέξης», «Οι Γερόντοι», «Φεγγάρι», «Χρέος», «Χρόνος». Σε ποίηση Βλαδίμηρου Μαγιακόφσκι είναι τα τραγούδια «Προανάκρουσμα», «Μ' όλη μου τη φωνή», «Το ποίημα του Οκτώβρη» και «Ξελασπώστε το μέλλον».⁴⁰³ Τα τραγούδια ερμηνεύει η Μαρία Δημητριάδη και συμμετέχουν ο Σάκης Μπουλάς, η Αφροδίτη Μάνου, ο Γιάννης Ζουγανέλης στο τραγούδι, και ο Γιώργος Κιμούλης στην απαγγελία. Συμμετέχει επίσης χορωδία τραγουδιστών και ηθοποιών καθώς και ο Γιώργος Μιχαηλίδης. Την διδασκαλία των χωρικών έκανε η Σοφία Σπυράτου.⁴⁰⁴

Το εξώφυλλο του δίσκου είναι μια ασπρόμαυρη φωτογραφία που απεικονίζει το συνθέτη και τη βασική ερμηνεύτρια με φωτισμένα τα πρόσωπά τους.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 181.

⁴⁰² βλ. παράρτημα, πίνακα 1.α.

⁴⁰³ Μικρούτσικος, Θάνος, *Καντάτα για τη Μακρόνησο* (LP), Lyra, Αθήνα, 1976.

⁴⁰⁴ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 439.

⁴⁰⁵ Μικρούτσικος, Θάνος, *Καντάτα για τη Μακρόνησο* (LP), Lyra, Αθήνα, 1976.

Με τον όρο καντάτα εννοούμε «τραγουδισμένη», «που τραγουδιέται και ανάλογα με την εποχή αλλάζει και η σημασία. Αρχικά τον 17^ο αιώνα ήταν ένα μαδριγάλι με μία φωνή και συνοδεία λαούτο ή μπάσο κοντίνουο. Κάποιες καντάτες μάλιστα συνοδεύονταν από μουσική αφήγηση. Τον 18^ο αιώνα η καντάτα έγινε πιο θεατρική και συνοδευόταν από έγχορδα. Φτάνοντας στον 20^ο αιώνα ο όρος απέκτησε χαλαρότητα στη σημασία.⁴⁰⁶

2.1. Εισαγωγή

Το πρώτο κομμάτι του δίσκου δεν αποτελεί μελοποιημένο ποίημα. Για τρία περίπου λεπτά ακούγεται μια ομάδα ηθοποιών, η οποία – υποκαθιστώντας τη χορωδία που υπάρχει στην κλασική φόρμα της Καντάτας – απαγγέλλει, ψιθυρίζει, φωνάζει, ουρλιάζει. Τα λόγια τους είναι σπαράγματα από ποιήματα που περιλαμβάνονται στην ποιητική συλλογή «Πέτρινος Χρόνος», από περιγραφές εξόριστων για τη Μακρόνησο, για τις συνθήκες κράτησης, τις φυλακές, τα βασανιστήρια, τις εκτελέσεις. . Αποσπάσματα ακούγονται από τα ποιήματα «Α.Β.Γ»⁴⁰⁷, « Οι Γερόντοι μας»⁴⁰⁸. Τα αποσπάσματα αυτά ακούγονται ταυτόχρονα δημιουργώντας ένα κολάζ ήχων. Η σύνθεση είναι ατονική και χαρακτηρίζεται από την πολυρυθμία.

2.2. Ο Ντικ

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη, Σάκης Μπουλάς

*Η πέτρα σταυρωμένη από τον άνεμο
Ο άνεμος η σιγαλιά
Δεν ακούγεται τίποτα
Μόνο το καρδιοχτύπι της πέτρας
Κι η πέτρα της καρδιάς μου δουλεύεται
Με τον θυμό και με τον πόνο
Βαριά, σιγά και σταθερά.*

*Μπόλικη πέτρα
Μπόλικη καρδιά
Να χτίσουμε τις αυριανές μας φάμπρικες
Τα λαϊκά μέγαρα
Τα κόκκινα στάδια
Και το μεγάλο μνημείο των ηρώων της επανάστασης.*

Να μη ξεχάσουμε και το μνημείο του Ντικ

⁴⁰⁶ Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 2, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 525.

⁴⁰⁷ Ρίτσος, Γιάννης, *Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα*, Κέδρος, Αθήνα, 1990, σελ. 47 – 51.

⁴⁰⁸ οπ. παρ., σελ. 23 – 24.

*Ναι, ναι του σκύλου μας του Ντικ
Της ομάδας του Μούντρον
Που τον σκοτώσαν οι χωροφυλάκοι
Γιατί αγάπαγε πολύ τους εξόριστους.*

*Να μην ξεχάσουμε σύντροφοι το Ντικ
Τον φίλο μας τον Ντικ
Που γάβγιζε τις νύχτες
Στην αυλόπορτα αντίκρυ στη θάλασσα
Κι αποκοιμιόταν τα χαράματα
Στα γυμνά πόδια της λευτεριάς
Με τη χρυσόμυγα του αυγερινού
Πα στο στλωμένο αυτί του.*

*Τώρα ο Ντικ κοιμάται στη Λήμνο
Δείχνοντας πάντα το ζερβί του δόντι.*

*Μπορεί μεθαύριο να τον ακούσουμε πάλι
Να γαβγίζει χαρούμενός σε μια διαδήλωση
Περνοδιαβαίνοντας κάτω απ' τις σημαίες μας
Έχοντας κρεμασμένη στο ζερβί του δόντι
Μια μικρή πινακίδα «κάτω οι τύραννοι»
Ήταν καλός ο Ντικ.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα αυτού του μελοποιημένου ποιήματος είναι η Σι φυσική ελάσσονα. Στην πρώτη στροφή γίνεται μια περιγραφή του τόπου της εξορίας, στον οποίο κυριαρχεί η πέτρα, ο άνεμος και η σιωπή. Το τραγούδι και το κλαρινέτο είναι σε ταυτοφωνία. Η ρυθμική αγωγή είναι σύνθετη και αλλάζει σχεδόν από μέτρο σε μέτρο (3/4, 2/4, 5/8, 2/4, κλπ). Αμέσως μετά ακολουθεί ένα οργανικό ιντερλούδιο με το μπουζούκι σε πρωταγωνιστικό ρόλο.

Η δεύτερη στροφή αρχίζει με *parlando*.⁴⁰⁹ Τη φωνή συνοδεύουν το πιάνο με συγχορδίες και το τσέλο με τενούτες.⁴¹⁰ Ακολουθεί ένα ιντερλούδιο από το μπουζούκι και έπειτα η ερμηνεύτρια τραγουδάει τη τρίτη στροφή. Οι στίχοι περιγράφουν την μελλοντική αξιοποίηση της πέτρας για το χτίσιμο μνημείων. Με λυρισμό μπαίνει η ανδρική φωνή του Σάκη Μπουλά στην τέταρτη στροφή «*να μην ξεχάσουμε το μνημείο του σκύλου μας του Ντικ*» μαζί με τα τύμπανα και αργότερα το μπουζούκι. Στην πέμπτη

⁴⁰⁹ *Parlando, parlante*: «Μιλώντας», «μιλητό». Στη φωνητική μουσική, οδηγία για τον τόνο της φωνής, ώστε να μοιάζει με ομιλία. Στην ενόργανη μουσική, ο όρος χρησιμοποιείται για να υποδείξει μεγαλύτερη εκφραστική ελευθερία από αυτήν που υπονοείται από τον όρο *cantabile*. (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 175).

⁴¹⁰ *Tenuto*: «Κρατημένο». Οδηγία για να κρατήσει κανείς τη νότα σε όλη τη χρονική της διάρκεια (καμιά φορά και περισσότερο). (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 175).

στροφή επανέρχεται η γυναικεία φωνή. Στην έκτη και τελευταία στροφή ο πρώτος στίχος τραγουδιέται δύο φορές προτού ακολουθήσει ο δεύτερος στίχος. Οι τελευταίοι 4 στίχοι επαναλαμβάνονται άλλες δύο φορές ενώ παράλληλα γίνεται μια ενορχηστρωτική κορύφωση με σταδιακή επιτάχυνση του tempo. Χαρακτηριστικός είναι ο τονισμός του «κάτω οι τύραννοι» από τη φωνή.

Ο Γιάννης Ρίτσος στο συγκεκριμένο ποίημα έχει γράψει άλλες δύο στροφές οι οποίες δεν περιλαμβάνονται.⁴¹¹ Οι στίχοι του τραγουδιού αυτού έχουν ελεύθερη ομοιοκαταληξία και παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία.

Ο Ντικ ήταν σκύλος στο στρατόπεδο που είχαν τους εξόριστους στο χωριό Μούδρος στα παράλια της Λήμνου. Κατά τις βραδινές ώρες, όπου και απαγορευόταν η κυκλοφορία των κρατούμενων στο στρατόπεδο, οι χωροφύλακες κρυφακούγανε τις συζητήσεις των εξόριστων. Ο Ντικ όμως γαύγιζε στους χωροφύλακες προδίδοντας τους. Έτσι αποφάσισαν να τον σκοτώσουν. Ο Ντικ ήταν ένας σκύλος που οι εξόριστοι τον θεωρούσαν συγκρατούμενο τους.⁴¹² Οι στίχοι εξυψώνουν το Ντικ σε αγωνιστή παραβλέποντας το γεγονός ότι δεν ήταν άνθρωπος.

2.3. Ο Αλέξης

Ερμηνεία : Μαρία Δημητριάδη, Αφροδίτη Μάνου, Γιάννης Ζουγανέλης

*Ο Αλέξης ήταν ήσυχος,
όπως εκείνος που `χει κάνει το καθήκον του.
Όταν πλάγιαζε κοιμόταν αμέσως,
όπως εκείνος που `χει κάνει πάντα το καθήκον του.
Δυο χοντρές χωματένιες πατούσες
έμεναν έξω από την κουβέρτα
και τότε μεγάλα πλατάνια και ευκάλυπτοι
φύτρωναν μες στη νύχτα.*

*Τι ήσυχος που ήσουν, Αλέξη
νύχτα νύχτα σε ζύπνησαν, σύντροφε,
δεν πρόφτασες καλά καλά να δέσεις τον μπόγο σου,
δεν πρόφτασες να δέσεις τις αρβύλες σου. Προσέξαμε
σα δρασκελούσες την πόρτα του αντίσκηνου,
το `να κορδόνι σου λυμένο σέρνονταν στο χώμα
Φοβηθήκαμε μη και σκοντάψεις, σύντροφε. Κατάλαβες
και χαμογέλασες. Χαμογέλασαμε.*

⁴¹¹ Ρίτσος, Γιάννης, *Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα*, Κέδρος, Αθήνα, 1990, σελ. 12 – 13.

⁴¹² Τσέκερης Φοίβος, *Ήταν καλός ο Ντικ*, 7 Μέρρες Μαζί, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 25 Ιουλίου 2004, σελ. 8.

*Σε πήρανε για το στρατοδικείο
κι από κει για το θάνατο, σύντροφε.
κι από κει για να γυρίσεις πίσω σύντροφε, σ' όλες τις καρδιές,
σ' όλη τη ζωή, σε όλα τα μάτια, σ' όλα τα δέντρα, σύντροφε.
Γι' αυτό είσαι τόσο πικραμένος
τόσο σίγουρος
τόσο χαρούμενος
ένα άστρο αναβοσβήνει μες στα μάτια σου,
αυτό το κόκκινο άστρο που ποτέ δε μας ξεχνάει.*

Σήμερα γίνηκες πιο σύντροφος, σύντροφε.

Ανάλυση:

Η μελοποίηση αυτού του ποιήματος αρχίζει με τη μελωδία της φωνής στη Λα μείζονα κλίμακα. Οι γυναικείες φωνές τραγουδούν σε διφωνία, συνοδευόμενες διακριτικά από ατονικό παίξιμο των χορδών του πιάνου. Ο ποιητής μιλά για το πόσο ήσυχος ήταν ο σύντροφός του Αλέξης. Στην πρώτη αυτή στροφή το μέτρο είναι σύνθετο. Στη δεύτερη στροφή το κλίμα αλλάζει εντελώς, με μια μιλιταριστική φανφάρα⁴¹³ με χάλκινα και ταμπούρο. Η φωνή με λυρισμό τραγουδά σόλο. Η ρυθμική αγωγή γίνεται 2/4 με τονισμό στα τρίχα. Οι στίχοι περιγράφουν τη σύλληψη του Αλέξη μέσα στη νύχτα. Η φανφάρα συνοδεύει και στην τρίτη στροφή όπου υπάρχει μια κορύφωση· ο Αλέξης οδηγείται στο θάνατο. Στα τελευταία δύομιση λεπτά (από τα 5' 15' συνολικά) υμνείται ο Αλέξης με τα τριπλά φωνητικά του Γιάννη Ζουγανέλη (βάσιμο, δύο φωνές). Ο τελευταίος στίχος απαγγέλλεται από όλους ρυθμικά και σε ταυτοφωνία. Και σε αυτό το τραγούδι ο Θάνος Μικρούτσικος έχει μελοποιήσει απόσπασμα του ποιήματος και όχι ολόκληρο το ποίημα το οποίο έχει 11 στροφές.⁴¹⁴ Επίσης δεν παρουσιάζεται ομοιοκαταληξία και συμμετρία στο μέτρο των στίχων.

2.4. Οι γερόντοι

Απαγγελία: Αφροδίτη Μάνου, Γιώργος Κιμούλης, τραγούδι: Μαρία Δημητριάδη

*Κάθε τόσο μας έρχονται καινούριες καραβιές γερόντοι
απ' το Μοριά, απ' τη Ρούμελη
Και πιο πάνω απ' τα Τρίκαλα και τη Μακεδονία
Λιγνοί γερόντοι χοντροκόκκαλοι μ' άσπρα μουστάκια και φλοκάτες
Μυρίζουν σβουνιά και χωράφι*

⁴¹³ Fanfare: «Στολισμένα» σαλπίσματα για τρομπέτα ή για άλλα όργανα ως μέσον ανακοίνωσης εντολών (όπως είναι π.χ. τα στρατιωτικά παραγγέλματα). (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 100).

⁴¹⁴ Ρίτσος, Γιάννης, *Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα*, Κέδρος, Αθήνα, 1990, σελ. 19 – 21.

Μέσα στα μάτια τους βελάζουν τα πρόβατα του απόβραδου
Στα τσουλούφια τους κρέμονται οι σκιές των πλατανόφυλλων.

Μιλάνε λίγο δε μιλάνε καθόλου ωστόσο πότε πότε το βλέπεις
Πού 'χουν συμπεθεριάσει με τα ελάτια
Μια στιγμή που σηκώνουν τα μάτια απ' το χώμα
Και τηράνε πίσω απ' τους ώμους μας
Όταν γαλανίζει το βράδυ τις τέντες
Κι ο αγέρας μπλέκει τα μουστάκια του στο θυμάρι
Όταν ο ουρανός κατεβαίνει απ' τα βράχια
Δρασκελώντας τη θύμηση με τις προκαδούρες των άστρων
κι ο θάνατος κόβει βόλτες αμίλητος έξω απ' το συρματοπλέγμα,
τότες τους βλέπουμε που συνάζονται τρεις τρεις, πέντε πέντε,
σα στα παλιά τα χρόνια στις μπαρουταποθήκες του Μεσολογγιού.

Και τότες πια δεν ξέρεις έτσι συναγμένοι στον αυλόγυρο της βραδιάς
αξούριστοι, άλαλοι,
δεν ξέρεις πια, σαν ανάβουν τα τσακμάκια τους,
αν είναι ν' ανάψουν το τσιγάρο τους
ή αν είναι ν' ανάψουν το φιτίλι του δυναμίτη.

Τούτοι οι γερόντοι δε μιλάνε.
Τα παιδιά τους βγήκαν στο κλαρί.
Ετούτοι χάσαν την καρδιά τους στο βουνό
σαν ένα βαρέλι με μπαρούτι.

Δίπλα στα μάτια τους έχουν ένα δεντράκι καλοσύνη,
ανάμεσα στα φρύδια τους ένα γεράκι δύναμη,
κι ένα μουλάρι από θυμό μες στην καρδιά τους
που δε σηκώνει τ' άδικο

Και τώρα κάθονται εδώ στη Μακρόνησο
στο άνοιγμα του τσαντιριού, αγνάντια στη θάλασσα,
σαν πέτρινα λιοντάρια στη μπασιά της νύχτας,
με τα νύχια μπηγμένα στην πέτρα. Δε μιλάνε.

Κοιτάνε πέρα την αντιφεγγιά της Αθήνας,
κοιτάνε τον ποταμό του Ιορδάνη,
σφίγγοντας μια πέτρα στη χωματένια φούχτα τους,
σφίγγοντας μες στα μάτια τους τα σκάγια των άστρων,
σφίγγοντας μες στο φυλλοκάρδι τους μια δυνατή σιωπή,
εκείνη τη σιωπή που γίνεται πριν από τ' αστροπελέκι.

Ανάλυση:

Ο ακριβής τίτλος που έδωσε ο Ρίτσος στο ποίημα είναι «Οι γερόντοι μας».⁴¹⁵ «Οι γερόντοι» ξεκινούν με την απαγγελία των πέντε πρώτων στροφών του ποιητικού κειμένου από μια ανδρική και δύο γυναικείες φωνές. Μετά από ένα απότομο και βίαιο παίξιμο (κλάστερ) στο πιάνο, αρχίζει στις τρεις τελευταίες στροφές η μελοποίηση σε Μι φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Η εναρμόνιση στηρίζεται κυρίως πάνω στις συγχορδίες της I και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Η έκταση μέσα στην οποία κινείται η μελωδική γραμμή είναι μια 6M (ρε – σι). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, μπάσο, κλαρινέτο, κιθάρα και τύμπανα. Στην προτελευταία στροφή ξεκινά μια πορεία δυναμικής κορύφωσης. Λίγο πριν το τέλος, επανέρχεται λυρικά σε mezzo forte⁴¹⁶ η έκτη στροφή για να ολοκληρώσει το τραγούδι.

Άλλο ένα τραγούδι αυτού του δίσκου στο οποίο δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία και μετρική συμμετρία στους στίχους. Οι στίχοι μιλούν για την ψυχική διάθεση των νεοφερμένων γερόντων στην εξορία της Μακρονήσου.

2.5. Το φεγγάρι

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη και χορωδία

*Δεν είναι τίποτα κοιμήσου
Μεθαύριο θα σου φέρω μια βρύση στα χέρια μου
Θα σου φέρω ένα ποτάμι μεθαύριο
Κοιμήσου*

*Δεν είναι το καράβι
Είναι ο άνεμος
Ο διάδρομος με τα πλακάκια
Μισά μαύρα μισά κίτρινα
Κοιμήσου*

*Είναι μια φλέβα στον καρπό του χεριού
Παραμέσα είναι ο σφυγμός
Και το σχοινί που αντιστέκεται στον άνεμο
Δεν κόβονται ετούτα τα σχοινιά
Παράτα τον σουγιά σου
Πήγαινε στ' άρρωστα παιδιά
Να πουλήσεις ασημένια σταυρουλάκια
Μέσα σε τούτα τα χοντρά παπούτσια
Είναι πολύ λιγνά τα ποδάρια σου
Δεν μπορούνε να σύρουν τα ποδάρια σου
Ετούτα τα χοντρά παπούτσια των συντρόφων.*

Σκύψε και μέτρησέ τα

⁴¹⁵ οπ. παρ., σελ. 23.

⁴¹⁶ Mezzo forte: «Δυνατά κατά το ήμισυ», δηλαδή μέση ένταση. (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 155).

*Να λογαριάσεις τον δρόμο που περπάτησαν
Το δρόμο που θα περπατήσουν
Το δρόμο που δεν έχει τέλος*

*Ετούτα τ' άρβυλα τα μπαλωμένα
Τα χοντροκαμωμένα
Δεν είναι για τα πόδια σου φεγγάρι
Ετούτα τ' άρβυλα περπάτησαν τον πόνο
Περπάτησαν το θάνατο
μπάρμπα φεγγάρι το θάνατο δίχως να σκοντάψουν.*

Ανάλυση:

Το πρώτο μέρος αποτελείται από μια ατονάλ εισαγωγή η οποία περιλαμβάνει φωνητικά, ψιθύρους, έγχορδα και πιάνο. Περιγράφει τον εφιάλτη που είδε ένας εξόριστος. Στο δεύτερο μέρος, οι ψιθύροι και η ανησυχία υποχωρούν χωρίς να εξαφανίζονται αμέσως και αρχίζει το τραγούδι. Η πρώτη στροφή είναι ένα αργό και τελετουργικό νανούρισμα σε κλίμακα ντο αρμονική ελάσσονα και ντο φυσική ελάσσονα και έχει ρυθμική αγωγή 2/4. Οι στίχοι προσπαθούν να καθησυχάσουν τον τρομαγμένο κρατούμενο.

Ο εφιάλτης όμως συνεχίζεται στο τρίτο μέρος που αποτελείται από την δεύτερη στροφή. Το ατονικό ύφος επανέρχεται με κλάστερ, με μεγαλύτερη ορχήστρα αυτή τη φορά (χάλκινα σε διάφωνες συνηγήσεις), ενώ οι φωνές απαγγέλουν τους. Επίσης ο ρυθμός είναι ελεύθερος. Το μέρος αυτό ολοκληρώνεται με ένα κρεσέντο που διακόπτεται απότομα. Στο τέταρτο μέρος, οι δυο τελευταίες στροφές του ποιήματος τραγουδιούνται με λυρισμό από την κύρια ερμηνεύτρια και η κλίμακα εναλλάσσεται από τη μι αρμονική μινόρε στη μι φυσική μινόρε. Μιλούν για το δρόμο που έχει διανύσει ο κρατούμενος με αυτά τα άρβυλα. Η ρυθμική αγωγή σε αυτές τις τελευταίες στροφές επανέρχεται στα 2/4. Ούτε εδώ υπάρχει ομοιοκαταληξία και μετρική συμμετρία στους στίχους.

«Το φεγγάρι» είναι ένα ακόμα τραγούδι που περιέχει αποσπάσματα και όχι ολόκληρο το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου.⁴¹⁷

2.6. Το χρέος

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Κι ύστερα πάλι ομοβροντία τα χαράματα
Διώχνοντας απ' τα κυπαρίσσια τα σπουργίτια
Τα φορτηγά αυτοκίνητα γιομάτα αγωνιστές
Περνώντας για τον τόπο της εκτέλεσης*

⁴¹⁷ Ρίτσος, Γιάννης, Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα, Κέδρος, Αθήνα, 1990, σελ. 29 – 30.

*Κόβοντας με τις ρόδες στα δυο τον ήλιο
Περνώντας για τον τόπο της εκτέλεσης
Έμεινε πάλι πολύ σκόνη τ' απογεύματα
Η σκόνη που αφήνουν πίσω τους
Τα μαύρα φουστάνια των μανάδων
Καθώς γυρνάνε απ' του Αβέρωφ ή απ' του Χατζηκώστα
Η από τα τμήματα των μεταγωγών
Οι μαύρες μανάδες με τα μαύρα φουστάνια
Με την καρδιά τους τυλιγμένη στο μαντίλι τους
Σαν ένα ξεροκόμματο ψωμί
Που δεν μπορεί να το μασήσει
Που δεν μπορεί να το μασήσει μήτε ο θάνατος*

Ανάλυση:

Το τραγούδι αυτό είναι στροφικό με ρυθμική αγωγή 4/4 και γραμμένο σε Μι μείζονα κλίμακα. Η εναρμόνιση στηρίζεται στις συγχορδίες της I, II και V βαθμίδας. Η έκταση της μελωδίας κινείται μέσα σε διάστημα μιας 5^{ης} ελαττωμένης (ρε# - λα). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, κιθάρα, μπουζούκι, φουσαρμόνικα. Η χορωδία συνοδεύει με κλειστό στόμα (*bouche fermée*⁴¹⁸) την ίδια επαναλαμβανόμενη μελωδική φράση η οποία επανέρχεται με τη μορφή οκτάμετρης περιόδου. Η δυναμική κάνει σταδιακό *crescendo* μέχρι τις «μαύρες μανάδες με τα μαύρα φουστάνια» και μετά *diminuendo*⁴¹⁹, υπογραμμίζοντας τους στίχους που μιλούν για τη διαδικασία της εκτέλεσης και για την τραγικότητα που έχουν οι φιγούρες των μανάδων των εκτελεσθέντων. Επίσης γίνεται αναφορά στις φυλακές Αβέρωφ και Χατζηκώστα οι οποίες αποτελούσαν τόπους εγκλεισμού, βασανιστηρίων και εκτέλεσης των αντιστασιακών.⁴²⁰ Και εδώ υπάρχει επιλογή αποσπασμάτων από το ποίημα.⁴²¹ Το ποίημα έχει ελεύθερη ομοιοκαταληξία και ασύμμετρο μέτρο.

2.7. Ο χρόνος

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη, Αφροδίτη Μάνου. Απαγγέλει ο Γιώργος Κιμούλης

*Καθένας μας έχει στους ώμους του
Την κούραση δώδεκα ωρών από πέτρα
Την δίψα δώδεκα ωρών από ήλιο
Τον πόνο τόσων χρόνων
Την απόφαση μιας ολόκληρης ζωής*

⁴¹⁸ Kennedy Michael, Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης, τόμος πρώτος, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 53.

⁴¹⁹ Diminuendo: όλο και πιο σιγανό. (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 86).

⁴²⁰ *Παράνομες χειρόγραφες εφημερίδες από τις φυλακές και τις εξορίες*, 7 μέρες μαζί, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 30 Νοεμβρίου 2003, σελ. 11.

⁴²¹ Ρίτσος, Γιάννης, *Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα*, Κέδρος, Αθήνα, 1990, σελ. 27 – 28.

*Είναι σκληρός ο αγώνας μητέρα
Μα είναι πολλά τα αδέρφια μας
Είναι πολλά τα παιδιά σου μητέρα
Μη πικραίνεσαι
Με τις μεγάλες πέτρες στον ώμο μητέρα
Ανηφορίζοντας τον θάνατο
Μεγάλες πολιτείες θα χτίσουμε μητέρα
Μην πικραίνεσαι
Ύστερα η μεγάλη πέτρα στον ώμο
Μεγάλος ανήφορος
Μεγάλη απόφαση στην καρδιά
Μεγάλες μέρες μας περιμένουν μητέρα
Μάνα*

Ανάλυση:

Η μελοποίηση του ποιήματος αρχίζει με ένα κλάσטר στην ορχήστρα και μια φωνητική εισαγωγή με απαγγελίες, καλέσματα και ψιθύρους όμοιους με αυτούς που ακούγονται στο «Φεγγάρι». Το περιβάλλον σε αυτό το μέρος είναι ατονικό. Η πρώτη στροφή είναι γραμμένη σε Ντο αρμονική ελάσσονα κλίμακα. Η φωνή τραγουδά *marcato*⁴²² και το μπουζούκι αρχικά σε ταυτοφωνία. Το μέτρο είναι σύνθετο και συνεχώς εναλλασσόμενο. Στις επαναλήψεις προστίθενται κι άλλες φωνές που τραγουδούν ή απαγγέλουν. Σταδιακά προστίθενται διαδοχικά το πιάνο και το μπάσο.

Η δεύτερη στροφή είναι πιο λυρική με κιθάρα, μπουζούκι, πιάνο και μπάσο σε Σολ φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η αρμονία στηρίζεται στις συγχορδίες της I, IV και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας και ρυθμική αγωγή 4/4. Στην επανάληψή της δεύτερης στροφής προστίθεται η χορωδία που τραγουδά και απαγγέλει. Το μπουζούκι αυτοσχεδιάζει σε Σολ ελάσσονα. Οι στίχοι μιλούν για την απόφαση που έχουν λάβει οι εξόριστοι για αγώνα και απευθυνόμενοι στη μάνα, της ζητούν να σταθεί με δύναμη σ' αυτή τους την απόφαση.

2.8. Προανάκρουσμα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Ο στίχος μου
τον όγκο των ετών
θα σκίσει
και θα προβάλλει*

⁴²² *Marcato*: Τονισμένο, «μαρκέ», δηλαδή κάθε νότα με έμφαση. (Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 150).

βαρύς τραχύς
μα κι ορατός ακόμη
ως έφτασε μέχρι τις μέρες μας
το υδραγωγείο που 'χαν χτίσει
οι δούλοι κάποτε
στη Ρώμη.

Ανάλυση:

Σε ένα ατονικό περιβάλλον με ολόκληρη την ορχήστρα, η φωνή τραγουδάει τους στίχους, πάνω σε Ντο φρύγιο τρόπο. Τα χάλκινα παίζουν ισοκρατήματα στην I και IV βαθμίδα. Ο ρυθμός είναι ελεύθερος. Οι στίχοι παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία. Ο Μαγιακόφσκι αναφέρεται στους στίχους του και υπόσχεται να είναι αιχμηροί και επίκαιροι. Το σύντομο αυτό προανάκρουσμα (1' 20'') αποτελεί το πρώτο από τα τέσσερα μελοποιημένα ποιήματα της «Σπουδής πάνω σε ποίηση του Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκη».

2.9. Μ' όλη μου τη φωνή

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

Μεις, με τη Δόξα, θα λογαριαστούμε αλλιώς –
δικιά μας δα κι αυτή έχει λάχει –
ας γίνει για όλους μας ένα μνημείο κοινό
ο σοσιαλισμός που εδραιώσαμε στη μάχη.
Απόγονοι, ελέγξτε καλά τα λεξικά σας:
μες απ' τη Δήθη θ' αναδυθούν
φάσματα λέξεις σαν αυτές:
«πορνεία», «φυματίωση», «αποκλεισμός», όχι άλλες.
Για σας τους σβέλτους και γερούς, για δες,
ο ποιητής έγλειψε με τη γλώσσα των πλακάτ
τις φθισικές ροχάλες.

Όσο μακραίνει των χρόνων η ουρά,
τόσο θα μοιάζω
με τ' απολιθωμένα εκείνα τέρατα.
Άιντε, λοιπόν, συντρόφοι,
να τη διαβούμε πιο γοργά
όση ζωή μας μένει
με πεντάχρονα.
Τα γραφτά μου
κέρδος δε μου 'φέραν
ούτε ένα ρούβλι για μισό,
ούτε, βεβαίως, από μαόνι
έπιπλα λεία,
κι εξόν από φρεσκοπλυμένο
ένα πουκάμισο,

*λόγω τιμής
δεν έχω τίποτ' άλλο χρεία.*

*Όταν θα παρουσιαστώ
στον φωτεινού σας
μέλλοντος
την κεντρική επιτροπή
θα 'ρθω, πάνω απ' τη συμμορία της ποίησης
των πλεονεχτών και σαλταδόρων,
σειών σα μπολσεβίκικη ταυτότητα κομματική,
τους εκατό τόμους μαζί
όλως μου των
κομματικών βιβλίων.*

Ανάλυση:

Το μελοποιημένο αυτό απόσπασμα αποτελεί τμήμα μόνο του μεγαλύτερου ποιήματος που έφερε τον τίτλο «Μ' όλη μου τη φωνή». Το ποίημα έχει έντονη αυτοκριτική διάθεση, διατυπωμένη με αιχμηρές λέξεις και ωμές διαπιστώσεις.⁴²³

Η μελωδική γραμμή αλλάζει συχνά από Ρεβ φυσική ελάσσονα κλίμακα σε Ρεβ φρύγιο τρόπο. Ο συνθέτης χρησιμοποιεί στην ορχήστρα κάποια ατονικά μοτίβα. Η ρυθμική αγωγή του τραγουδιού ακολουθεί την προσωδία και τους τονισμούς του ποιήματος και τα μέτρα είναι σύνθετα και εναλλασσόμενα. Στην πρώτη στροφή το τραγούδι εκφράζει δυναμισμό με τονισμένες συλλαβές *marcato* και την ορχήστρα σε ταυτοφωνία. Στη δεύτερη στροφή έρχεται ένα πιο λυρικό μέρος με μεγάλες δεμένες φράσεις. Οι δυο αυτές υφολογικές αντιθέσεις της πρώτης και της δεύτερης στροφής επανέρχονται σε όλη τη διάρκεια του μελοποιημένου αυτού ποιήματος. Και εδώ παρατηρείται ελεύθερη ομοιοκαταληξία και μετρική ασυμμετρία στους στίχους.

2.10. Το ποίημα του Οκτώβρη

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη. Απαγγέλει ο Γιώργος Κιμούλης

*Ο χρόνος είναι κάτι απίθανα μακρύ
Υπήρξαν χρόνοι πάει περάσαν μυθικοί
Ούτε μπιλίνες ούτε έπη ούτε εποποιίες πια
Σαν τηλεγράφημα η στροφή πετά.*

*Με φλογισμένα χείλη πιες γονατιστός
Απ' το ποτάμι που το λένε γεγονός
Είν' ο καιρός που όλος βομβίζει σε τηλεγράφου χορδή
Είναι η καρδιά με την αλήθεια ίδιο μαζί.*

⁴²³ Μαγιακόβσκη Βλαντιμίρ, Ποιήματα, πρλγ. – απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1964, σελ. 125 – 131.

*Μη λησμονήσετε να μνημονεύσετε τον ποιητή μας
Βλαδίμηρο Μαγιακόφσκι
Πριν σαράντα έξι χρόνια μίσηψε μακριά μας
Τι δουλειά έχει ο Μαγιακόφσκι;
Μας μίλαγε τακτικά ένας γέρος σύντροφος Μακεδόνας
Στη φάμπρικα γι' αυτόν
Όταν καμιά Κυριακή πίναμε καμιά ρακή από την πατρίδα
Και μετά τραγουδούσαμε τραγούδια της ξενιτιάς
Και τ' αντάρτικα
Είχε μείνει χρόνια στη Ρωσία
Κι άνοιγε το βιβλίο με τα ποιήματα του Βλαδίμηρου
Όπως τον έλεγε
Και μας διάβαζε
Και θυμόταν τον άλλο Βλαδίμηρο
Και δάκρυζε καμιά φορά
Σαν πολλά να τα' πα
Γεια σας και πάλι.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο σε Μι φυσική και αρμονική ελάσσονα. Η εναρμόνιση του τραγουδιού αποτελείται από τρεις συγχορδίες που εναλλάσσονται, η μι ελάσσονα, η σι ελάσσονα και η σι μείζονα. Η έκταση της μελωδικής γραμμής δεν ξεπερνά την οκτάβα. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει μόνο πιάνο και τρομπόνι, τα οποία συνοδεύουν την ερμηνεύτρια. Το μέτρο του τραγουδιού είναι 4/4. Τα δυο πρώτα τετράστιχα παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και ομοιοκαταληξία (AABB) σε αντίθεση με το υπόλοιπο ποίημα. Η νοσταλγία είναι το συναίσθημα που διαπνέει το ποίημα το οποίο αναφέρεται στην Επανάσταση του Οκτώβρη του 1917. Μετά το σύντομο ποίημα του Μαγιακόφσκι (δυο πρώτες στροφές σε απόδοση του Γιάννη Ρίτσου) ακολουθεί απαγγελία. Στο τέλος ο Ρίτσος, σε ένα εμβόλιμο δικό του χαρακτηριστικό κείμενο, μιλά με νοσταλγία και αγάπη για το Ρώσο ποιητή και ζητά από τους αναγνώστες να μην λησμονήσουν τη μνήμη του.

2.11. Ξελασπώστε το μέλλον

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Το μέλλον δε θα 'ρθει
από μονάχο του έτσι νέτο σκέτο
αν δεν πάρουμε μέτρα και εμείς
από τα βράγχια κομσομόλε άρπαξέ το
απ' την ουρά του πιονιέροι κι εσείς.*

*Πόλεμος δεν είναι μόνο όπως θαρρείς εσύ
να λες ναι ναι στα μέτωπα με βολές πολυβόλου
της φαμίλιας του σπιτικού η επίθεση*

για μας μικρότερη απειλή δεν είναι διόλου.

*Η κομμούνα δεν είναι μια βασιλοπούλα
του παραμυθιού που λες
για να την ονειρεύεσαι τις νυχτιές
μέτρησε καλοσκέψου σημάδεψε
και τράβα βήματα τα βήματα
έστω και πάνω σε μικροζητήματα.*

*Δεν είναι μόνον ο κομμουνισμός στη γη
στα κάθιδρα εργοστάσια εκείνα
είναι και μες στο σπίτι
στο τραπεζάκι εμπρός
στις σχέσεις στη φαμίλια
στην καθημερινή ρουτίνα.*

Ανάλυση:

Το ποίημα γράφτηκε το 1925. Η μελοποίηση αφορά απόσπασμα του ποιήματος αυτού.⁴²⁴ Πρόκειται για το τελευταίο ποίημα του Μαγιακόφσκι, το οποίο κυκλοφόρησε το Φεβρουάριο του 1930, δυο μήνες μόλις πριν από την αυτοκτονία του.⁴²⁵

Η αρμονία του τραγουδιού είναι εναλλασσόμενη από Μι μείζονα στη σχετική αρμονική ελάσσονα Ντο#. Η ενορχήστρωση αποτελείται από μια μιλιταριστική φανφάρα, με σαλπίσματα στα χάλκινα, γκλισσάντο και τρίλιες στο κλαρινέτο και έντονο παίξιμο στο πιάνο και τη ντραμς. Η ρυθμική αγωγή παρουσιάζει ασυμμετρία και αλλάζει συνέχεια ανάλογα με τους τονισμούς των στίχων. Ως προς τη μορφή, η πρώτη στροφή είναι το ρεφρέν ενώ οι τρεις επόμενες λειτουργούν σαν κουπλέ: ρεφρέν – 1^οκουπλέ – ρεφρέν – 2^οκουπλέ – ρεφρέν – 3^οκουπλέ – ρεφρέν 2 φορές.

Οι στίχοι είναι ανομοιοκατάληκτοι, μετρικά ασύμμετροι, επαναστατικοί και προσγειώνουν όσους θεωρούν ότι ο κομμουνισμός είναι μόνο μια ιδέα με πανανθρώπινες διαστάσεις, στην πεζή καθημερινότητα της οικογενειακής ζωής. Ο κομσομόλος που αναφέρεται στην πρώτη στροφή είναι το μέλος της Κομσομόλ (Πανενοσιακή Λενινιστική Κομμουνιστική Ένωση Νεολαίας).⁴²⁶

Παρατηρήσεις 2.

Ο δίσκος περιλαμβάνει δύο κύκλους μελοποιημένων ποιημάτων με συνδετικό κρικό τον Γιάννη Ρίτσο. Τους στίχους της «Καντάτας» τους έχει γράψει ο ίδιος και τους στίχους της «Σπουδής» τους έχει αποδώσει. Άλλο ένα κοινό γνώρισμα των Ρίτσου και

⁴²⁴ Μαγιακόφσκη Βλαντιμίρ, Ποιήματα, πρλγ. – απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1964, σελ. 97 – 98.

⁴²⁵ Παγκόσμια Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 6, Παρθενών, Αθήνα, 1978, σελ. 913.

⁴²⁶ Παγκόσμια Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 5, Παρθενών, Αθήνα, 1978, σελ. 1047.

Μαγιακόφσκι, ήταν ότι υπήρξαν στρατευμένοι υπέρμαχοι της Οκτωβριανής Επανάστασης όπως έχει ήδη αναφερθεί.

Πέρα από αυτήν την κοινή συνισταμένη, υπάρχουν αρκετές διαφορές. Η ποιητική συλλογή «Πέτρινος Χρόνος» γράφτηκε από το Ρίτσο, κάτω από συνθήκες απαγόρευσης, το 1949 στη Μακρόνησο και εκδόθηκε το 1957. Η συλλογή «Μαγιακόβσκη: Ποιήματα» εκδόθηκε το 1964, αλλά τα περισσότερα ποιήματα έχουν γραφτεί την δεκαετία του 1920. Ο ρώσος ποιητής συγκαταλέγεται ανάμεσα στους σημαντικότερους φουτουριστές των αρχών του 20^{ου} αιώνα.⁴²⁷ Το ύφος του είναι αιχμηρό, έξω από οποιαδήποτε ποιητική φόρμα, με χρήση δικών του λέξεων (νεολεξία). Το περιεχόμενο απορρίπτει οτιδήποτε παρελθοντικό, ορθολογικό ή συναισθηματικό και έχει το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.

Ο ίδιος ο Ρίτσος σημειώνει χαρακτηριστικά πως ο ποιητής: «Φτιάχνει τις φράσεις του πάνω στο πρότυπο των κραυγών, ενώ στον αντίποδα οι άλλοι ποιητές φτιάχνουν τις φράσεις πάνω στο πρότυπο της απλής συνομιλίας, της εμπιστευτικής, ίσως από φόβο πως αυτό που λένε, ακουστεί ή δεν ακουστεί. Φτιάχνουν τις φράσεις τους πάνω στο πρότυπο της σιωπής».⁴²⁸

Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, ο Θάνος Μικρούτσικος δημιουργεί ένα δίσκο, στον οποίο πειραματίζεται ανάμεσα στην τονική – τροπική και την ατονική μουσική γλώσσα.⁴²⁹ Σε αυτόν το δίσκο το ατονικό περιβάλλον είναι εντονότερο σε σχέση με τον προηγούμενο του δίσκο.⁴³⁰ Στη «Καντάτα για τη Μακρόνησο» ο Μικρούτσικος χρησιμοποιεί διαφορετικές μουσικές φόρμες, οι οποίες συνυπάρχουν αρμονικά μεταξύ τους⁴³¹. Στη «Σπουδή» εισάγει στοιχεία επηρεασμένα από το ρεύμα του φουτουρισμού στη μουσική. Αυτά είναι: η απόρριψη των κανόνων αρμονίας, η ενσωμάτωση τεχνολογικών και βιομηχανικών θορύβων, όπως σφυριγμάτων, κρότων, καθώς και εκφραστικών θορύβων, κραυγών, κλπ.⁴³² Επίσης έντονη είναι η συχνή εναλλαγή διαφορετικής ρυθμικής αγωγής⁴³³. Και σε αυτό τον δίσκο, όπως φαίνεται και από το *Σχήμα 2* ο Μικρούτσικος χρησιμοποιεί κυρίως ελάσσονες κλίμακες στα τραγούδια του. Ωστόσο για πρώτη φορά παρουσιάζει στη δισκογραφία του ατονική σύνθεση. Παράλληλα

⁴²⁷ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 60, Πάπυρος, Αθήνα, 1994, σελ. 107.

⁴²⁸ Μαγιακόβσκη Βλαντιμίρ, Ποιήματα, πρλγ. – απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1964, σελ. 28.

⁴²⁹ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ.182.

⁴³⁰ βλ. παράρτημα, πίνακας 2.α.

⁴³¹ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ.182.

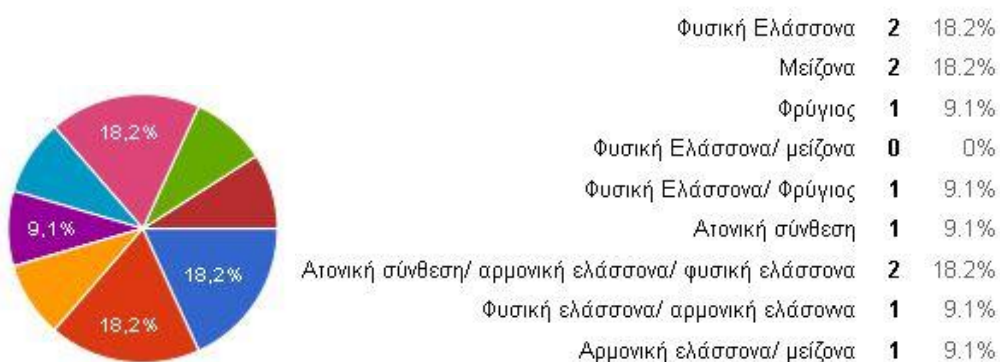
⁴³² Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 3, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 1367.

⁴³³ βλ. παράρτημα, πίνακας 2.β.

χρησιμοποιεί σε εντονότερο βαθμό τραγουδία με περισσότερες από μία κλίμακες με χαρακτηριστικότερο «το φεγγάρι».⁴³⁴

Η μελωδική γραμμή των τραγουδιών δεν ξεπερνά σε έκταση την οκτάβα. Ταυτόχρονα ο δίσκος διαπνέεται από την επιλογή του συνθέτη να επαναλαμβάνει στα τραγούδια συνεχώς τις ίδιες φράσεις.⁴³⁵ Τέλος τα ποιήματα του δίσκου έχουν στίχους οι οποίοι δεν παρουσιάζουν συγκεκριμένο μέτρο,⁴³⁶ γεγονός που παρατηρείται και στον δίσκο «Πολιτικά Τραγούδια».

Σχήμα 2.⁴³⁷

3. Φουέντε Οβεχούνα.

Η «Φουέντε Οβεχούνα» είναι ο τρίτος δίσκος του Θάνου Μικρούτσικου. Περιέχει τη μουσική που γράφτηκε για τη θεατρική παράσταση του έργου «Φουέντε Οβεχούνα» του Λόπε ντε Βέγκα, η οποία ανέβηκε από το ΚΘΒΕ την περίοδο 1976 – 1977.⁴³⁸

Το θεατρικό αυτό έργο αφορά μια ιστορία που διαδραματίζεται στην πόλη της Φουέντε Οβεχούνα (Fuenteovejuna) η οποία βρίσκεται στην επαρχία Κόρντοβα. Η Φουέντε Οβεχούνα σημαίνει προβατοπηγή. Η θεματική του έργου είναι παρμένη από ένα πραγματικό γεγονός. Η πλοκή αφορά τον ερχομό ενός αδίστακτου Διοικητή στην μέχρι τότε ειρηνική Φουέντε Οβεχούνα. Η τυρρανική συμπεριφορά του Διοικητή οδήγησε τους άνδρες και τις γυναίκες του χωριού σε ξεσηκωμό και τελικά τον σκότωσαν. Μετά τη δολοφονία του Διοικητή ο βασιλιάς Φερδινάνδος απέστειλε έναν δικαστή στη Φουέντε Οβεχούνα προκειμένου να ερευνήσει τη δολοφονία. Όταν ο

⁴³⁴ βλ. παράρτημα, πίνακας, 2.α.

⁴³⁵ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 182.

⁴³⁶ βλ. παράρτημα, πίνακας, 2.β.

⁴³⁷ βλ. παράρτημα, πίνακας, 2.α.

⁴³⁸ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάναος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 439 – 440.

δικαστής ρωτάει «Ποιος σκότωσε τον διοικητή;» η απάντηση είναι μόνο μία «Η Φουέντε Οβεχούνα το έκανε».⁴³⁹

Η σκηνοθεσία ήταν του Γιώργου Μιχαηλίδη, ο οποίος έγραψε και τους στίχους των τραγουδιών. Η παράσταση παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.⁴⁴⁰ Στο έργο εξιστορείται η εξέγερση των κατοίκων του χωριού Φουέντε Οβεχούνα εναντίον του τοπικού τους άρχοντα. Τραγουδάει η Μαρία Δημητριάδη και συμμετέχει ο Γιώργος Μεράντζας. Τραγουδούν επίσης ο Θάνος Μικρούτσικος, ο Γιώργος Μιχαηλίδης, η Σοφία Σπυράτου και χορωδία.

Ο Θάνος Μικρούτσικος γράφει στο σύντομο σημείωμά του στο οπισθόφυλλο ότι «η μουσική της Φουέντε Οβεχούνα γράφτηκε το Νοέμβρη – Δεκέμβρη του 1976 και αφιερώθηκε στην Κατερίνα». Το εξώφυλλο είναι μια ασπρόμαυρη φωτογραφία του Β. Μποζίκη από τις παραστάσεις του έργου με τη Μαρία Δημητριάδη σε πρώτο πλάνο να τραγουδά.⁴⁴¹

3.1. Η μπαλάντα της απόφασης

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Χωριάτη της Φουέντε Οβεχούνα
Αυτοί είναι οι βασιλιάδες της Καστίλιας
Ξένοι – εχθροί για σένα
Σήκωσε το κεφάλι από τη γη σου*

*Στα χωματένια χέρια σου
Καρπίζει η Ισπανία
Στα χωματένια χέρια σου
Φυτρώνει το σιτάρι*

*Εσύ είσαι η Ισπανία ολάκερη
Από το Γουαδαλκιβίρ ως τη Γρανάδα
Η μοίρα σου εσύ – εσύ μονάχος είσαι
Στα χέρια κανενός μη την αφήνεις*

Ανάλυση:

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Σολ φυσική ελάσσονα. Η εναρμόνιση στηρίζεται πάνω στην I, την VII και την VI βαθμίδα της φυσικής ελάσσονας. Αν και τα πιο πολλά μέτρα ακολουθούν ρυθμική αγωγή 4/4 υπάρχει πολυρυθμία. Οι στίχοι παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία. Η πρώτη στροφή διαπνέεται από δυναμισμό με τον τέταρτο στίχο

⁴³⁹ Ντε Βέγκα Λόπε, Φουέντε Οβεχούνα - «Προβατοποηγή», μτφρ. Κάστρο Καίτη, Δωδώνη, Αθήνα, 1977, σελ. 15.

⁴⁴⁰ Ιωάννου, Οδυσσέας, Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ. 427.

⁴⁴¹ Μικρούτσικος, Θάνος, Φουέντε Οβεχούνα (LP), Lyra, 1977.

να επαναλαμβάνεται τρεις φορές. Η δεύτερη και η τρίτη στροφή είναι περισσότερο λυρικές με σταδιακό κρεσέντο, επανάληψη των δυο τελευταίων στίχων και ενορχηστρωτική κορύφωση στο τέλος.

Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: κιθάρα, μπάσο, πιάνο, ντραμς, φλογέρα και φυσαρμόνικα. Η φλογέρα συνοδεύει στο μεγαλύτερο μέρος της μπαλάντας σε πεντατονική κλίμακα. Οι στίχοι της μπαλάντας παρακινούν τους αγρότες της Φουέντε Οβεχούνα να αποφασίσουν να αγωνιστούν για τη γη τους.

3.2. Η Μπαλάντα της Φουέντε Οβεχούνα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη και χορωδία

*Στου 1470 τη χρονιά
Στης Φουέντε Οβεχούνα την κοιλάδα
Χώμα δεν τ' όργωσε τ' αλέτρι
Νερό δεν πότισε τη γη
Μήτε θερίστηκε το σάρι
Στου 1470 τη χρονιά
Στης Φουέντε Οβεχούνα η φτωχολογιά
Στο θερισμό επήγε κι ήταν βράδυ
Μαύρα δρεπάνια της θέρισαν
των τυράννων τα κεφάλια
Στου 1470 τη χρονιά.*

*Του Φερναγκομέεθ αβάσταχτη σκλαβιά και
σαν του Γουαδαλκιβίρ το ρέμα
Φούσκωσ' η οργή
Κι ολάκερη η αγροτιά
Γυναίκες άνδρες και παιδιά
Στου Φερναγκομέεθ το κάστρο μπήκαν
Ήταν του 1470 η χρονιά
Κακή χρονιά.*

*Άκου
Στης Φουέντε Οβεχούνα την κοιλάδα
Καβαλάρηδες περνούν αρματωμένοι
Στου φεγγαριού το γάντζο
Κρεμασμένη πανοπλία
Στου αγέρα το πλευρό ακουμπισμένο φλάμπουρο
Άκου
Στης Φουέντε Οβεχούνα την κοιλάδα
Άκου*

*Χίλια κομμάτια η Ισπανία
Κι είναι του Αλόνσο οι στρατιώτες
Του Αλόνσο της Αραγονίας
Που ενάντια χιμάνε στην Γρανάδα
Κι είναι ο Αλβαρέζ εκεί να την φυλάει
Απ' τη Σεβίλια αλόφουσα τον πηγαίνει*

*Κι απ' την Καστίλια σιδερόφραχτο ένα κύμα
Κι είναι ο Αλβαρέζ εκεί να την φυλάει
Χίλια κομμάτια η Ισπανία
Ιππότες αρχηγοί κι αρχόντοι
Με πέταλα οργώνουν τα χωράφια
Αίμα χύνουν στ' αυλάκια των περιβολιών
Στου 1470 τη χρονιά
Γονατισμένη η Ισπανία
Στου 1470 τη χρονιά
Γονατισμένη η φτωχολογιά.*

Ανάλυση:

Η εισαγωγή είναι ορχηστρική και έχει έντονα ατονικά και πολυρυθμικά στοιχεία. Ακούγονται τα χαρακτηριστικά μοτίβα του πρώτου και του δεύτερου μέρους που θα αναπτυχθούν παρακάτω. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και ιστορούν τα τεκταινόμενα στη Φουέντε Οβεχούνα το 1470. Η μελωδία στο πρώτο μέρος κινείται πάνω στη κλίμακα της Ρε φυσικής ελάσσονας και βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τη χορωδία, η οποία τραγουδά ταυτοφωνία με την ορχήστρα σε forte. Το μέτρο είναι σύνθετο.

Το δεύτερο μέρος της μπαλάντας ξεκινάει με ένα ιντερλούδιο με κόρνο και πιάνο. Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4, η κλίμακα Ρε μείζονα και η εναρμόνιση στηρίζεται πάνω στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων. Το στοιχείο του διαλόγου ανάμεσα στην τραγουδίστρια και τη χορωδία παραμένει.

3.3. Η μπαλάντα του Τελέθ Ζιρόν

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Σκάβουνε τ' άλογα τη γης αγριεμένα
Ο Δον Ροντρίγκο Τελέθ Ζιρόν
Από τ' Αλμαγκρογιά της Ιουδαδρεάλ
Με δυο χιλιάδες πάει
Ατσάλι σκέπασε το λαμπερό μετάξι
Η λόγχη καρφωμένη
Καρφωμένη στο φεγγάρι.*

*Στην κοιλάδα της Φουέντε Οβεχούνα
Αίμα της Ισπανίας καίει τα χόρτα
Για ποιον οργώνεις σπέρνεις και θερίζεις
Χωριάτη της Φουέντε Οβεχούνα
Ο νικητής τον τόπο σου θ' αρπάξει
Κι ο νικημένος πάλι από σε θα πάρει
Χωριάτη της Φουέντε Οβεχούνα.*

Ανάλυση:

Η «Μπαλάντα του Τελέθ Ζιρόν» είναι γραμμένη σε Ρε φυσική ελάσσονα κλίμακα και η εναρμόνιση χρησιμοποιεί κυρίως τις συγχορδίες της I, VII, και VI βαθμίδας. Το tempo είναι αργό. Η βασική ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Ωστόσο υπάρχουν και σύνθετα μέτρα. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, κρουστά, κιθάρα, κλαρινέτο. Στους τέσσερις τελευταίους στίχους γίνεται δυναμική και μελωδική κορύφωση. Οι στίχοι έχουν ελεύθερη ομοιοκαταληξία και το μέτρο τους είναι ασύμμετρο. Το περιεχόμενο τους είναι δραματικό και προμηνύει την άγρια μάχη που πρόκειται να ακολουθήσει, αναδεικνύοντας παράλληλα τη ματαιότητα του αγώνα.

3.4. Το τραγούδι του διοικητή

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας

*Α της Ιουδαδρεάλ ο καβαλάρης
Της Ιουδαδρεάλ ο νικητής
Στη μάχη πάντα είναι μπροστάρης
Της Φουέντε Οβεχούνα διοικητής.*

*Και την ειρήνη στο χωριό ξανάδωσε
Γλυκιά βροχή που πέφτει απά στο χώμα
Σαν τον ανθό του σιταριού που μέστωσε
Μέλι που στάζει απ' του ουρανού το στόμα.*

Ανάλυση:

Στο σύντομο αυτό τραγούδι (43''), ο διοικητής της Φουέντε Οβεχούνα μιλά με θαυμασμό για τον εαυτό του. Η κλίμακα είναι Ρε ελάσσονα, το μέτρο 3/4 και γίνεται κι ένα σύντομο πέρασμα στη σχετική μείζονα (Φα). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει κλαρινέτο, τρομπέτα, τρομπόνι, πιάνο και ντέφι. Αποτελείται από δυο τετράστιχα με ομοιοκαταληξία (ABAB) και το μέτρο είναι συμμετρικό με εξαίρεση τον τελευταίο στίχο.

3.5. Μικρό ερωτικό

Ερμηνεία: Θάνος Μικρούτσικος

*Κάτω απ' τη δαμασκηνιά
Θα ξαπλώσω την αρίδα
Θα 'ρθει και μια κορασίδα
Ίδια στάλα από δροσιά.*

*Σπάει η νύχτα σαν το τζάμι
Ήλιος πηδάει απ' το βουνό
Το κορμί σου απά στο χάνι
Σάλεψέ μου το μυαλό.*

Ανάλυση:

Στο σύντομο (1' 13'') αυτό τραγούδι, ο συνθέτης τραγουδά και παίζει πιάνο. Η τονικότητα είναι η λα ελάσσονα και κινείται τόσο στη φυσική όσο και στην αρμονική ελάσσονα κλίμακα. Η εναρμόνιση κάνει χρήση των συγχορδιών της III, της IV και της V βαθμίδας. Η ρυθμική αγωγή του τραγουδιού είναι 3/4. Το μέτρο των δυο τετράστιχων είναι τροχαϊκός δεκαπεντασύλλαβος με ομοιοκαταληξία (ABBA, ABAB). Οι στίχοι του τραγουδιού έχουν ερωτικό περιεχόμενο.

3.6. Η μπαλάντα των βασιλιάδων

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη και χορωδία

*Άκου τι λέει ο αγέρας
Στα χωράφια της Φουέντε Οβεχούνα
Οι νέοι βασιλιάδες της Καστίλιας
Τι ψιθυρίζουνε οι έρημοι δρόμοι του χωριού
Ο Φερδινάνδος και η Ισαβέλλα
Και εκείνη η ανατριχίλα
Στα φύλλα της πορτοκαλιάς
Άκου τι λέει
Οι νέοι βασιλιάδες θα 'ναι δίκαιοι.*

*Χωριάτη της Φουέντε Οβεχούνα
Εκεί στη Καστίλια
Που οι ελπίδες σου πετάνε
Εκεί στην Καστίλια
Με νέα δεσμά
Τη φτώχεια σου αλυσοδένουνε.*

*Χωριάτη της Φουέντε Οβεχούνα
Σκυφτός πάνω στη γη σου θε να μείνεις
Γιατί και τούτοι βασιλιάδες είναι
Οι νέοι βασιλιάδες της Καστίλιας.*

Ανάλυση:

Η μπαλάντα αυτή αρχίζει με φλογέρες και κρουστά. Το τραγούδι κινείται στην αρμονική και φυσική Ντο ελάσσονα. Στην πρώτη στροφή γίνεται ένας διάλογος ανάμεσα στην ερμηνεύτρια και τη χορωδία σχετικά με την άφιξη των νέων βασιλιάδων. Το πιάνο συνοδεύει διακριτικά σε ελεύθερο ρυθμό.

Στη δεύτερη και την τρίτη στροφή η ρυθμική αγωγή είναι 4/4, η μελωδία πιο λυρική και οι στίχοι προσπαθούν να αφυπνίσουν τους παραδομένους αγρότες. Το τραγούδι αποπνέει απαισιόδοξη διάθεση για το μέλλον του αγώνα των αγροτών. Οι στίχοι του

δεν παρουσιάζουν καμία ομοιοκαταληξία και το μέτρο τους είναι συνεχώς εναλλασσόμενο.

3.7. Το τραγούδι του γάμου

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας, Σοφία Σπυράτου και χορωδία

*Στης Φουέντε Οβεχούνα την κοιλάδα
κόρη με ζέπλεκα μαλλιά διαβαίνει
και μες σε χρυσαφιού γυαλάδα
ιππότης πάνω στ' άλογο προβαίνει.*

*Κρύβει η κόρη μες σε φυλλωσιά
η καρδιά της σαν φτερούγα λαβωμένη
φεγγάρι του ιππότη η αρματωσιά
ήλιος η μορφή του η λαγγεμένη.*

*Κόρη που κρύβεσαι μες στα κλαδιά
την αγάπη ποιος τη σταματάει
ποια θάλασσα, ποια λαγκαδιά
την αγάπη ποιος τη σταματάει.*

*Άλογο δίχως καβαλάρη φεύγει πέρα
κι ένα σπαθί σαν δέντρο ορθό στο χώμα
κόρη που έσπερνες τη μέρα
γυναίκα που θερίστηκες το γιόμα.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι ξεκινά με την κλίμακα Μι φυσική ελάσσονα και ρυθμική αγωγή 4/4. Το κομμάτι αρχίζει με μια εισαγωγή στο πιάνο. Ερμηνεύουν δύο σολίστες, μια γυναίκα και ένας άνδρας σε διάλογο με τη χορωδία. Στο δεύτερο και το τρίτο τετράστιχο, όπου τραγουδά η ανδρική φωνή, στην εναρμόνιση, γίνεται μετατροπία στη λα φυσική ελάσσονα με τη μελωδική γραμμή να παραμένει η ίδια. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, μπάσο, κρουστά, κιθάρα και κλαρινέτο. Τα τέσσερα τετράστιχα έχουν ομοιοκαταληξία (ABAB) και το περιεχόμενό τους μιλά για της χάρες μιας νέας γυναίκας και τη συνάντησή της με τον «ιππότη της καρδιάς της».

3.8 Η μπαλάντα του ξεσηκωμού

Πρώτη εκτέλεση: Μαρία Δημητριάδη

*Μεγάλο ποτάμι φουσκωμένο,
η οργή του λαού,
κυλάει πάνω απ' τα χωράφια,
ποιος τη σταματάει, ποιος τη σταματάει,
ποιος, ποιος τη σταματάει.*

*Κοιλιάδα της Φουέντε Οβεχούνα,
το χέρι που σ' έσπερνε,
τον κεραυνό τώρα κρατάει,
ποιος το σταματάει, ποιος το σταματάει,
ποιος, ποιος το σταματάει.*

*Αιώνες γονατισμένη από την πίκρα,
η ψυχή του λαού,
φτερούγες τώρα βγάζει κι ανεβαίνει,
ποιος τη σταματάει, ποιος τη σταματάει,
ποιος, ποιος τη σταματάει.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα αυτής της μπαλάντας είναι η Ρε φυσική ελάσσονα. Αρχίζει με ένα δωδεκάμετρο οργανικό, το οποίο επανέρχεται σε αρκετά σημεία του τραγουδιού. Η ρυθμική του αγωγή είναι: 5 μέτρα σε 3/4 και ένα σε 4/4. Τα κουπλέ του τραγουδιού ακολουθούν ρυθμική αγωγή 3/4. Το τέμπο είναι ζωηρό. Η μελωδική γραμμή κινείται σε ένα διάστημα 6μ (ρε - σιb). Η εναρμόνιση στηρίζεται πάνω στις κύριες βαθμίδες της τονικότητας. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει αρχικά μπάσο, πιάνο και κιθάρα. Στη δεύτερη στροφή μπαίνει το τρομπόνι και στην τρίτη τα ντραμς σε μια πορεία κορύφωσης.

Οι στίχοι διαπνέονται από μαχητικότητα, αγωνιστικό παλμό και αισιοδοξία. Ο ξεσηκωμός και το λαϊκό ξέσπασμα περιγράφονται με αριστουργηματικό τρόπο. Δεν παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία και το μέτρο τους είναι συμμετρικό.

3.9. Επινίκια

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας, Γιώργος Μιχαηλίδης και Σοφία Σπυράτου

*Μια φορά κι έναν καιρό
Είχαμε διοικητή κακό
Τον λαό μας τυραννούσε
Και το κέφι μας χαλούσε*

*Είχε πλάι του τσιράκια
Τον Ορτούνιο και τον Χλόρες
Όταν κλείναμε τις πόρτες
Βρίσκανε παραθυράκια*

*Τώρα αυτοί πάνε καλλιά τους
Στο κεφάλι στα πλευρά τους*

*Φάγανε τόσες σπαθιές
Που από μια είναι πιο πολλές*

*Μα θα 'ρθει άλλος διοικητής
Και στη Φουέντε Οβεχούνα
Θα φανεί άλλη μουτσούνα
Ένας νέος διοικητής*

*Τούτος θα 'ναι πιο καλός
Ο λαός πάντα φτωχός
Τις γυναίκες δε θα παίρνει
Τη σοδειά μας θα την παίρνει*

*Ήταν Κυριακή πρωί
Και πριν πω τα πάτερημά μου
Μαύρισαν τα πισινά μου
Τα σκυλιά του διοικητή*

*Μα δεν το 'ξεραν αλί τους
Πως σε λίγο στην αυλή τους
Θα 'μπαινε το μαύρο κάρο
Μ' αγωγιάτη του τον χάρο*

*Τώρα είν' τα πισινά μου
Είναι πάνω απ' τα κανιά μου
Και τελειώνω μ' ένα ακόμα
Εκείνοι είναι μες στο χώμα*

Ανάλυση:

Αρχικά το τραγούδι είναι γραμμένο στη Λα φυσική ελάσσονα. Αρμονικά χρησιμοποιούνται οι συγχορδίες των κύριων βαθμίδων, ενώ γίνεται και ένα σύντομο πέρασμα στη σχετική μείζονα (Ντο). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: τρομπέτα, τσέμπαλο και τύμπανα και η ρυθμική αγωγή είναι στα 3/4. Οι ερμηνευτές εναλλάσσονται ενώ μεσολαβούν γέλια και ειρωνικά σχόλια από τον χορό.

Η ποιητική μορφή του έχει πολλές ομοιότητες με αυτή του ιταλικού αναγεννησιακού σονέτου.⁴⁴² Το μέτρο των στίχων είναι τροχαϊκός οκτασύλλαβος σε οκτώ τετράστιχα. Η ομοιοκαταληξία ακολουθεί την παρακάτω μορφή: 1^η 3^η, 5^η, 7^η, 8^η στροφή AABB και 2^η, 4^η, 6^η ABBA. Το περιεχόμενο των στίχων έχει περιπαικτική διάθεση. Στα πρώτα τρία τετράστιχα παρουσιάζεται το πρόβλημα, ο παλιός διοικητής και οι κακές του συνήθειες,

⁴⁴² Vitti, Mario, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2003, σελ. 33.

και στα δυο επόμενα η λύση του, η αντικατάστασή του δηλαδή από ένα νέο. Στα τρία τελευταία τετράστιχα γίνονται υπαινιγμοί για την κατάληξη του νέου διοικητή.

3.10. Χορός

Πρόκειται για ένα ορχηστρικό κομμάτι σε Ρε φυσική ελάσσονα με ρυθμική αγωγή 4/4. Ξεκινάει με πιάνο και στη συνέχεια η βασική μελωδία ξεκινάει με κιθάρα και κλαρινέτο ενώ το πιάνο υποχωρεί. Στη πορεία επανέρχεται το πιάνο και σταδιακά εμφανίζεται τρομπέτα και τρομπόνι μέχρι το τέλος του κομματιού. Το κομμάτι έχει 2 βασικά θέματα τα οποία παίζονται εναλλάξ.

3.11. Η μπαλάντα της νύχτας

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Ατέλειωτη νύχτα της Φουέντε Οβεχούνα
στον 1470 τη χρονιά
πώς να χωρέσεις στην καρδιά μας
τόσα πολλά που έφερες μαζί σου
ακόμα δεν ξημέρωσε.*

*Και το φεγγάρι μήνυμα στέλνει
καβαλάρηδες πως μπαίνουν στην κοιλάδα
Και το φεγγάρι μήνυμα στέλνει
στρατός του Φερδινάρδου και της Ισαβέλλας.*

*Ατέλειωτη νύχτα της Φουέντε Οβεχούνα
στον 1470 τη χρονιά
Τραγούδι θα γενείς μες στην κοιλάδα
τραγούδι στην Ισπανία ολάκερη.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι αυτό είναι γραμμένο σε Ρε φυσική ελάσσονα κλίμακα και η ρυθμική αγωγή του είναι 4/4. Η αρμονία στηρίζεται πάνω στις ελάσσονες συγχορδίες των κυρίων βαθμίδων (I, IV και V). Την ερμηνεύτρια, η οποία τραγουδά με λυρισμό, συνοδεύουν το πιάνο και η κιθάρα. Οι στίχοι δεν έχουν ομοιοκαταληξία ούτε μετρική συμμετρία και το περιεχόμενό τους αναφέρεται στη νύχτα της εξέγερσης των κατοίκων της Φουέντε Οβεχούνα.

3.12. Η εξέγερση

Πρόκειται για άλλο ένα ορχηστρικό κομμάτι διάρκειας 5' 11'. Το περιβάλλον είναι ατονικό με κολάζ ήχων μεταξύ των οποίων διακρίνονται κρουστά, ήχοι από

synthesizer, organ. Το organ παίζει συγχορδίες πάνω στην κλίμακα Λα αρμονική ελάσσονα.

3.13. Μελωδία τ' ουρανού

Και αυτό το κομμάτι είναι ορχηστρικό με ρυθμική αγωγή 4/4. Είναι γραμμένο στη Ρε φυσική ελάσσονα. Διέπεται από λιτή μελωδική γραμμή και ενορχήστρωση. Τα όργανα είναι ένα πιάνο και μία κλασική κιθάρα που εναλλάσσουν μεταξύ τους ρόλους. Αρχικά η κιθάρα παίζει τη κύρια μελωδία και το πιάνο συνοδεύει. Στη συνέχεια την κύρια μελωδία την παίζει το πιάνο με τη συνοδεία της κιθάρας. Η συνοδεία είναι εναρμονισμένη στην I και V βαθμίδα της κλίμακας (ρε ελάσσονα, λα ελάσσονα αντίστοιχα).

3.14 Η μπαλάντα της απόφασης

Ο δίσκος τελειώνει με το πρώτο τραγούδι του δίσκου, την «Μπαλάντα της Απόφασης». Πρόκειται ακριβώς για την ίδια ηχογράφιση χωρίς καμία διαφοροποίηση από το πρώτο τραγούδι.

Παρατηρήσεις 3.

Τα ποιήματα του Γιώργου Μιχαηλίδη είναι βασισμένα στο θεατρικό έργο του Λόπε ντε Βέγα και υπηρετούν τις ανάγκες της θεατρικής παράστασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, με εξαίρεση το «Μικρό Ερωτικό», όλα τα τραγούδια περιλαμβάνουν αναφορές σε πρόσωπα και μέρη σχετικά με τη Φουέντε Οβεχούνα της μεσαιωνικής Ισπανίας. Ο Γιώργος Μιχαηλίδης προσπαθεί στους στίχους να μεταφέρει το πολιτικό μήνυμα του έργου στη σημερινή εποχή.⁴⁴³ Τρεις μπαλάντες, αυτές «της Απόφασης», «της Φουέντε Οβεχούνα», και κυρίως αυτή «του Ξεσηκωμού» έχουν πολιτική χροιά. Σε αυτόν των δίσκο οι στίχοι αρκετών κομματιών έχουν συγκεκριμένο μέτρο. Ωστόσο στον ίδιο βαθμό παρουσιάζονται και τραγούδια οι στίχοι των οποίων δεν παρουσιάζουν σαφές μέτρο.⁴⁴⁴

Η μουσική γλώσσα που επιλέγει ο συνθέτης είναι κυρίως ελάσσονες κλίμακες, όπως φαίνεται και στο Σχήμα 3. Η μουσική του δίσκου είναι ανάλογη του πνεύματος των στίχων.⁴⁴⁵ Παρόλα αυτά, δεν εγκαταλείπει εντελώς το προσωπικό πειραματικό ύφος

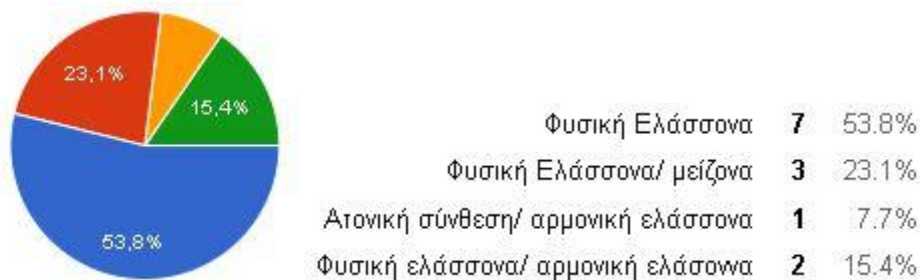
⁴⁴³ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 183.

⁴⁴⁴ βλ. παράρτημα, πίνακας, 3.β.

⁴⁴⁵ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 183.

που υπάρχει στους δύο προηγούμενους δίσκους. Κάποια ατονικά στοιχεία ενυπάρχουν στη «Μπαλάντα της Φουέντε Οβεχούνα». Εντονότερη είναι η ατονική μουσική γλώσσα στην «Εξέγερση».⁴⁴⁶ Επίσης περισσότερα τραγούδια σε σχέση με τους προηγούμενους δίσκους έχουν σταθερή ρυθμική αγωγή.⁴⁴⁷

Σχήμα 3.⁴⁴⁸

4. Τροπάρια για φονιάδες.

Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1977 από τη Lyra. Πρόκειται για 13 μελοποιημένα ποιήματα του Μάνου Ελευθερίου από τη συλλογή «Τα ζόρκια»⁴⁴⁹. Η πρώτη αυτή έκδοση της ποιητικής συλλογής κυκλοφόρησε επί χούντας, εκτός εμπορίου και επανεκδόθηκε από τις εκδόσεις Ύψιλον το 1980. Στην επανέκδοση δεν περιλαμβάνονται τα ποιήματα «Νίκος Πλουμπίδης», «Η δίκοπη ζωή», «Η κιβωτός», «Ρόζα Λούξεμπουργκ» και «Κώστας Μίχος».⁴⁵⁰ Το εξώφυλλο του δίσκου είναι ένα κολάζ που το δημιούργησε ο ίδιος ο Μάνος Ελευθερίου.⁴⁵¹ Στο εσωφύλλο υπάρχουν φωτογραφίες των συντελεστών και σημείωμα του συνθέτη. Το τροπάριο κατά την ορολογία του αποτελεί σύντομο λειτουργικό άσμα της εκκλησιαστικής ακολουθίας. Το περιεχόμενο ενός τροπαρίου μπορεί να είναι αναστάσιμο, νεκρώσιμο, μαρτυρικό κ.α.⁴⁵²

Τραγουδούν η Μαρία Δημητριάδη και ο Γιώργος Μεράντζας. Ο συνθέτης εκτός, από την ενορχήστρωση, παίζει πιάνο και απαγγέλει στίχους στον «Περίπατο στη Νιγρίτα».⁴⁵³

4.1. Νίκος Πλουμπίδης

⁴⁴⁶ βλ. παράρτημα, πίνακας 3.α.

⁴⁴⁷ βλ. παράρτημα, πίνακας 3.β.

⁴⁴⁸ βλ. παράρτημα, πίνακας 3.α.

⁴⁴⁹ Ελευθερίου, Μάνος, «Τα ζόρκια», Κείμενα, Αθήνα, 1973.

⁴⁵⁰ Αραβανής, Σπύρος, *Τα «Τροπάρια για φονιάδες» του Μάνου Ελευθερίου που δεν μελοποιήθηκαν*, 12 Μαρτίου 2013, <http://www.musicpaper.gr/documents/item/2965-τα-«τροπάρια-για-φονιάδες»-του-μάνου-ελευθερ>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

⁴⁵¹ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ. 176.

⁴⁵² Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 58, Πάπυρος, Αθήνα, 1993, σελ. 122.

⁴⁵³ Μικρούτσικος, Θάνος, *Τροπάρια για φονιάδες* (LP), Lyra, 1977.

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Σε τούτη την πατρίδα τι γυρεύω,
με μισθοφόρους και πραιτοριανούς,
τη δόξα σου γονατιστός να ζητιανεύω,
και να χτυπώ την πόρτα σου στους ουρανούς.*

*Σαν ψίχουλα είναι τούτα τα στιχάκια,
από συμπόσια και ξενύχτια ποιητών,
τα ψιθυρίζουν οι χαφιέδες στα σοκάκια,
εκεί που πάω σαν το ψάρι να πιαστώ.*

*Κινήσαμε για μακρινό ταξίδι
κι η νύχτα φαρμακώνει τα φιλιά
ποιος κόσμος μας κρατάει και ποιο σανίδι
απόψε που δικάζουν τον Πλουμπίδη.
Λύκοι αγκαλιά με τα σκυλιά.*

*Σε τούτη την πατρίδα τι γυρεύω,
με μισθοφόρους και πραιτοριανούς.*

Ανάλυση:

Η κλίμακα που είναι γραμμένο αυτό το μελοποιημένο ποίημα είναι η Λα φυσική ελάσσονα. Η εναρμόνιση του τραγουδιού στηρίζεται στις συγχορδίες της I, IV, V και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Η ρυθμική αγωγή είναι 3/4. Η μορφή του είναι: κουπλέ 1 – κουπλέ 2 – ρεφρέν X2 και η επωδός η οποία αποτελείται από τους δυο πρώτους στίχους του ποιήματος.

Η ενορχήστρωση ξεκινά ήπια, με πιάνο και κιθάρα στο πρώτο τετράστιχο και σταδιακά πυκνώνει με τα ντραμς, το μπάσο και το synthesizer , μέχρι το ρεφρέν όπου προστίθενται τα χάλκινα. Η ένταση ανεβαίνει και η ερμηνεύτρια φθάνει στους ψηλότερους φθόγγους του τραγουδιού. Λίγο πριν το τέλος ακούγεται ξανά το πρώτο δίστιχο όπου προστίθεται και η φουσαρμόνικα. Οι στίχοι παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και ομοιοκαταληξία με μορφή ABAB σε κάθε τετράστιχο. Το περιεχόμενό τους, με αφορμή τη δίκη και τη μετέπειτα εκτέλεση του κομμουνιστή αγωνιστή Νίκου Πλουμπίδη, εκφράζει έναν απόκοσμο πόνο.

Ο Νίκος Πλουμπίδης γεννήθηκε το 1902 και ήταν δάσκαλος στην Ελασσόνα από το 1924. Ως μέλος του ΚΚΕ από το 1926 ανέπτυξε συνδικαλιστική δράση με αποτέλεσμα να φυλακισθεί και να απολυθεί από την υπηρεσία του το 1931. Το 1935 εκλέχθηκε στην ΚΕ του κόμματος. Προσβάλλεται από φυματίωση, περνά στην παρανομία επί

Μεταξά και επί Κατοχής αναπτύσσει αντιστασιακή δράση. Στη διάρκεια του εμφύλιου παρέμεινε στην Αθήνα. Μετά τον εμφύλιο ήταν επικεφαλής της παράνομης κομματικής οργάνωσης στο εσωτερικό. Η ηγεσία του ΚΚΕ τον κατηγόρησε ως συνεργάτη των διωκτικών αρχών και των Αμερικανών εξαιτίας μιας επιστολής στην οποία αναλάμβανε την ευθύνη για την οργάνωση του ΚΚΕ και προσφερόταν να παραδοθεί υπό τον όρο να μην εκτελεστεί ο Νίκος Μπελογιάννης. Η προσπάθεια του αυτή απέτυχε. Τελικά συλλαμβάνεται στις 25 Νοεμβρίου 1952. Εκτελέστηκε στις 14 Αυγούστου 1953.⁴⁵⁴

4.2. Η δίκοπη ζωή

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας

*Απ' το κακό και τ' άδικο διωγμένο
κι όπως ενήστευες τη δίκοπη ζωή,
σε βρήκα ζαφνικά σημαδεμένο
να σ' έχει ο κάτω κόσμος ξεγραμμένο
κι ο πάνω κόσμος να `ναι οι τροχοί
που σ' έχουν στα στενά κνηνημένο*

*Και πήρες του καιρού τ' αλφαβητάρι
και της αγάπης λόγια φυλαχτό,
για να βρει πάλι ρίζα το χορτάρι
και πήρες την ελπίδα και τη χάρη,
ψηλά να πας να χτίσεις κιβωτό
με την ελπίδα μόνο και τη χάρη*

*Μα πώς να μην ξεχάσεις την αυλή σου
και την παλιά τη γνώμη καθενός,
όσους κρυφά περπάτησαν μαζί σου
να σημαδεύουν πάλι τη ζωή σου
και να σαι το πουλί κι ο κνηηγός
στις μαύρες λαγκαδιές του παραδείσου*

*Κρυφά και φανερά σ' ακολουθούνε
οι συμμορίες κι οι βασανιστές
και ψάχνουν μέρα νύχτα να σε βρουνε,
μα δεν υπάρχει δρόμος να διαβούνε
γιατί ποτέ δεν ήταν ποιητές,
το χώμα που πατούν να προσκυνούνε*

Ανάλυση:

⁴⁵⁴ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 49, Πάπυρος, Αθήνα, 1992, σελ. 363.

Η «Δίκωπη ζωή» γράφτηκε την πρωτομαγιά του 1969 στη μνήμη του Τσε Γκεβέρα, όπως αναφέρεται στον δίσκο.⁴⁵⁵ Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Φα φυσική ελάσσονα. Η ρυθμική αγωγή είναι 3/4. Η εναρμόνιση στηρίζεται πάνω στις συγχορδίες των κυρίων βαθμίδων και κάνει μια σύντομη μετατροπία στη σχετική μείζονα (Λαb), μέσω των κοινών συγχορδιών. Η μορφή του είναι στροφική, χωρίς ρεφρέν. Οι τέσσερις στροφές, οι οποίες έχουν μετρική συμμετρία αποτελούνται από έξι στίχους η κάθε μία με ομοιοκαταληξία της μορφής: A-B-A - A-B-A. Οι στίχοι περιέχουν υπαινιγμούς και αναφορές στη ζωή και τη δράση του λατινοαμερικάνου αγωνιστή Τσε Γκεβέρα.

Η ενορχήστρωση ξεκινά λιτά με μπάσο και πιάνο. Στη δεύτερη στροφή προστίθεται και η κιθάρα ενώ αλλάζουν τα συνοδευτικά μοτίβα στο πιάνο, στην τρίτη στροφή μπαίνει το μπουζούκι και τα ντραμς, με μια σταδιακή κορύφωση της έντασης. Μετά την τέταρτη στροφή ακολουθεί ένα οργανικό μέρος με την μελωδία παιγμένη στο μπουζούκι.

4.3. Είσαι η Πρέβεζα και το Κιλκίς

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Αυτές οι ρεματιές κι αυτά τα βράχια
κι αυτά τα σπίτια δίπλα στο γιαλό
αυτές οι μάνες με το κάρβουνο στα μάτια τους
κι αυτά τα κόματα που φεύγουν και ξαναγυρνούν
αυτά τα πεύκα με τα χαραγμένα λόγια
κι ο Κωνσταντίνος, ο καημός που πέταξε σαν το πουλί
κι εκείνα που δεν πρόφτασαν οι κήρυκες,
παρά μονάχα ψεύτες και ρουφιάνοι,*

*Ω! πολιτεία με το βράδιασμα κοντά στους ταρσανάδες
στην αγορά, στον καφενέ και στο ποδόσφαιρο
είσαι η Πρέβεζα, τα Γιάννενα και το Κιλκίς,
το Μεσολόγγι, ο Πόντος κι η Ερμούπολις*

*Ω! πολιτεία του αμανέ στα τουρκοχώρια
μ' αυτές τις ρεματιές κι αυτά τα βράχια
μ' αυτά τα σπίτια δίπλα στο γιαλό
μ' αυτές τις μάνες με το κάρβουνο στα μάτια τους
θα 'ρθει ο καιρός που θα φανούν οι κήρυκες
κι όχι μονάχα ψεύτες και ρουφιάνοι.*

⁴⁵⁵ Μικρούτσικος, Θάνος, *Τροπάρια για φονιάδες* (LP), Lyra, 1977.

Ανάλυση:

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Μι φυσική ελάσσονα. Η αρχική ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Την ερμηνεύτρια συνοδεύει το πιάνο. Στη μελοποίηση εναλλάσσεται η απαγγελία με λυρικά μέρη. Η φόρμα του τραγουδιού είναι ελεύθερη και η μουσική ακολουθεί τη δυναμική των στίχων. Η εναρμόνιση του τραγουδιού στηρίζεται στις συγχορδίες των βαθμίδων I, IV και V της φυσικής ελάσσονας Έμφαση δίνεται στο δίστιχο «είσαι η Πρέβεζα, τα Γιάννενα και το Κιλκίς το Μεσολόγγι, ο Πόντος κι η Ερμούπολις», το οποίο παίζεται συνολικά τρεις φορές σε φορτίσιμο πάνω στις ψηλότερες νότες του τραγουδιού, με κάθετη συγχορδιακή συνοδεία. Η ρυθμική αγωγή σε αυτούς τους στίχους αλλάζει με μέτρα 9/8 και 8/8. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και το περιεχόμενό τους αναφέρεται σε διάφορες πόλεις της ελληνικής επαρχίας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στους «ψεύτες» και τους «ρουφιάνους».

4.4. Θάνατος από καημό

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Στο σπίτι της Μαρίας Αντωνίας
στον κρεμαστό τον κήπο της αυλής
μεσάνυχτα μας μήνυσε θα βγεις
Μα πώς να σε ξανάβρω μες στη γης
λουλούδι μαύρο της Αραγωνίας*

*Απ' το Ροζάριο στη Σάντα Λουκία
είναι χιλιόμετρα φως και δροσιά
Σε κυνηγάνε σαράντα νησιά
μη σταματήσεις για νερό και εκκλησιά
τρέχει κι ο θάνατος μέσα στη φυτεία*

*Έξω προσμένουν όρθιες νύχτες
τα μαδριγάλια λυσσάν σαν σκυλιά
Τώρα φυλάζου στην πορτοκαλιά
με τις κιθάρες μπροστά στα σκαλιά
σε κάθε πόρτα φυλάνε φασίστες*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σι φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η μορφή του είναι: κουπλέ 1 – κουπλέ 2 – ρεφρέν Χ2 – κουπλέ 2. Τα τρία πεντάστιχα παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία της μορφής: ABBBA και παρατηρείται μετρική ασυμμετρία. Η εναρμόνιση στηρίζεται στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων στο κουπλέ ενώ στο

ρεφρέν περνάει στη σχετική μείζονα (ρε+). Η ρυθμική αγωγή είναι αρχικά 4/4, ενώ στο ρεφρέν υπάρχει συχνή αλλαγή των μέτρων, ανάλογα με τον τονισμό των λέξεων.

Οι στίχοι αναφέρονται σε συγκεκριμένα γεγονότα – σταθμούς της ζωής του Τσε Γκεβέρα, όπως η γέννησή του στο Ροζάριο της Αργεντινής το 1928⁴⁵⁶, η πρώτη συνάντησή του με το Φιντέλ Κάστρο το 1955 στο σπίτι της Μαρίας Αντονίας Σάντσες Γκονζάλες⁴⁵⁷, οι μάχες που έδωσε με επιτυχία το 1958 στη Σάντα Λουκία στην Κούβα.⁴⁵⁸ Το τραγούδι αυτό αφιερώθηκε στον Ανδρέα Μυλωνά και στον Γεράσιμο Λυκιαρδόπουλο.⁴⁵⁹

4.5. Η κιβωτός

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας

*Στις ανθισμένες νεραντζιές
θα βρεις την κιβωτό σου.
Τέσσερις τοίχοι στις φωτιές
θα ταξιδέψουν τις νυχτιές
και το παράπονό σου.*

*Πάρε μια λέξη για να ζεις
και στρώσε τη ζωή σου.
Και φώναζε ολονυχτίς
που βρίσκει ο βασανιστής
νερό του παραδείσου.*

*Και πάρε χάντρες του Μαγιού,
πηλό της Ρωμιοσύνης
τάμα δεκαπενταύγουστου,
την όψη την κρυφή σπαθιού
και της δικαιοσύνης.*

*Και πάρε δεντρολιβανιά,
μυρτιά και πικροδάφνη.
Του Μακρυγιάννη τον καημό
και δεκαπεντασύλλαβο
να βρεις αρχή και άκρη.*

*Και πες τα λόγια τα παλιά
κι απ' όλους τους αγώνες.
Και πες αυτά που είναι θηλιά
κι ήταν μαράζι και σκαλιά
στους δίκοπους αιώνες.*

⁴⁵⁶ Τάμπο Π, Πάκο - Ιγνάσιο, *Ερνέστο Γκεβέρα - Γνωστός και ως «Τσε»*, μτφρ. Κνήτου Βασιλική, τόμος 1, Κέδρος, Αθήνα, 2005, σελ. 23.

⁴⁵⁷ οπ. παρ., σελ. 122.

⁴⁵⁸ Τάμπο Π, Πάκο - Ιγνάσιο, *Ερνέστο Γκεβέρα - Γνωστός και ως «Τσε»*, μτφρ. Κνήτου Βασιλική, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 2005, σελ. 61.

⁴⁵⁹ Μάνος, Ελευθερίου, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ. 176.

Ανάλυση:

Στο τραγούδι αυτό γίνεται χρήση της τονικής συγχορδίας σολ ελάσσονα άλλοτε σαν τονική (I βαθμίδα – Σολ φυσική ελάσσονα κλίμακα) και άλλοτε σαν δεσπόζουσα (V βαθμίδα) για να καταλήξει τελικά στη μετατροπία σε Ντο αρμονική ελάσσονα . Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4 και η μορφή του είναι στροφική χωρίς ρεφρέν. Τα τέσσερα πεντάστιχα παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και έχουν ομοιοκαταληξία της μορφής: ABAAB. Οι στίχοι προτείνουν στον ακροατή τα πιο σημαντικά πράγματα που πρέπει να πάρει μαζί στην «Κιβωτό» του.

Ενορχηστρωτικά το τροπάρι ξεκινά με πιάνο, μπάσο, κιθάρα και μπουζούκι. Σταδιακά προστίθενται κάποια κρουστά. Στο δεύτερο πεντάστιχο η ενορχήστρωση πυκνώνει και η ένταση ανεβαίνει. Μετά την τρίτη στροφή υπάρχει ένα οργανικό μέρος με το μπουζούκι σε κύριο ρόλο και ακολουθεί η τέταρτη και τελευταία στροφή.

4.6. Περίπατος στη Νιγρίτα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Κι η στάχτη στο μαγκάλι που υγραίνει
κι η σαύρα προς τον ήλιο γυρισμένη
και τ' άλογα που θα `παιρνες για λυδικά τοπία
τ' ακούς ν' αγκομαχούν τη νύχτα μες στοστάβλο
κι ο σκύλος που θα σιγοκλαίει κάτω
απ' την παλιά τη σκάλα,
χαλάζι και βροχή σημαίνει.*

*(Νιγρίτα, Μάρτης του `77
κλειστή πληγή στο χέρι σου
και ανοιχτή στην καρδιά μου)*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Φα# φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η εισαγωγή του σύντομου αυτού τραγουδιού (2') περιλαμβάνει πιάνο και φαγκότο. Η αρμονία στηρίζεται πάνω στις συγχορδίες της I, V και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Το φαγκότο κάποιες φορές καταλήγει στην τονική παίζοντας τετράχορδο σαμπάχ. Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4 ενώ σε κάποια σημεία παρεμβάλλονται και μέτρα 2/4. Οι επτά στίχοι του παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία. Ο ίδιος ο συνθέτης κλείνει το τραγούδι απαγγέλλοντας τους τελευταίους τρεις στίχους του ποιήματος.

Η Νιγρίτα είναι κωμώπολη του νομού Σερρών.⁴⁶⁰ Ο «Περίπατος στη Νιγρίτα» κανονικά έχει και μία δεύτερη στροφή που δεν συμπεριλήφθηκε στο τραγούδι. Οι τελευταίοι τρεις στίχοι που απαγγέλει ο Μικρούτσικος αποτελούν δικό του συμπλήρωμα.⁴⁶¹ Οι στίχοι έχουν σκηνοθετική διάθεση και δημιουργούν εικόνες στον ακροατή.

4.7. Ρόζα Λούξεμπουργκ

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Μπλουζάκι χίπικο και παντελόνι τζιν
και στην καρδιά ζωγραφισμένος ο Γκεβέρα
Στα πορνοστάσια με ούισκι και με τζιν
παίζουν αλέγκρο την καρδιά μου σε κιθάρα*

*Αι, Ρόζα Λούξεμπουργκ, τι σου 'χω φυλαγμένα,
πάνω στο κάρο σ' είδα στα εννιακόσια εφτά
Εγώ τότε κοιμόμουνα στο φως τού εικοσιένα
κι εξήντα χρόνια αργότερα σε βρήκα στα χαρτιά*

*Φυλλάδες κίτρινες και πράσινη χολή,
τα νιάτα σου, τα νιάτα μου κι οι εμπόροι
Χρυσό πουλάκι δίχως το κλουβί
για σένα κάνουν τον Αγώνα οι τζογαδόροι*

Ανάλυση:

Η ρυθμική αγωγή του τραγουδιού είναι 4/4 και η κλίμακα είναι η Φα# φυσική ελάσσονα. Η μορφή είναι ως εξής: εισαγωγή – κουπλέ 1 – ρεφρέν Χ2 – κουπλέ 2 – οργανικό – ρεφρέν Χ2. Η μελωδία της φωνής κινείται σε διάστημα μιάμισης οκτάβας: στοιχείο αρκετά ασυνήθιστο για τις μέχρι τώρα ερμηνείες της Μαρίας Δημητριάδη στα τραγούδια του Θάνου Μικρούτσικου. Η εισαγωγή περιλαμβάνει ατονικά στοιχεία με διαφωνίες στα κλαρινέτα, στα χάλκινα, καθώς και έντονα ηλεκτρικό ήχο. Αυτά τα στοιχεία διατηρούνται και στο κουπλέ.

Στο ρεφρέν, η φωνή κινείται σε χαμηλή έκταση και ένταση ενώ η ενορχήστρωση είναι λιτή με πιάνο και ηλεκτρικό μπάσο. Στην επανάληψη, μετά από ένα πήδημα δεκάτης στη φωνή, ο ήχος γίνεται ηλεκτρικός και η ενορχήστρωση πυκνώνει σε στυλ ροκ μπαλάντας. Τα τρία τετράστιχα παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και έχουν

⁴⁶⁰ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 45, Πάπυρος, Αθήνα, 1991, σελ.169.

⁴⁶¹ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ.179.

ομοιοκαταληξία της μορφής ABAB. Ο ποιητής εκφράζει προσωπική πικρία γιατί καθυστέρησε να ανακαλύψει την επαναστατική δράση και την προσωπικότητα της Ρόζας Λούξεμπουργκ.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ ήταν πολωνοεβραϊκής καταγωγής Γερμανίδα επαναστάτρια. Είναι επίσης γνωστή και ως Ματωμένη Ρόζα. Γεννήθηκε στην Πολωνία το 1871. Η Πολωνία τότε ανήκε στη Ρωσική αυτοκρατορία. Υπήρξε συνιδρύτρια του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος των βασιλείων Πολωνίας και Λιθουανίας καθώς και της Ένωσης Σπάρτακος που μετεξελίχθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας. Η Λούξεμπουργκ ανέπτυξε μια ανθρωπιστική θεωρία του μαρξισμού με βασικά στοιχεία την δημοκρατία και την επαναστατική δράση των μαζών προκειμένου να υπάρξει διεθνής σοσιαλισμός.⁴⁶²

Στο γυμνάσιο συμμετείχε σε παράνομη αριστερή οργάνωση. Στα δεκαοχτώ της κατέφυγε στην Ελβετία όπου γνωρίστηκε με τον «πατριάρχη» της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας Πλεχάνοφ και το Γιόγκιτς και εμβάθυνε στα ευρωπαϊκά μαρξιστικά ρεύματα. Μόλις ολοκλήρωσε τις διδακτορικές της σπουδές στην πολιτική οικονομία και τα νομικά, εγκαταστάθηκε στο Βερολίνο. Δραστηριοποιήθηκε στο αριστερό ρεύμα του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας. Από το 1904 μέχρι το 1906 φυλακίστηκε τρεις φορές για την πολιτική της δραστηριότητα. Μετά την αποφυλάκιση της δίδαξε στη σχολή του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στο Βερολίνο από το 1907 έως και το 1914 όπου έγραψε και το βιβλίο «Η συσσώρευση του κεφαλαίου». Όταν το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα υποστήριξε την κυβέρνηση στην έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Λούξεμπουργκ εναντιώθηκε και ίδρυσε μαζί με τον Καρλ Λίμπκνεχτ και άλλους ομοϊδεάτες ίδρυσε την Ένωση Σπάρτακος. Τον Ιανουάριο του 1919 έλαβε μέρος σε μια ανεπιτυχή εξέγερση στο Βερολίνο, συνελήφθη, βασανίστηκε και εκτελέστηκε. Υπήρξε μία από τις πλέον αγνές, συνεπείς και ανεξάρτητες μορφές του παγκόσμιου σοσιαλιστικού κινήματος.⁴⁶³

Τα κείμενα της Ρόζα Λούξεμπουργκ αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για μία ολόκληρη γενιά ριζοσπαστών που αμφισβήτησαν το κατεστημένου της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας.⁴⁶⁴

Η αναφορά στο έτος 1907 στο ρεφρέν του τραγουδιού αφορά τη συμμετοχή της Ρόζας Λούξεμπουργκ μαζί με τους Λένιν, Στάλιν, Τρότσκι, και άλλους, στο 5^ο συνέδριο

⁴⁶² Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 39, Πάπυρος, Αθήνα, 1989, σελ. 258.

⁴⁶³ οπ. παρ., σελ. 258.

⁴⁶⁴ οπ. παρ., σελ. 258.

του Ρωσικού Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού Εργατικού Κόμματος που έγινε στο Λονδίνο.⁴⁶⁵

4.8. Ψηλά στα παράθυρα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Κυλούσε ο καιρός καθώς ποτάμι μες στις φλέβες
κι άνθιζε στα χαλάσματα του κυνηγημένου η μοίρα
κι από ψηλά στα παράθυρα πυροβολούσαν οι φασίστες
την ωραία την ωχρή την κόμη της Ευρυδίκης
σάμπως να βρέχει πάνω σε κιθάρα.*

*Εκεί σε βρήκα κερδισμένη Ελευθερία
τον ποταμό Ιορδάνη να ονομάζεις Αλέξανδρο
να λες τη νύχτα μαύρο φυλαχτό
εκεί να επιμένεις να πάρεις τη ζωή μου
φυλακισμένη απ' τους βοριάδες και τα πέλαγα.*

Ανάλυση:

Το ποίημα γράφτηκε στα 1972 για τον αγωνιστή Αλέκο Παναγούλη.⁴⁶⁶ Γεννημένος το 1939 ο Αλέκος Παναγούλης είχε έντονη αντιδικτατορική δράση και ήταν ηγέτης της οργάνωσης «Ελληνική Αντίσταση» και αρχηγός του «Λαϊκού Αντιστασιακού Οργανισμού Σαμποτάζ». Πέθανε κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες στη λεωφόρο Βουλιαγμένης την 1^η Μαΐου 1976.⁴⁶⁷

Ο ποιητής παραφράζει ένα στίχο από το ποίημα «Η Μάχη» του Μίλτου Σαχτούρη⁴⁶⁸: «*Ενώ τριγύρω από τα σκοτεινά παράθυρα όλοι πυροβολούσαν*»⁴⁶⁹ γράφει ο Σαχτούρης και ο Ελευθερίου: «*Κι από ψηλά στα παράθυρα πυροβολούσαν οι φασίστες*».

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Σι φυσική ελάσσονα. Αν και τα περισσότερα μέτρα ακολουθούν ρυθμική αγωγή 3/4 υπάρχει ρυθμική ασυμμετρία και απουσία ομοιοκαταληξίας, με συχνή αλλαγή στη ρυθμική αγωγή. Η τροπική εναρμόνιση περνά από τις συγχορδίες των κυρίων βαθμίδων και από την VII της φυσικής ελάσσονας. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, μπάσο, κιθάρα, βιολοντσέλο, όμποε και φαγκότο. Ανάμεσα στις δυο στροφές υπάρχει ένα οργανικό ιντερλούδιο. Το τραγούδι αποπνέει μελαγχολική διάθεση.

⁴⁶⁵ οπ. παρ., σελ. 258.

⁴⁶⁶ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ.181.

⁴⁶⁷ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 39, Πάπυρος, Αθήνα, 1989, σελ. 52.

⁴⁶⁸ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ.181.

⁴⁶⁹ Σαχτούρης, Μίλτος, *Ποιήματα*, Κέδρος, Αθήνα, 1977, σελ. 66.

4.9. Κώστας Μίχος

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Κώστα Μίχο, γιατί κρύβεις τ' όνομά σου;
Στα καφενεία που συχνάζεις δεν κατοικούν οι παντοκράτορες.
Κώστας Καρυωτάκης γράφει κι η ταυτότητά σου,
πρίγκιπας επάγγελμα, πρίγκιπας για τη γενιά σου.
Παραμονεύουν οι φασίστες με τους ψευδομάρτυρες.*

*Κώστα Μίχο, σε ποιον κρύβεις τ' όνομά σου;
Μες στα ένδοξα Παρίσια δεν κερδίζεις τον παράδεισο.
Την ξυραφιά του Ρεμπώ τη σκεπάζουν τα μαλλιά σου,
δεν φτάνουν όλα τα νερά της γης να πλύνουν το άγαλμά σου,
μια νεκροψία, κι ύστερα το γαλανό πουκάμισο.*

*Κώστα Μίχο, μη μου κρύβεις τ' όνομά σου.
Ένα κλαδάκι ουρανός ήταν μονάχα ο κλήρος σου.
Στις λοταρίες των ποιητών μια βρύση έλαχε στη μοιρασιά σου.
Της ζητιανιάς η φίλια ισορροπεί τη ζυγαριά σου,
στιχάκια ψίχουλα, μετάληψη και μύρο σου.
Κώστα Μίχο, μη μου κρύβεις τ' όνομά σου.*

Ανάλυση:

Στο τραγούδι αυτό εναλλάσσονται οι τονικές κλίμακες Λα φυσική ελάσσονα και Ντο φυσική ελάσσονα. Η εισαγωγή και όλη η οργανική συνοδεία έχει ατονικό χαρακτήρα και είναι ενορχηστρωμένη με πιάνο, τύμπανα και τρομπόνι. Η ρυθμική αγωγή δεν είναι σταθερή (7/8, 6/8, 5/8 κ.λ.π.) και ακολουθεί τους τονισμούς του ποιήματος. Το ποιητικό κείμενο αποτελείται από τρία πεντάστιχα με ομοιοκαταληξία ABAAB. Δεν υπάρχει μετρική συμμετρία.

Ο Ελευθερίου απευθύνεται στον Κώστα Μίχο σε δεύτερο πρόσωπο. Ο Κώστας Μίχος (Κώστας Μιχαλόπουλος) ήταν ποιητής και θεατρικός συγγραφέας όπου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1938 και αυτοκτόνησε το 1974 σε ηλικία 36 ετών.⁴⁷⁰ Οι στίχοι του κάνουν ευθεία αναφορά σε δυο σημαντικούς ποιητές που σημάδεψαν την εποχή τους με το έργο τους και έφυγαν από τη ζωή σε σχετικά νεαρή ηλικία, τον Κώστα Καρυωτάκη και τον Αρθούρο Ρεμπό. Ο Κώστας Καρυωτάκης αυτοκτόνησε στην Πρέβεζα το 1928

⁴⁷⁰ Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ. 182.

σε ηλικία 32 ετών.⁴⁷¹ Ο Ρεμπό ήταν γάλλος ποιητής που ταυτίστηκε με τους Συμβολιστές. Γεννήθηκε το 1854 στη Σαρλεβίλ και πέθανε το 1891 στη Μασσαλία όπου σύμφωνα με τη διάγνωση των γιατρών έπασχε από καρκίνο.⁴⁷²

4.10. Τα παγώνια της θάλασσας

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Τον άγγελο που ντύθηκες με νύχτα
τον είδα να φυλάει μια σκεπή.
Στα πόδια φώτα και στα χέρια νύχτα,
σημάδευε τα λόγια στη σιωπή,
πουλί μαλαματένιο μες στα δίχτυα.*

*Της θάλασσας παλεύουν τα παγώνια,
τον ύπνο φαρμακώνουν του ψαρά.
Μετάξι φέρνουν απ' την Καρχηδόνα
και της παράδεισός μου τα νερά
βουλιάζανε κι ετούτο τον αιώνα.*

*Ποιος είναι ο φονιάς και ποιος δικάζει,
ποιος λιγοστεύει τ' άνθος απ' τη γη;
Ποιος ρήμαξε στου κόσμου το μαράζι
και στα βαθιά τον πήρε η ζωή
να μάθει καθαρά να λογαριάζει;*

*Στα χέρια σου κεντήσανε καράβι
για να ξεχνάς του πόντου τ' ανοιχτά.
Σε σκοτεινό σε ρίζανε πηγάδι
μ' Απρίλη μήνα και με θανατά
να βρεις την πληρωμή μες στο σκοτάδι.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι ξεκινάει με εισαγωγή της οποίας η ενορχήστρωση περιλαμβάνει τσέμπαλο, τσέλο, φαγκότο και όμποε. Χαρακτηρίζεται από συνεχή αλλαγή συγχορδιών και ρυθμικής αγωγής (εναλλαγή 2/4 με 4/4) και είναι γραμμένο στη Λα φυσική ελάσσονα. Σε αρκετά σημεία, όπως για παράδειγμα στην αρχή του τρίτου στίχου της πρώτης στροφής, η αρμονία αλλάζει βάση και από Λα φυσική ελάσσονα γίνεται Λα μείζονα κλίμακα με τη χρήση της συγχορδίας λα μείζονος στην τονική βαθμίδα. Μεσολαβούν οι συγχορδίες της V και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας.

⁴⁷¹ Ντουνιά, Χριστίνα, «Ο ποιητής στο χείλος της αβύσσου» στο Έλληνες Ποιητές - Κώστας Καρυωτάκης, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014, σελ. 15.

⁴⁷² Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 51, Πάπυρος, Αθήνα, 1992, σελ. 342.

Η μορφή είναι στροφική χωρίς ρεφρέν. Η ρυθμική αγωγή είναι 3/4 σε αργό tempo. Η ενορχήστρωση κινείται αυξητικά, με σταδιακή προσθήκη ηλεκτρικού ήχου και τυμπάνων καθώς και με πύκνωση των μελωδικών γραμμών. Η ερμηνεία της Δημητριάδη διακρίνεται από λυρισμό και αποπνέει μελαγχολία.

Το ποίημα αποτελείται από τέσσερις στροφές των πέντε στίχων. Οι στίχοι παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία της μορφής ABABA και το μέτρο τους είναι ιαμβικό (υ -).⁴⁷³

4.11. Δε πηγαίνεις δε γυρίζεις

Ερμηνεία: Γιώργος Μεράντζας

*Δένω τους κόμπους, επτά φορές
και τους πετώ στα κύματα.*

*Μια σε βρίσκω μια σε χάνω
μια δε θα σε ξαναβρώ.*

*Κάτω απ' τη ροδιά με βρίσκεις
κάτω απ' τη μηλιά σε χάνω
σε πηγάδι που κοιμίζει τον καιρό.*

*Εικοσπέντε του Γενάρη,
περπατάς και ξεκινάς.
Δεν πηγαίνεις, δε γυρίζεις
και δεν ανταμώνεσαι.*

*Βρίσκεις πέτρα κι είναι φίδι
και νερό που είναι φωτιά.
Βρίσκεις φίλο το μαχαίρι
και πουλί το θάνατο.*

*Εικοσπέντε του Γενάρη,
περπατάς την ερημιά.
Βρίσκεις πέτρα να καθίσεις
βρίσκεις και νερό.
Βρίσκεις φίλο να ρωτήσεις
και πουλί πετούμενο*

Ανάλυση:

Πρόκειται για ένα τραγούδι γραμμένο στη Σι μείζονα κλίμακα με ρυθμική αγωγή 4/4. Οι δυο πρώτες στροφές τραγουδιούνται σε πολυφωνικό ύφος. Η ενορχήστρωση

⁴⁷³ Μαρκαντωνάτος, Γεράσιμος, *Επίτομο Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Gutenberg, Αθήνα, 1985, σελ. 108.

περιλαμβάνει πιάνο, κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο και ντραμς. Οι στίχοι έχουν παιχνιδιάρικη διάθεση με αναφορές παρμένες από τη ζωή και το θάνατο. Το μέτρο των στίχων είναι τροχαϊκός δεκαπεντασύλλαβος (-υ)⁴⁷⁴ με παραλλαγές

4.12. Όταν θα δεις καπνό

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Σε μέρα σκοτεινή διαβαίνεις μονοπάτι
και βρίσκεις πόρτα χαμηλή
και σε ψηλό παράθυρο τη στάμνα με νερό.
Και στο κατώφλι βάζεις μαντζουράνα
κι ανάβεις τέσσερα κεριά
ένα γι' αυτόν που έφυγε
ένα γι' αυτόν που γύρισε
το τρίτο για τη μάνα του φονιά
το τέταρτο για την Αγία Βαρβάρα.*

*Κι όταν θα δεις καπνό
κι η στάχτη θα ρουφά την πολιτεία
και το καντήλι σβήσει μοναχό του
να πάρεις χόρτο που φυτρώνει σε γιαλό
και σ' αλειτούργητη εκκλησιά
να κάτσεις και να κλάψεις.*

*Μια στη Λέρο, μια στη Νάξο, μια στην Αλικαρνασσό
κι Άγιοι Ανάργυροι να λες μεγάλοι και θαυματουργοί
ό,τι φεύγει να γυρίσει μόνο το κακό
μόνο το κακό μαντάτο κι η απάτη κι ο εχθρός
μόνο του ληστή το χέρι κι ο πικρός ο λόγος του
σε κορφές που δεν πατιούνται, στον απήγανο.*

Ανάλυση:

Η πρώτη στροφή τραγουδιέται σαν μοιρολόι, ενώ ταυτόχρονα ακούγονται βήματα σε ξύλινο πάτωμα και ατονικό παίξιμο στο πιάνο στο οποίο χρησιμοποιείται η τεχνική reverse (ανάποδη αναπαραγωγή). Η φωνή αρχικά τραγουδάει σε κλίμακα Σι φυσική ελάσσονα και ο ρυθμός είναι ελεύθερος. Στη δεύτερη στροφή μπαίνει το μπάσο, η ντραμς, το πιάνο και το τραγούδι στη Σι (φυσική και αρμονική) ελάσσονα. Στη δεύτερη στροφή η ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Η τρίτη στροφή τραγουδιέται και επαναλαμβάνεται

⁴⁷⁴ οπ. παρ., σελ. 194

τρεις φορές. Στη στροφή αυτή το μέτρο γίνεται σύνθετο (9/8, 7/8, 7/8, 7,8, 7/8, 5/8) και το τέμπο είναι γρήγορο. Το ποίημα είναι ακόμη ένα ξόρκι που διώχνει το κακό με μεταφυσικό τρόπο. Δεν υπάρχει μετρική συμμετρία ούτε ομοιοκαταληξία.

4.13. Η δίκοπη ζωή II

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Μα πώς να μην ξεχάσεις την αυλή σου
και την παλιά τη γνώμη καθενός,
όσους κρυφά περπάτησαν μαζί σου
να σημαδεύουν πάλι τη ζωή σου
και να σαι το πουλί κι ο κυνηγός
στις μαύρες λαγκαδιές του παραδείσου*

Ανάλυση:

Το τραγούδι αυτό είναι όμοιο με τη «Δίκοπη ζωή» που είναι το πρώτο τραγούδι του δίσκου. Οι διαφορές είναι η τονικότητα η οποία είναι λα φυσική ελάσσονα και οφείλεται στην αλλαγή ερμηνευτή καθώς επίσης έχει επιλεγθεί μόνο η προτελευταία στροφή της «Δίκοπης ζωής». Τέλος η ενορχήστρωση είναι πιο λιτή. Το τραγούδι ξεκινάει με δύο εισαγωγικά μέτρα με πιάνο και κιθάρα και έπειτα η τραγουδίστρια τραγουδάει την στροφή. Η φωνή συνοδεύεται στους τρεις πρώτους στίχους από πιάνο, κιθάρα, φουσαρμόνικα και μπουζούκι. Στον τέταρτο τα όργανα σταδιακά «σωπαίνουν» και ο ρυθμός γίνεται ελεύθερος μέχρι να τελειώσει η στροφή. Μετά το τέλος της στροφής τα όργανα και ο ρυθμός επανεμφανίζονται και το κομμάτι κλείνει με fade out.

Παρατηρήσεις 4.

Τα «Τροπάρια για φονιάδες» αποτελούν τον πρώτο δίσκο του Θάνου Μικρούτσικου με μελοποιημένη ποίηση ενός και μόνο έλληνα ποιητή, του Μάνου Ελευθερίου. Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των τραγουδιών και ταυτόχρονα το στοιχείο που τα εντάσσει στην κατηγορία Πολιτικά είναι ότι τα περισσότερα από αυτά κάνουν άμεση ή έμμεση αναφορά σε προσωπικότητες που ανέπτυξαν αριστερή δράση και έφυγαν πρόωρα. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται σαφής αναφορά στην εκτέλεση του Νίκου Πλουμπίδη, στην αγωνίστρια της αριστεράς Ρόζα Λούξεμπουργκ, η οποία επίσης εκτελέστηκε και στον ποιητή Κώστα Μίχο ο οποίος αυτοκτόνησε. Ο Θάνος Μικρούτσικος σε συνέντευξή του στον Τάσο Κοράντη αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αν ψάξω βαθιά μέσα μου, μετά το Μαρξ, είναι η Ρόζα Λούξεμπουργκ που εκτιμώ. Ήταν και τυχερή, που δεν άσκησε

εξουσία. Ήταν μια γυναίκα επαναστάτρια, την εποχή που οι γυναίκες δεν έβγαιναν από το σπίτι. Δολοφονήθηκε το 1919, όταν το όραμα της επανάστασης ήταν ζωντανό».⁴⁷⁵ Έμμεση διακειμενική αναφορά γίνεται στον Τσε Γκεβάρα, και στον Αλέκο Παναγούλη. Υπάρχουν επίσης τραγούδια τα οποία αναφέρονται με μη συγκεκριμένο τρόπο στις ανθρώπινες απώλειες κατά τη διάρκεια πολέμων καθώς και ξόρκια που διώχνουν το κακό και εξαγνίζουν τις ψυχές.

Ο Μάνος Ελευθερίου στους στίχους του χρησιμοποιεί τότε ευθύ λόγο για την θεματική που τον αφορά όπως στο «Νίκος Πλουμπίδης» και τότε σκηνοθετικές μεθόδους⁴⁷⁶ όπως στην «Κιβωτό», στο «Όταν θα δεις καπνό». Οι σκηνοθετικές αυτές μέθοδοι υπάρχουν στην πλειοψηφία των κομματιών. Επιτυγχάνει μέσα από αυτή την ματιά να καταθέτει την προσωπική του οδύνη που προέρχεται από έναν κόσμο που έχει δημιουργηθεί ερήμην του.⁴⁷⁷ Οι στίχοι των τραγουδιών παρουσιάζουν τόσο μετρική συμμετρία όσο και ασυμμετρία.⁴⁷⁸

Ο Οδυσσέας Ιωάννου, αναφερόμενος στα «Τροπάρια για φονιάδες» γράφει: «σε αυτόν το δίσκο ακούω τη ζωντανή και αιμάσσουσα ποίηση του Μάνου Ελευθερίου και καταλαβαίνω εκείνο που πολλά χρόνια αργότερα διέκρινα, γνωρίζοντάς τον: το δέος του για τις ιστορίες των ανθρώπων, κυρίως εκείνων που η ζωή τους καθρεφτίστηκε στις λεπίδες μιας δραματικής μοίρας. Τις προσεγγίζει, όχι με αίσθημα περιέργειας, δεν τις καταγράφει, δεν ηρωοποιεί εποχές και συνθήκες, δεν εξιδανικεύει τις επιλογές των πρωταγωνιστών, σκύβει και τους δίνει ένα φιλί στο μέτωπο»⁴⁷⁹.

Με ανάλογο τρόπο αναπτύσσεται και η μουσική γλώσσα του συνθέτη, ο οποίος δεν εγκαταλείπει το ατονικό στυλ του και ταυτόχρονα κάνει μια τονική – τροπική προσέγγιση στην ποίηση του Μάνου Ελευθερίου. Η ενορχήστρωσή του εμπλουτίζεται με περισσότερα ηχοχρώματα. Εμφανής είναι και η μίξη ετερογενών στοιχείων όπως για παράδειγμα στην «Κιβωτό».⁴⁸⁰ Η ορχήστρα αρκετές φορές ακολουθεί τελείως διαφορετική μελωδική γραμμή από αυτή της φωνής. Όπως αναφέρει ο Κώστας Μυλωνάς «Το ύφος των μουσικών αυτών σχημάτων κινείται απ' το προκλασικό μέχρι το εντελώς σύγχρονο».⁴⁸¹ Είναι χαρακτηριστική η χρήση των ελασσόνων κλιμάκων. Μόλις

⁴⁷⁵ Καραντής, Τάσος, *Θάνατος Μικρούτσικος: Εφ' όλης της ύλης*, περιοδικό Αυλαία, τεύχος 50, Δεκέμβριος 2008, σελ. 40 – 41.

⁴⁷⁶ Συλλογικό, *Η Ελληνική Ποίηση - Ανθολογία – Γραμματολογία*, Τόμος έκτος, Σόκολης, Αθήνα, 2002, σελ. 60.

⁴⁷⁷ οπ. παρ., σελ. 61.

⁴⁷⁸ βλ. παράρτημα, πίνακας 4.β.

⁴⁷⁹ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάνατος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκη, Αθήνα, 2011, σελ. 114.

⁴⁸⁰ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ.182

⁴⁸¹ οπ. παρ., σελ.182.

ένα τραγούδι είναι γραμμένο σε μείζονα κλίμακα («Δε πηγαίνεις δε γυρίζεις») και δύο στα οποία γίνεται μετατροπή από τη σχετική ελάσσονα.⁴⁸²

5. Μουσική πράξη στον Μπρεχτ.

Το έργο αυτό αρχικά γράφτηκε για δύο φωνές, δύο κλαρινέτα, πιάνο, ομάδα ηθοποιών και φωτεινές διαφάνειες.⁴⁸³

Ο δίσκος όπως έχει ήδη αναφερθεί κυκλοφόρησε το 1978 από τη Lyra. Περιλαμβάνει οκτώ τραγούδια σε ποίηση Μπέρτολτ Μπρεχτ και τρεις οργανικές συνθέσεις. Η μετάφραση των ποιημάτων είναι του Μάριου Πλωρίτη, του Πέτρου Μάρκαρη και της Αγγέλας Βερυκοκάκη. Τραγουδά ο Γιάννης Κούτρας και ο ίδιος ο συνθέτης. Αφηγείται ο Γιάννης Μαργαρίτης.⁴⁸⁴ Το ασπρόμαυρο εξώφυλλο του δίσκου είναι μια σύνθεση από δυο φωτογραφίες στις οποίες εικονίζονται ο Μπέρτολτ Μπρεχτ και ο Θάνος Μικρούτσικος.⁴⁸⁵

5.1. Άννα μην κλαις

Ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας, Θάνος Μικρούτσικος

*Μιλάνε για καιρούς δοξασμένους
και πάλι
Άννα, μην κλαις, θα γυρέψουμε βερεσέ
απ' το μπακάλη
Μιλάνε για του έθνους ξανά
την τιμή
Άννα, μην κλαις,
στο ντουλάπι δεν έχει ψίχα ψωμί
Μιλάνε για νίκες που το μέλλον θα φέρει
Άννα, μην κλαις,
εμένα δε με βάζουν στο χέρι
Ο στρατός ξεκινά, Άννα, μην κλαις,
θα γυρίσω ξανά
Θα ακολουθώ άλλες σημαίες,
ο στρατός ξεκινά*

⁴⁸² βλ. παράρτημα, πίνακας 4.α.

⁴⁸³ *Μουσική πράξη στον Μπρεχτ*, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 14 Ιανουαρίου 2015, σελ. 21.

⁴⁸⁴ Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάνος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκη, Αθήνα, 2011, σελ. 440.

⁴⁸⁵ Μικρούτσικος, Θάνος, *Μουσική Πράξη στον Μπρεχτ* (LP), Lyra, 1978.

Ανάλυση:

Το ποίημα μεταφράστηκε από τον Μάριο Πλωρίτη. Ο κανονικός του τίτλος είναι «Γερμανικό Τραγούδι» (Deutsches Lied) και είναι γραμμένο από τον Μπρεχτ το 1936.⁴⁸⁶ Τη περίοδο αυτή ο Μπρεχτ ήταν εξόριστος στην Σκανδιναβία.⁴⁸⁷

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σολ μείζονα αλλά αρχίζει με τη συγχορδία Μι+7 (V7 της II βαθμίδας). Η εναρμόνιση είναι βασισμένη στις συγχορδίες της I, II και V βαθμίδας και στην V7 της II. Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Τα λυρικά μέρη περιλαμβάνουν διφωνίες και «διαλόγους» ανάμεσα στην πρώτη φωνή που τραγουδά και στο parlando της δεύτερης φωνής. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν συμμετρία. Το περιεχόμενό τους είναι ένα συνεχές κοντράστ ανάμεσα σε υποσχέσεις για νέες αβέβαιες δοξασμένες εποχές και στην σκληρή καθημερινότητα.

5.2. Ύμνος στον Μπέρτολτ Μπρεχτ

Το δεύτερο κομμάτι του δίσκου είναι ορχηστρικό. Χωρίζεται σε τρία μέρη. Ξεκινάει σε ατονικό περιβάλλον με τα πνευστά (δύο κλαρινέτα) να έχουν κυρίαρχο ρόλο και τον ρυθμό να είναι ελεύθερος. Χαρακτηριστικό του πρώτου αυτού μέρους είναι τα έντονα forte των πνευστών. Μετά το πρώτο λεπτό τα όργανα παίζουν πάνω στη Λα# φυσική ελάσσονα κλίμακα με ρυθμική αγωγή 3/4. Η μελωδία που ακολουθούν τα όργανα είναι επαναλαμβανόμενη. Το tempo είναι αργό. Στη συνέχεια η σύνθεση ξαναγίνεται ατονική μέχρι το τέλος. Τα όργανα που χρησιμοποιεί σε αυτό το κομμάτι ο συνθέτης είναι πιάνο και δύο κλαρινέτα.

5.3. Για τον φτωχό B. B.

Ερμηνεία: Θάνος Μικρούτσικος

*Εγώ ο Μπέρτολτ Μπρεχτ, είμαι από τα μαύρα δάση.
Η μάνα μου στις πολιτείες με κουβάλησε.
Σαν ήμουν ακόμα στην κοιλιά της. Και των δασών η παγωνιά
μέσα μου θα `ναι ως το θάνατό μου*

*Έχω, έχω το σπίτι μου στην πολιτεία της ασφάλτου,
φορτωμένος από την αρχή μ' όλα τα μυστήρια του θανάτου.
Με εφημερίδες, με καπνό και με ρακί,*

⁴⁸⁶ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 54.

⁴⁸⁷ οπ. παρ., σελ. 122.

καχύποπτος και τεμπέλης κι ευχαριστημένος στα στερνά

*Φέρομαι φιλικά στους ανθρώπους
φορώ καθώς το συνηθίζουν ένα σκληρό καπέλο,
λέω, είναι ζώα που μυρίζουν τελείως ιδιόμορφα
και λέω πάλι, δε βαριέσαι έχω κι εγώ την ίδια μυρουδιά*

*Το πρωί στο γκρίζο χάραμα τα έλατα κατουράνε,
και τα ζωύφιά τους, τα πουλιά αρχίζουν να φωνάζουν.
Κείνη την ώρα αδειάζω το ποτήρι μου στην πόλη,
πετάω τ' αποσιγάρο μου και ανήσυχος κοιμάμαι*

*Απ' αυτές τις πολιτείες θα απομείνει
εκείνος που διάβηκε από μέσα τους ο άνεμος
δίνει χαρά το σπίτι σ' αυτόν που τρώει, τ' αδειάζει.
Ξέρουμε ότι είμαστε περαστικοί
κι ότι ύστερα από μας τίποτα τ' αξιόλογο δε θα 'ρθει.*

*Ελπίζω στους σεισμούς που μέλλονται για να 'ρθουν,
να μην αφήσω τη Βιρτζίνιά μου απ' την πίκρα να μου σβήσει.
Εγώ ο Μπέρτολτ Μπρεχτ από τα μαύρα δάση,
ζερασμένος στις πολιτείες της ασφάλτου μέσα στη μάνα μου σε πρόωμη εποχή*

Ανάλυση:

Το τραγούδι ερμηνεύεται από τον ίδιο το συνθέτη. Η κλίμακα στην οποία είναι γραμμένο το τραγούδι η σολ ελάσσονα (φυσική και αρμονική). Η εναρμόνιση στηρίζεται πάνω στις συγχορδίες της I, IV και V βαθμίδας, οι οποίες ωστόσο κάποιες φορές παίζονται χωρίς την τρίτη βαθμίδα τους, ώστε να μην είναι σαφές αν είναι μείζονες ή ελάσσονες. Η ρυθμική αγωγή είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8).

Το ποίημα είναι γραμμένο στα 1921 – 1922,⁴⁸⁸ έχει μεταφραστεί από τον Πέτρο Μάρκαρη⁴⁸⁹ και έχει αυτοβιογραφικό περιεχόμενο. Αποτελείται από έξι στροφές με τέσσερις στίχους η καθεμία και χωρίς μετρική συμμετρία ή ομοιοκαταληξία. Στη μετάφραση του Πέτρου Μάρκαρη υπάρχουν άλλες τρεις στροφές οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στο τραγούδι. Δεν υπάρχουν η τέταρτη, η πέμπτη και η έβδομη στροφή.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ οπ. παρ., σελ. 15.

⁴⁸⁹ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *76 ποιήματα*, μτφρ. Μάρκαρης Πέτρος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 15 - 16.

⁴⁹⁰ οπ. παρ., σελ. 15 – 16.

5.4. Για την μάνα κουράγιο

Πρόκειται για το δεύτερο ορχηστρικό κομμάτι του δίσκου. Ξεκινάει με ένα ατονικό παίξιμο των πνευστών και σύντομα ξεκινάει η κύρια μελωδία του κομματιού σε Ρε φυσική ελάσσονα κλίμακα. Το μέτρο είναι σύνθετο (12/8, 7/8 κ.λ.π). Έπειτα επιστρέφει στο ατονικό περιβάλλον με το κλαρινέτο να κάνει αναφορές στη κύρια μελωδία. Το ατονικό περιβάλλον επικρατεί μέχρι το τέλος του κομματιού. Τα όργανα που χρησιμοποιούνται είναι πιάνο και δύο κλαρινέτα. Ο τίτλος του κομματιού είναι εμπνευσμένος από το θεατρικό έργο του Μπρεχτ «Μάνα Κουράγιο» που γράφτηκε στα 1938 – 1939 και αναφέρεται στον τριακονταετή πόλεμο.⁴⁹¹

5.5. Η μπαλάντα του στρατηγού Τίλυ

Ερμηνεία: Θάνος Μικρούτσικος

*Μα είναι παράξενο που κι οι πιο τρανοί ακόμα διαβαίνουν.
Άλλο δε μένει απ' τη σκόνη σαν το χορτάρι.
Και σπάνια συναντάει κανείς κάτι τόσο τρομερό και ανεξήγητο
Όσο αυτό.*

*Στο Αλτέντινγκ λόγου χάρη μπορεί κανείς να δει
Τον καθολικό στρατηγό Τίλυ στο φέρετρό του,
Ταριχευμένο κάτω από γυαλί
Πλερώνοντας δυο μάρκα είσοδο οι μεγάλοι
Πάνω του διαβάζεις: Τίλυ μη εγγίζετε*

Ανάλυση:

Το ποίημα μεταφράστηκε από τον Πέτρο Μάρκαρη και ο τίτλος που δίνει είναι «Παράξενο» και δεν είναι ο τίτλος του Μπρεχτ.⁴⁹² Κι εδώ τραγουδάει ο ίδιος ο συνθέτης, ο οποίος έχει κάνει επιλογή στίχων και σε αυτό το κομμάτι. Επίσης κάποιους στίχους τους παραλλάσει χωρίς να χάνουν το νόημα τους.⁴⁹³

Η σύνθεση της οποίας το μέτρο είναι σύνθετο, αρχικά είναι σε Μι αρμονική ελάσσονα κλίμακα με την εναρμόνιση να στέκεται στις συγχορδίες της Vης και της VIης. Μετά την πρώτη στροφή η κλίμακα γίνεται Μι μείζονα. Η δυναμική της εναρμόνισης ακολουθεί τη ροή των στίχων οι οποίοι, χωρίς μετρική συμμετρία,

⁴⁹¹ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Η μάνα κουράγιο και τα παιδιά της*, μτφρ. Αρζόγλου Ιορδάνης, Δωδώνη, Αθήνα, 1977, σελ. 16.

⁴⁹² Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *76 ποιήματα*, μτφρ. Μάρκαρης Πέτρος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 12.

⁴⁹³ οπ. παρ., σελ. 12.

αναφέρονται στην παράξενη εικόνα του ταριχευμένου στρατηγού Τίλυ στο φέρετρό του.

5.6. Μπρεχτικά παιχνίδια

Τα «Μπρεχτικά παιχνίδια» είναι το τρίτο ορχηστρικό κομμάτι του δίσκου διάρκειας 1,33'. Πρόκειται για ένα «παιχνίδι» μεταξύ των δύο κλαρινέτων που είναι και τα μόνα όργανα του κομματιού. Το περιβάλλον και εδώ είναι ατονικό και το μέτρο είναι σύνθετο

5.7. Η μπαλάντα των μικροαστών

Ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας

*Κι όταν σμίζαν τα κορμιά τους
Ένοιωσε πως είν' δική του
Μες στην ηδονή του σκότους
Ήταν μόνη πια μαζί του
Και της φίλησε την κόμη
Τι δεν ήταν καμιά πόρνη
Ούτε βιάζονταν να φτάσει
Αχ γλυκά την ψηλαφίζει
Κι η καρδιά της πάει να σπάσει
Το κουράγιο του μη χάσει
Προσευχή μικρή ψελλίζει*

*Και της φίλησε την κόμη
Τι δεν ήταν καμιά πόρνη
Και δε γνώριζε τη στάση
Για να μην την διακορεύσει
Πήγε κάποτε σε σπίτι
Εκεί γνώρισε την γεύση
Και της ηδονής την κοίτη*

*Το κορμί της ύδωρ λήθης
Ε, δεν ήταν κι ερημίτης
Κι όρκο πήρε πια ν' αλλάζει
Αχ τη φλόγα για να σβήσει
Που της άναψε πανώρια
Βρήκε έναν άνδρα κυπαρίσσι
Πρόθυμο και δίχως όρια
Που την ξάπλωσε στην σκάλα*

*Και την έκανε τραμπάλα
Ως της σφίγγει τον αυχένα
Ε, δεν είναι και παρθένα
Της ανέβηκεν η κάψη*

*Και την σκέψη του βλογάει
Να μην προχωρήσει ακόμη
Κείνη τη βραδιά του Μάη
Που της φίλησε την κόμη
Ψεύτης εκείνος αυτή πόρνη
Λεν όλο ντροπή και τύψη
Η βρωμιά πότε θα λείπει;*

Ανάλυση:

Το ποίημα μεταφράστηκε από τον Πέτρο Μάρκαρη. Αποτελείται από τέσσερις στροφές με ομοιοκαταληξία σε ιαμβικό οκτασύλλαβο μέτρο. Το περιεχόμενο του ποιήματος αναφέρεται στις επιθυμίες για ερωτικές περιπτώξεις που έχουν ένας άνδρας και μια γυναίκα, οι οποίοι ταυτόχρονα προσπαθούν να σκεπάσουν το «βρώμικο» παρελθόν τους. Η μουσική της «μπαλάντα των μικροαστών» παραπέμπει άμεσα στο μουσικό θέατρο του μεσοπολέμου και τον συνθέτη Kurt Weill ο οποίος, είχε συνεργαστεί με τον Μπρεχτ μεταξύ άλλων στην «Όπερα της Δεκάρας», το «Χάπυ Εντ», «Μαχαγκόννι και «Der Jasager».⁴⁹⁴ Χαρακτηριστική είναι η οπερετική ερμηνεία του Γιάννη Κούτρα και η παιγνιδιάρικη συνοδεία του συνθέτη στο πιάνο με γεμίσματα, σχόλια και συνεχείς εναλλαγές στη διάθεση που αποτελούν και χαρακτηριστικά της «Όπερας της πεντάρας»⁴⁹⁵. Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σολ μείζονα και είναι εναρμονισμένο με τις συγχορδίες των κυρίων βαθμίδων. Η κύρια ρυθμική αγωγή είναι 3/4 με εναλλασσόμενο tempo. Και εδώ όμως παρατηρούνται σύνθετα μέτρα.

5.8. Επιτάφιος για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ

Ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας και Θάνος Μικρούτσικος

*Η κόκκινη Ρόζα χάθηκε κι αυτή
κανείς δεν ξέρει
πού το κορμί της παραχώσαν
Έλεγε την αλήθεια στους φτωχούς
γι' αυτό κι οι πλούσιοι τη σκοτώσαν*

⁴⁹⁴ De Cande, Roland, *Λεξικό των Συνθετών*, Gutenberg, Αθήνα, 1987, σελ. 502.

⁴⁹⁵ Weill, Kurt – Lenya, Lotte, *Die Dreigroschenoper* (LP), CBS, 1958.

Ανάλυση:

Το ποίημα έχει μεταφραστεί από το Μάριο Πλωρίτη⁴⁹⁶ και αποτελεί ακόμη ένα φόρο τιμής του συνθέτη προς την επαναστάτρια Ρόζα Λούξεμπουργκ. Ο τίτλος του Μπρεχτ για αυτό το ποίημα είναι «Επιτάφιος, 1919» (Grabschrift, 1919) και γράφτηκε το 1929.⁴⁹⁷ Ο Μπρεχτ, με ωμό και επιγραμματικό τρόπο, αναφέρεται στη δολοφονία της (1919).

Ο σύντομος αυτός επιτάφιος (1' 30'') είναι γραμμένος σε Μι φυσική ελάσσονα και εναρμονισμένος πάνω στην I, VI, και VII βαθμίδα της φυσικής ελάσσονας. Αρχικά τραγουδιέται από το Γιάννη Κούτρα συνοδεία πιάνου. Στην επανάληψη ο συνθέτης τραγουδά τη δεύτερη φωνή. Έπεται ένα οργανικό ιντερλούδιο με τα κλαρινέτα και ακολουθεί η τρίτη επανάληψη του ποιήματος. Η ρυθμική αγωγή είναι 4/4. Το tempo αλλάζει και γίνεται ταχύτερο μετά την δεύτερη επανάληψη του ποιήματος (στο οργανικό ιντερλούδιο). Το ποίημα έχει ελεύθερη ομοιοκαταληξία και μέτρο.

5.9. Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ

Πρώτη εκτέλεση: Γιάννης Κούτρας

*Να και οι προδότες έχουν σκάψει
Μα ο δρόμος δε θα τους ξεχάσει
Τον λάκκο του αδερφού και του γειτόνου
Ξέρουν πως οι άλλοι τους γνωρίζουν
Τον ύπνο τους δεν τον ορίζουν
Δεν ήρθε ακόμα το πλήρωμα του χρόνου*

*Να κι οι δεσμοφύλακες
Χαφιέδες χωροφύλακες
Υπηρέτες του λαού της Γερμανίας
Καταπιέζουν, μαστιγώνουν,
Βασανίζουν, παλουκώνουν
Όλα σε τιμή ευκαιρίας*

*Να οι κύριοι δικαστές
Τους λέμε οι καταπιεστές
Πως δίκαιο είναι το λαό τι συμφέρει
Μα αυτοί δεν ξέρουν ποιο είναι αυτό
Κι έτσι δικάζουν στο σωρό
Μέχρι να βάλουν το λαό ολόκληρο στο χέρι*

⁴⁹⁶ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 54.

⁴⁹⁷ οπ. παρ., σελ. 28.

*Έρχονται οι άλλοι με τα τσίγκινα φέρετρα
Που μέσα τους βάζουν τ' ανθρώπινα σκέλεθρα
Που φέραν αυτοί σε τέτοιο χάλι
Ήταν αυτοί που δεν υποταχθήκανε
Και στην πάλη απάνω σκοτωθήκανε
Στην μεγάλη των τάξεων πάλη*

Ανάλυση:

Οι στίχοι του τραγουδιού αυτού δεν αποτελούν αυτόνομο ποίημα. Κάθε στροφή ανήκει σε διαφορετικό μονόπρακτο από το «Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ» του Μπρεχτ σε μετάφραση Αγγέλας Βερυκοκάκη. Πρόκειται για ένα βιβλίο με 24 μονόπρακτα γραμμένο από τον Μπρεχτ μεταξύ 1935 και 1939.⁴⁹⁸ Η πρώτη στροφή είναι από το μονόπρακτο «Η προδοσία».⁴⁹⁹ Η δεύτερη είναι από το μονόπρακτο «Στην υπηρεσία του λαού».⁵⁰⁰ Η τρίτη στροφή είναι από το μονόπρακτο «Γυρεύοντας τη δικαιοσύνη»⁵⁰¹ και η τελευταία στροφή είναι από το μονόπρακτο με τίτλο «Το κιβώτιο».⁵⁰² Το τραγούδι λοιπόν έχει τέσσερις στροφές των έξι στίχων που παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία της μορφής: ΑΑΒΓΓΒ και υπάρχει μετρική ασυμμετρία. Αν και τη περίοδο που γράφτηκαν τα μονόπρακτα και κατ' επέκταση οι στροφές του τραγουδιού, η φρίκη της ναζιστικής εξουσίας της Γερμανίας δεν είχε αποκαλυφθεί πλήρως, η καταπίεση της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής ήταν εμφανής.⁵⁰³ Το περιεχόμενο των στίχων που μελοποίησε ο Μικρούτσικος αναφέρεται στο τρίτο Ράιχ και επικρίνει τους προδότες, τους «χαφιέδες», τους δεσμοφύλακες, τους δικαστές, που με τις πράξεις τους προκάλεσαν την εξαθλίωση του λαού. Εναντιώνεται στην σύγχρονη του άρχουσα τάξη της Γερμανίας.

Σχετικά με τη μελοποίηση, πρόκειται για μια μεγάλη σε διάρκεια σύνθεση (9') η οποία ξεκινάει με μια εκτεταμένη (3') οργανική εισαγωγή. Η εισαγωγή είναι γραμμένη σε Σι ελάσσονα (φυσική και αρμονική) κλίμακα και έχει ρυθμική αγωγή 2/4. Ενδιάμεσα στις μελωδικές γραμμές υπάρχουν γέφυρες με χρωματικές ανιούσες και κατιούσες φράσεις σε ατονικό περιβάλλον με ελεύθερο ρυθμό. Ακολουθεί η πρώτη στροφή που είναι γραμμένη στη Ρε φυσική ελάσσονα κλίμακα και κύρια ρυθμική αγωγή 4/4. Πριν το τέλος της στροφής αυτής το μέτρο γίνεται σύνθετο (5/8, 7/8) και επανέρχεται σε

⁴⁹⁸ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ*, μτφρ. Βερυκοκάκη Αγγέλα, Κάλβος, Αθήνα, 1970, σελ. 7.

⁴⁹⁹ οπ. παρ., σελ. 14.

⁵⁰⁰ οπ. παρ., σελ. 40.

⁵⁰¹ οπ. παρ., σελ. 42.

⁵⁰² οπ. παρ., σελ. 100.

⁵⁰³ οπ. παρ., σελ. 7.

ρυθμική αγωγή 4/4. Έπειτα ακολουθεί ένα ιντερλούδιο για δυο κλαρινέτα σε Ρε δώριο τρόπο με ρυθμική αγωγή 2/4. Στην δεύτερη στροφή πυκνώνουν οι ρυθμικές αξίες και το τραγούδι συνοδεύεται από σόλο πιάνο με ρυθμική αγωγή 4/4. Ακολουθεί ένα νέο ατονάλ οργανικό ιντερλούδιο και μετά η τρίτη στροφή σε σολ φυσική/ αρμονική κλίμακα με λυρική διάθεση. Γίνονται δύο επαναλήψεις με διφωνίες. Ακολουθεί νέο ιντερλούδιο σε ατονικό περιβάλλον. Η τελευταία στροφή τραγουδιέται αργά συνοδεία πιάνου και η κλίμακα είναι φα μείζονα με ρυθμική αγωγή επίσης 4/4.

5.10. Διαβάζοντας έναν αρχαίο έλληνα ποιητή

Ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας

*Τις μέρες που η πτώση ήταν πια βέβαια
Στα τείχη είχαν αρχίσει κιόλας τον θρήνο
Στύλωσαν οι Τρώες κομματάκια μικρά
Κομματάκια στις τριπλές ζύλινες πύλες
Κι άρχισαν θάρρος πάλι ν' αποκτούν κι ελπίδα
Κι οι Τρώες λοιπόν...*

Ανάλυση:

Το ποίημα είναι μεταφρασμένο από τον Πέτρο Μάρκαρη και ο τίτλος που ο ίδιος δίνει στο ποίημα είναι «Διαβάζοντας έναν έλληνα ποιητή της παρακμής».⁵⁰⁴ Το περιεχόμενο του αναφέρεται στην αυταπάτη που τροφοδοτήθηκε στο στρατόπεδο των Τρώων, ότι η ματαιοπονία τους για νίκη θα μπορούσε να τελεσφορήσει. Ο Μπρεχτ αναγνωρίζει το έργο του Καβάφη. Στο ποίημα αυτό κάνει αναφορά στους «Τρώες» του Κωνσταντίνου Καβάφη. «*Τις μέρες που η πτώση ήταν πια βέβαια*» είναι ο πρώτος στίχος του Μπρεχτ και ο καβάφης στον πρώτο στίχο της πέμπτης στροφής γράφει «*Όμως η πτώσις μας είναι βεβαία*».⁵⁰⁵

Ο συνθέτης αφιερώνει το μελοποιημένο αυτό ποίημα στον Χανς Άισλερ. Στο σημείωμά του στο δίσκο, αναγνωρίζοντας την επιρροή από το γερμανό συνθέτη αναφέρει πως «*γράφτηκε με τον τρόπο του Άισλερ*».⁵⁰⁶ Ο Χανς Άισλερ (Hanns Eisler) ήταν υπέρμαχος της στρατευμένης τέχνης.⁵⁰⁷ Οι μαρξιστικές του ιδέες ήταν αυτές που τον οδήγησαν να γράψει πολιτικά εμβατήρια, συνεργάστηκε με τον Μπέρτολτ Μπρεχτ, διοργάνωσε εργατικές χορωδίες. Στις συνθέσεις του συμπεριλαμβάνεται και ο Ύμνος

⁵⁰⁴ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *76 ποιήματα*, μτφρ. Μάρκαρης Πέτρος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 106.

⁵⁰⁵ Καβάφης, Κωνσταντίνος Π., *Απαντα ποιήματα*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1990, σελ. 38.

⁵⁰⁶ Μικρούτσικος, Θάνος, *Μουσική Πράξη στον Μπρεχτ* (LP), Lyra, 1978.

⁵⁰⁷ De Cande, Roland, *Λεξικό των Συνθετών*, Gutenberg, Αθήνα, 1987, σελ. 502.

της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας.⁵⁰⁸ Πολλές συνθέσεις του ήταν γραμμένες σύμφωνα με το δωδεκαφθογγικό σύστημα⁵⁰⁹ και έκανε χρήση της διάφωνης χρωματικής γραφής⁵¹⁰. Ο Άισλερ συνέβαλε στη δημιουργία μιας μαρξιστικής θεώρησης της μουσικής.⁵¹¹

Η σύντομη αυτή σύνθεση του Θάνου Μικρούτσικου είναι γραμμένη με τη σειραϊκή τεχνική⁵¹². Η σύνθεση είναι ατονική και η ρυθμική αγωγή 3/4. Ωστόσο δεν διακρίνεται η τεχνική του δωδεκαφθογγισμού αφού ο Μικρούτσικος προβάλλει μία συγκεκριμένη ομάδα φθόγγων⁵¹³. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία κάποιας μορφής και το μέτρο τους δεν είναι σταθερό.

5.11. Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου

Ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας, Θάνος Μικρούτσικος, αφήγηση Γιάννης Μαργαρίτης

*Αυτοί που βρίσκονται ψηλά
Θεωρούνε ταπεινό
Να μιλάς για το φαΐ
Ο λόγος; Έχουνε κιόλας φάει*

*Οι ταπεινοί αφήνουνε τον κόσμο
Χωρίς να 'χουνε δοκιμάσει κρέας της προκοπής*

*Πώς ν' αναρωτηθούν πουθ' έρχονται
Και πού πηγαίνουν
Είναι τα όμορφα δειλινά τόσο αποκαμωμένοι
Το βουνό και την πλατειά τη θάλασσα
Δεν τα 'χουν ακόμα δει
Όταν σημαίνει η ώρα τους*

*Αν δεν νοιαστούν οι ταπεινοί
Γι' αυτό που είναι ταπεινό
Ποτέ δε θα υψωθούν*

*Το ημερολόγιο
Δεν δείχνει ακόμα την ημέρα
Όλοι οι μήνες, όλες οι ημέρες
Είναι ανοιχτές
Κάποια απ' αυτές θα σφραγιστεί
Μ' έναν σταυρό*

Οι εργάτες φωνάζουν για ψωμί

⁵⁰⁸ Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 264.

⁵⁰⁹ οπ. παρ., σελ. 264.

⁵¹⁰ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 5, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ. 117.

⁵¹¹ οπ. παρ., σελ. 117.

⁵¹² Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 3, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 1147.

⁵¹³ Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 2, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993, σελ. 442.

Οι έμποροι φωνάζουν γι' αγορές
Οι άνεργοι πεινούσαν
Τώρα πεινάνε κι όσοι εργάζονται

Αυτοί που αρπάνε το φαΐ απ' το τραπέζι
Κηρύχνουν τη λιτότητα
Αυτοί που παίρνουν όλα τα δοσήματα
Ζητάνε θυσίες
Οι χορτάτοι μιλάνε στους πεινασμένους
Για τις μεγάλες εποχές που θα 'ρθουν
Αυτοί που τη χώρα σέρνουνε στην άβυσσο
Λες πως είναι τέχνη να κυβερνάς το λαό
Είναι πολύ δύσκολη για τους ανθρώπους του λαού

Αυτοί που βρίσκονται ψηλά λένε
Πόλεμος και ειρήνη
Είναι δυο πράγματα ολότελα διαφορετικά
Όμως η ειρήνη τους και ο πόλεμός τους
Μοιάζουν όπως ο άνεμος κι η θύελλα
Ο πόλεμος γεννιέται απ' την ειρήνη τους
καθώς ο γιος από την μάνα
έχει τα δικά της απαίσια χαρακτηριστικά
ο πόλεμός τους σκοτώνει
ό,τι άφησε όρθιο η ειρήνη τους

Όταν αυτοί που είναι ψηλά
Μιλάνε για ειρήνη
Ο απλός λαός ξέρει
Πως έρχεται ο πόλεμος
Όταν αυτοί που είναι ψηλά
Καταριούνται τον πόλεμο
Διαταγές για επιστράτευση
Έχουν υπογραφεί

Στον τοίχο με κιμωλία γραμμένο
Θέλουνε πόλεμο
Αυτός που το 'χε γράψει
Έπεσε κιόλας

Αυτοί που βρίσκονται ψηλά λένε
Να ο δρόμος για τη δόξα
Αυτοί που είναι χαμηλά
Να ο δρόμος για το μήμα

Τούτος ο πόλεμος που έρχεται
Δεν είναι ο πρώτος
Πριν απ' αυτόν γίνανε κι άλλοι πόλεμος
Όταν ετέλειωσε ο τελευταίος
Υπήρχαν νικητές και νικημένοι
Στους νικημένους ο φτωχός λαός
Πέθαινε απ' την πείνα
Τους νικητές ο φτωχός λαός

Πέθαινε το ίδιο

*Σαν θα 'ρθει η ώρα της πορείας
Πολλοί δεν ξέρουν
Πως επικεφαλής βαδίζει ο εχθρός τους
Η φωνή που διαταγές τους δίνει
Είναι του εχθρού τους η φωνή
Εκείνος που για τον εχθρό μιλάει
Είναι ο ίδιος τους ο εχθρός*

*Νύχτα
Τ' ανδρόγυνα ξαπλώνουν στο κρεβάτι τους
Οι νέες γυναίκες θα γεννήσουν ορφανά*

*Στρατηγέ το τανκς σου
Είναι δυνατό μηχανήμα
Θερίζει δάση ολόκληρα
Κι εκατοντάδες άνδρες αφανίζει
Μόνο που έχει ένα ελάττωμα
χρειάζεται οδηγό*

*Στρατηγέ το βομβαρδιστικό
Είναι πολυδύναμο
Πετάει πιο γρήγορα απ' τον άνεμο
Κι απ' τον ελέφαντα σηκώνει βάρος πιο πολύ
Μόνο που έχει ένα ελάττωμα
χρειάζεται πιλότο*

*Στρατηγέ ο άνθρωπος είναι χρήσιμος πολύ
Ξέρει να πετάει
Ξέρει και να σκοτώνει
Μόνο που έχει ένα ελάττωμα
ξέρει να σκέφτεται*

Ανάλυση:

Το ποίημα έχει μεταφραστεί από τον Μάριο Πλωρίτη⁵¹⁴ και γράφτηκε την περίοδο της εξορίας του ποιητή στη Σκανδιναβία.⁵¹⁵ Το περιεχόμενό του είναι έντονα αντιπολεμικό και σε αρκετά σημεία επικρίνει αυτούς που κυβερνάνε («Όταν αυτοί που είναι ψηλά/μιλάνε για ειρήνη»).

Ο Θάνος Μικρούτσικος δημιούργησε μια μακροσκελή σύνθεση (13' 15'') που περιλαμβάνει μέρη που τραγουδιούνται, μέρη που απαγγέλλονται και οργανικά ιντερλούδια. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι άλλοτε σε Σιβ χιτζάζ τρόπο και στη Φα φυσική ελάσσονα κλίμακα, άλλοτε ατονική και το ύφος της διαμορφώνεται ανάλογα με

⁵¹⁴ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 55 – 58.

⁵¹⁵ οπ. παρ., σελ. 122.

το περιεχόμενο των στίχων. Η ρυθμική αγωγή είναι σύνθετη και συνεχώς εναλλασσόμενη. Το μέτρο των στίχων δεν είναι σταθερό.

Παρατηρήσεις 5.

Ο Μπέρτολτ Μπρεχτ ήταν ένας πολύ σημαντικός καινοτόμος δραματικός, κοινωνικός συγγραφέας και ποιητής. Όπως αναφέρει η Αγγέλα Βερυκοκάκη «*συνδυάζει την επιθετική κοινωνική κριτική από το σημείο εκκίνησης του ανθρώπου με τις σκληρές, νηφάλιες φόρμες της σύγχρονης αντικειμενικότητας*».⁵¹⁶ Το έργο του αντανακλά επίσης ένα βαθύ προβληματισμό πάνω στο αισθητικό και το πολιτικό πεδίο. Πιστεύει ότι το επαναστατικό περιεχόμενο δεν μπορεί να εκφραστεί μέσα από συντηρητικές μορφές και τις αναδιαμορφώνει με τα δικά του κριτήρια. Μέσα από τη δραματική τέχνη ξεσκεπάζει έναν χαλασμένο κόσμο.⁵¹⁷ Προσπαθεί μέσα από την ποίηση του να δια φωτίσει τους ανθρώπους για τη ζωή τους έτσι ώστε αυτή να γίνει βιώσιμη.⁵¹⁸ Μέσα από το έργο του ο Μπρεχτ μάχεται τον καπιταλισμό. Ο Χανς Άισλερ αναφερόμενος στον Μπρεχτ λέει : «*Όταν μιλάμε για τον Μπρεχτ, είμαστε σε θέση μάχης, ιδιαίτερα στις καπιταλιστικές χώρες. Αγωνιζόμαστε για τον Μπρεχτ. Είναι αναγκασμένοι να καταπιούν τον Μπρεχτ, και δεν πρέπει να τους επιτρέψουμε να τον καταπιούν παρά μονάχα ολόκληρο μαζί με τα' αγκάθια*».⁵¹⁹

Η «Μουσική Πράξη στον Μπρεχτ» του Θάνου Μικρούτσικου είναι το μοναδικό ελληνικό έργο με πρωτογενή μουσική πάνω σε ποιήματα του Μπρεχτ. Ο συνθέτης αναφέρεται στην επιρροή που έχει ασκήσει ο ποιητής στο έργο του. «*Ασχολήθηκα με τον Μπρεχτ και με αυτή τη θεώρηση από πάρα πολύ μικρός, από τα εφηβικά μου χρόνια και το '72 άρχισα να συνθέτω προσπαθώντας να δω την αποστασιοποίηση στη μουσική το 1972 σε ηλικία 25 ετών. Το τελείωσα το '77 και πρωτοπαρουσιάστηκε το 1978*».⁵²⁰ Για τον Μικρούτσικο ο Μπρεχτ αποτελεί την σημαντικότερη περίπτωση καλλιτέχνη που άλλαξε τη πορεία του Θεάτρου παγκοσμίως στον 20^ο αιώνα και «*επέδρασε καταλυτικά και στις άλλες τέχνες σαν η μαρξιστική εκδοχή στην τέχνη επί της ουσίας, όχι θεωρητικά αλλά στην πράξη*».⁵²¹ Ο Μπρεχτ πίστευε πως για να αλλάξουν οι άνθρωποι τον κόσμο θα πρέπει να αποκτήσουν κριτική συνείδηση. Προς αυτή την κατεύθυνση

⁵¹⁶ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ*, μτφρ. Βερυκοκάκη Αγγέλα, Κάλβος, Αθήνα, 1970, σελ. 8.

⁵¹⁷ οπ. παρ., σελ. 9.

⁵¹⁸ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 8.

⁵¹⁹ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Βαλαβάνη Νάντια, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1987, σελ. 8.

⁵²⁰ Απόσπασμα από την εισαγωγική ομιλία του συνθέτη πριν την παράσταση της «Μουσικής Πράξης στον Μπρεχτ» που δόθηκε στις 2 Φεβρουαρίου 2013 στην αίθουσα συνεδρίων του ΚΚΕ στα πλαίσια εκδηλώσεων για τον Μπέρτολτ Μπρεχτ, <https://www.youtube.com/watch?v=WJuR46YSByI>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

⁵²¹ οπ. παρ.

στρέφεται και η μέθοδος της αποστασιοποίησης. Για τον Μπρεχτ το κοινό δεν πρέπει να ταυτίζεται με τα γεγονότα που διαδραματίζονται στη σκηνή διότι διαφορετικά χάνεται η κριτική του σκέψη. Η αντιμετώπιση του κοινού πρέπει να είναι κριτική και για να επιτευχθεί αυτό πρέπει ο ηθοποιός, ο τραγουδιστής, ο εκτελεστής να μην ταυτίζεται με τον ρόλο του.⁵²²

Για τον Μικρούτσικο, τέσσερα είναι τα βασικά στοιχεία αισθητικής και ιδεολογίας στον Μπρεχτ:

1. Στο έργο τέχνης πρέπει να υπάρχει από πλευράς δημιουργού διαλεκτική σύνθεση έμπνευσης – σκέψης, καρδιάς – μυαλού.
2. Η ανθρώπινη δυστυχία έχει ιστορικό χαρακτήρα και όχι φυσικό.
3. Η σκέψη του ανθρώπου αλλοτριώνεται, ένεκα των οικονομικών σχέσεων που υφίστανται σε μια ταξική κοινωνία, με αποτέλεσμα την τύφλωση των καταπιεζόμενων αναφορικά με τα ίδια τα αίτια της καταπίεσής τους.
4. Η Τέχνη από μόνη της δεν αλλάζει τον κόσμο. Μπορεί όμως να συμβάλλει στη δημιουργία ενεργητικών θεατών και ακροατών που στη συνέχεια να μπορούν να αλλάζουν τον κόσμο.⁵²³

Το συγκεκριμένο μουσικό έργο περιλαμβάνει μια σειρά από συνθέσεις διαφορετικού ύφους. Υπάρχουν τραγούδια με λυρικά μέρη αλλά και με μέρη απαγγελίας. Υπάρχουν εκτεταμένα οργανικά μέρη που συχνά διατηρούν την αυτονομία τους ως ολοκληρωμένες συνθέσεις. Υπάρχουν επίσης συνθέσεις με μεγάλη διάρκεια σε μεικτό ύφος.⁵²⁴ Η ενορχήστρωση είναι μινιμαλιστική, αφού χρησιμοποιούνται μόνο τρία όργανα, τα δυο μάλιστα με το ίδιο ηχόχρωμα, πολύ κοντά στην ανθρώπινη φωνή. Και εδώ τα τραγούδια χαρακτηρίζονται από τα σύνθετα μέτρα και την πολυρυθμία.⁵²⁵ Σε αντίθεση με τους προηγούμενους δίσκους ο συνθέτης χρησιμοποιεί στην πλειοψηφία τον κομματιών, όπως φαίνεται και στο *Σχήμα 4*, περισσότερες από μία κλίμακες για την μελοποίηση των στίχων με τις ελάσσονες κλίμακες να είναι επικρατέστερες. Επίσης με εξαίρεση την «Μπαλάντα των μικροαστών» οι στίχοι των τραγουδιών δεν παρουσιάζουν συγκεκριμένο μέτρο.⁵²⁶

⁵²² οπ. παρ.

⁵²³ Απόσπασμα από ομιλία του συνθέτη στις 24 Απριλίου 2013 στο πλαίσιο συνεδρίου του ΚΚΕ αφιερωμένου στο γερμανό ποιητή, <https://www.youtube.com/watch?v=OsXLKhO3kBQ>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

⁵²⁴ βλ. παράρτημα, πίνακας 5.α.

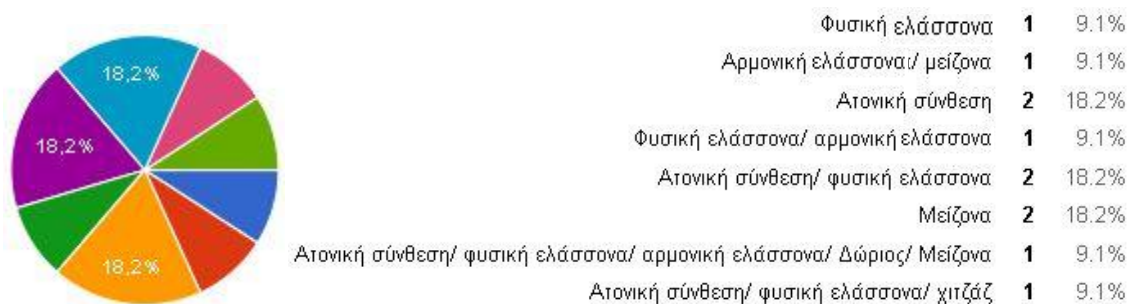
⁵²⁵ βλ. παράρτημα, πίνακας 5.β.

⁵²⁶ βλ. παράρτημα, πίνακας 5.β.

Και σε αυτόν το δίσκο ωστόσο συναντάμε κοινά χαρακτηριστικά με τους προηγούμενους δίσκους. Επανάληψη σύντομων μουσικών φράσεων, μίξη ετερόκλητων μουσικών στοιχείων καθώς και ρυθμικός τονισμός κάποιων συλλαβών.⁵²⁷

Για τη «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ» ο Κώστας Μυλωνάς αναφέρει πως «είναι το κατεξοχήν άμεσα πολιτικό έργο του Μικρούτσικου εξαιτίας όχι μόνο των – με ιδιαίτερη προσοχή επιλεγμένων – κειμένων του Μπρεχτ, αλλά και εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο ο συνθέτης τα επενδύει. Η δουλειά αυτή έκανε ιδιαίτερη εντύπωση όταν πρωτοπαρουσιάστηκε και τα σχόλια των μουσικοκριτικών και των πνευματικών ανθρώπων υπήρξαν εγκωμιαστικά.».⁵²⁸ Θεωρείται το πρώτο έργο σύγχρονης μουσικής στην Ελλάδα το οποίο είχε μαζική απήχηση και δεν περιορίστηκε στο «avant – gard» κοινό.⁵²⁹

Σχήμα 4.⁵³⁰

6. Τραγούδια της λευτεριάς.

Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1978 από τη Lyra. Η Α΄ όψη περιλαμβάνει τα τραγούδια: «Ο φασισμός», «Κύπρος», «Χιλή», «Αφρική», «Τσε Γκεβάρα» σε στίχους Φώντα Λάδη. Η Β΄ όψη περιλαμβάνει το «Φλεβάρης 1848» σε στίχους Άλκη Αλκαίου, μια επανεκτέλεση του «Άννα μην κλαις» του Μπέρτολτ Μπρεχτ, τα «Κι ήθελε ακόμη» και «Όταν αποχαιρέτησα τους φίλους μου» του Μανόλη Αναγνωστάκη και το «Στρατώννα» σε ποίηση Γιάννη Ρίτσου. Η ενορχήστρωση και η διεύθυνση είναι του συνθέτη. Τραγουδάει η Μαρία Δημητριάδη. Το εξώφυλλο του δίσκου απεικονίζει τη Μαρία Δημητριάδη να τραγουδάει και στο οπισθόφυλλο εμφανίζονται τα περιεχόμενα.⁵³¹

⁵²⁷ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ.184.

⁵²⁸ οπ. παρ., σελ.183.

⁵²⁹ οπ. παρ., σελ.183 – 184.

⁵³⁰ βλ. παράρτημα, πίνακας 5.α.

⁵³¹ Μικρούτσικος, Θάνος, *Τραγούδια της Λευτεριάς* (LP), Lyra, 1978.

6.1. Ο φασισμός

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Ο φασισμός δεν έρχεται από το μέλλον
καινούριο τάχα κάτι να μας φέρει.
Τι κρύβει μέσ' στα δόντια του το ξέρω,
καθώς μου δίνει γελαστός το χέρι.*

*Οι ρίζες του το σύστημα αγκαλιάζουν
και χάνονται βαθιά στα περασμένα.
Οι μάσκες του με τον καιρό αλλάζουν,
μα όχι και το μίσος του για μένα.*

*Το φασισμό βαθιά κατάλαβέ τον.
Δε θα πεθάνει μόνος, τσάκισέ τον.*

*Ο φασισμός δεν έρχεται από μέρος
που λούζεται στον ήλιο και στ' αγέρι,
το κουρασμένο βήμα του το ξέρω
και την περίσσεια νιότη μας την ξέρει.*

*Μα πάλι θε ν' απλώσει σαν χολέρα
πατώντας πάνω στην ανεμελιά σου,
και δίπλα σου θα φτάσει κάποια μέρα
αν χάσεις τα ταξικά γυαλιά σου.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σι φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η μορφή του είναι: Εισαγωγή – κουπλέ 1 – ρεφρέν – οργανικό – κουπλέ 2 – ρεφρέν. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς. Η ρυθμική αγωγή είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8). Η εισαγωγή αρχίζει με τη συγχορδία της δεσπόζουσας. Η εναρμόνιση στηρίζεται στις συγχορδίες της I, V και VII της φυσικής ελάσσονας ενώ κάνει και ένα σύντομο πέρασμα από τη σχετική μείζονα (Pε+). Αποτελείται από τέσσερα τετράστιχα που παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία της μορφής ABAB και ένα δίστιχο AA (ρεφρέν). Το μέτρο των στίχων είναι ιαμβικό και το περιεχόμενό τους, αφενός περιγράφει με ωμότητα το φαινόμενο του φασισμού κατακρίνοντας τον και αφετέρου προτείνει λύσεις για την αντιμετώπισή του.

6.2. Η Κύπρος

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Στρατιώτες πάνω σ' άρματα, απ' αντικρύ φερμένοι,
φτάσανε πριν χαράξει η αυγή στην Κύπρο την καημένη.*

*Στον ύπνο δεν τη βρήκανε μήτε και στο χωράφι,
μα να αδερφοσκοτώνεται λουσμένη μες στο αίμα.*

*Άκου πως σκούζει τη προσφυγιά, ελιά ξεριζωμένη
και δεξ η μαύρη μου καρδιά κι αυτή στα δυο κομμένη.*

*Και από βαθιά σου φώναξε, κατάρα στους φασίστες
κι ανάθεμα στους δυνατούς που τους μικρούς παιδεύουν.*

Ανάλυση:

Η τονικότητα κινείται ανάμεσα στην Σι φυσική ελάσσονα κλίμακα και στον «δρόμο» Σι σαμπάχ. Η εισαγωγή αρχίζει με ένα μακρόσυρτο ισοκράτημα στην τονική. Η ρυθμική αγωγή είναι 3/4. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς και μπουζούκι. Η μορφή του τραγουδιού είναι στροφική με την πρώτη στροφή να επαναλαμβάνεται λίγο πριν από το τέλος. Η εναρμόνιση περνά από τις συγχορδίες της I, IV και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Σταδιακά η δυναμική ανεβαίνει με το αποκορύφωμα να έρχεται στην τέταρτη στροφή πάνω στη λέξη «φασίστες». Στο φινάλε το ισοκράτημα επαναλαμβάνεται.

Το ποίημα αποτελείται από τέσσερα δίστιχα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο με ομοιοκαταληξία. Το περιεχόμενό των στίχων αναφέρεται στην εισβολή του Αττίλα στη Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974⁵³² καθώς και στα αποτελέσματα αυτής έχοντας ταυτόχρονα αντιφασιστική διάθεση.

6.3. Χιλή

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Της Χιλής τα παραθύρια τα κλεισμένα
μες στη νύχτα μισανοίγουν ένα ένα
κι αφουγκράζονται οι γυναίκες μαυροφόρες
τ' αρχιπέλαγου το κλάμα με τις ώρες.*

*Στης Χιλής τα περιβόλια τα γεμάτα
οι χωριάτες συχνοβλέπουνε στην στράτα
το Φιντέλ να πολεμά στη Σάντα Κλάρα
και το σώμα το πεσμένο του Γκεβέρα.*

*Στης Χιλής τα μεταλλεία που στενάζουν
οι εργάτες το χαλκό στον ήλιο βγάζουν*

⁵³² Κρανιδιώτης, Νίκος, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, τόμος 2, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1985, σελ. 399.

*μα για τ' αύριο, κρυφά από τον επιστάτη,
ζαναθάβουν το καλύτερο κομμάτι.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Ντο φυσική ελάσσονα κλίμακα με ρυθμική αγωγή 4/4. Αρχίζει με τη συγχορδία της δεσπόζουσας. Η εναρμόνιση στηρίζεται στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων και κάνει ένα σύντομο πέρασμα στη σχετική μείζονα (Mib). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς και βιολί. Η μορφή του είναι στροφική. Ανάμεσα στις στροφές μεσολαβεί ένα ιντερλούδιο με την κύρια μελωδική γραμμή παιγμένη από το βιολί.

Το ποίημα αποτελείται από τρία τετράστιχα σε τροχαϊκό δωδεκασύλλαβο μέτρο. Το περιεχόμενο των στίχων αναφέρεται στο δικτατορικό καθεστώς του Αουγκούστο Πινοσέτ που επιβλήθηκε το 1973, μετά την ανατροπή του δημοκρατικά εκλεγμένου μαρξιστή προέδρου Σαλβαντόρ Αλιέντε.⁵³³ Ο ποιητής δεν παραλείπει να κάνει μνεία στο Φιντέλ Κάστρο και τον Τσε Γκεβέρα που υπήρξαν εμβληματικές μορφές του επαναστατικού κινήματος στη Λατινική Αμερική.

6.4 Αφρική

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Αφρική σου τραγουδάω με της Άνοιξης το στόμα,
νάτη η λευτεριά σιμά σου μα δεν άστραψεν ακόμα*

*Φονικό το δόρυ ρίξε στα κορμιά των σταυροφόρων
κόκκινα τα δόντια δείξε στα τραπέζια των εμπόρων.*

*Τώρα πια δεν έχεις γλώσσα, τώρα η πίκρα σου παρέκει
σώπαινες αιώνια τόσα που τα λες με το τουφέκι.*

*Τύμπανα παντού χτυπάνε σε ρυθμό λευτερωμένο
όσα χρόνια σε πονάνε τόσα χρόνια περιμένω.*

*Όλα αλλάζουν χρώμα τώρα, όλα δεξ ζαναγεννιούνται,
συ, ταπεινωμένη χώρα, ζύπνησες και σε φοβούνται.*

Ανάλυση:

⁵³³ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 49, Πάπυρος, Αθήνα, 1992, σελ.234.

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σολ φυσική ελάσσονα κλίμακα. Η εναρμόνιση περνά από τις συγχορδίες της I, II- και II+, IV+, V- και VII+ βαθμίδας. Η ρυθμική αγωγή είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8). Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς και βιολί. Η μορφή του είναι στροφική. Το τραγούδι επαναλαμβάνεται τη δεύτερη φορά με το στοιχείο της ερώτησης – απάντησης.

Οι στίχοι έχουν τροχαϊκό μέτρο και αποτελούνται από πέντε δίστιχα με δεκαεξασύλλαβο στίχο. Το περιεχόμενο τους αναφέρεται στα ολοκληρωτικά καθεστώτα που έχουν επιβληθεί σε χώρες της Αφρικής⁵³⁴ και στον αγώνα των κατοίκων τους για ελευθερία. Επίσης, έμμεση αναφορά γίνεται στη Νότια Αφρική, όπου το πανίσχυρο ρατσιστικό καθεστώς του απαρτχάιντ δέχεται τις πρώτες εκδηλώσεις αμφισβήτησης το 1976⁵³⁵, δύο μόλις χρόνια πριν από την κυκλοφορία του δίσκου.

6.5. Τσε Γκεβέρα

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Από την κορφή του Κιλιμάντζαρο σε κράζω
Τσε, ξεχασμένε στα βουνά της Βολιβίας.
Τα χρόνια όλα της φωτιάς ξαναμοιράζω,
γέψου μαζί μας το φιλί της ουτοπίας.*

*Τα εικοσάχρονα παιδιά που γεννηθήκαν
την ώρα που 'μπαινε ο Φιντέλ μεσ' στην Αβάνα,
στο Ογκαντέν χιλιάδες τώρα πέφτουν
από τα Κουβανέζικα αεροπλάνα*

*Όμως μην κάθεται νεκρός μέσα στα χιόνια
κι έχεις στα μάτια σου μια μάσκα απορίας,
αν εσύ βιάστηκες ή άργησαν τα χρόνια,
έλα ξανά στο ραντεβού της Ιστορίας.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο στη Σι μείζονα και ακολουθεί ρυθμική αγωγή 3/4. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς. Η μορφή είναι στροφική. Το τραγούδι είναι εναρμονισμένο στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων. Εξαίρεση αποτελούν δυο ξαφνικές εξάρσεις στο πρώτο δίστιχο της δεύτερης και της τρίτης στροφής όπου γίνεται ένα πολύ σύντομο πέρασμα στη σχετική ελάσσονα

⁵³⁴ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 13, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ.40 – 41.

⁵³⁵ Καγκελάρης, Κώστας Γ., *Νότια Αφρική - Απαρτχάιντ – το στίγμα*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1986, σελ. 11.

(Σολ#). Οι στίχοι αποτελούνται από τρεις στροφές με ομοιοκαταληξία της μορφής ABAB ενώ δεν παρουσιάζεται συγκεκριμένο μέτρο.

Πρόκειται για ακόμη ένα τραγούδι του Θάνου Μικρούτσικου, μετά από το «Κομαντάντε Τσε Γκεβέρα» στα «Πολιτικά Τραγούδια», τα «Θάνατος από Καημό» και «Δίκοπη ζωή» από τα «Τροπάρια για φονιάδες» και τη «Χιλή», αφιερωμένο σ' αυτήν την μορφή της επανάστασης των λαών. Οι στίχοι αναφέρονται στους σταθμούς της αγωνιστικής πορείας του Γκεβέρα και πιο συγκεκριμένα στην Κούβα, στην Αφρική και τέλος στη Βολιβία όπου συνελήφθη και εκτελέστηκε από καθεστωτικούς στρατιώτες.

6.6. Φλεβάρης 1848

Πρώτη εκτέλεση: Μαρία Δημητριάδη

*Μανουέλ Ντουάρντε απ' το Πράσινο Ακρωτήριο
ίσως ποτέ και να μη δω το πρόσωπό σου
ωστόσο αν κρίνω απ' το αιμάτινο γραφτό σου
θα πρέπει να 'ναι γιομάτο από λιοπύρι*

*Ελμπέρτο Κόμπος Παναμέζε αδελφέ μου
ίσως ποτέ να μην ακούσω τη φωνή σου
ωστόσο ασίγαστη θε να 'ναι σαν τη γη σου
αν κρίνω απ' τα μηνύματα του ανέμου*

*Ναϊμ Ασχάμπ απ' τις όχθες του Ιορδάνη
ίσως ποτέ και να μη σφίξουμε το χέρι
ωστόσο δίπλα μου αγρυπνάει το ίδιο αστέρι
που δίπλα σου αγρυπνάει κι αυτό μου φτάνει*

*Απόψε σμίζαν τις καρδιές μας σ' έναν έστω
στιγμιαίο συντονισμό ίδιες ελπίδες
καθώς μας φώτιζαν το δρόμο οι σελίδες
απ' το κομμουνιστικό μας μανιφέστο*

Ανάλυση:

Το ποίημα «Φλεβάρης 1848» πρωτοδημοσιεύτηκε στο «Ριζοσπάστη»⁵³⁶ στη στήλη με τίτλο «Ελληνική Ποίηση». Ο τίτλος του αποτελεί άμεση αναφορά στον χρόνο έκδοσης του Κομμουνιστικού Μανιφέστου (Φεβρουάριος 1848) από την κεντρική επιτροπή της Κομμουνιστικής Συμμαχίας που οργανώθηκε από τον Καρλ Μαρξ.⁵³⁷ Το περιεχόμενό του είναι διεθνιστικό και αποτελεί κάλεσμα σε τρεις συντρόφους αγωνιστές από άλλες

⁵³⁶ Εφημερίδα Ριζοσπάστης. 12 Φεβρουαρίου 1978, σελ. 10.

⁵³⁷ Blumenberg, Werner, *Καρλ Μαρξ*, μτφρ. Γεωργίνη – Πρεβεδούρου Φωτεινή, Πλέθρον, Αθήνα, 1987, σελ. 87.

χώρες οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους όπως φαίνεται στην τελευταία στροφή από το Κομμουνιστικό Μανιφέστο.

Ο Μάνουελ Ντουάρτε (Manuel Duarte) υπήρξε ένας εκ των βασικών αφρο - πορτογάλων εκφραστών στο πολιτιστικό και λογοτεχνικό κίνημα του παν - αφρικανισμού και ήταν αντίθετος με την ιδεολογία της κρεολικής μοναδικότητας στο Πράσινο Ακρωτήριο. Είναι συγγραφέας του βιβλίου «Caboverdianidade e africanidade» (CapeVerdeannes and Africanness).⁵³⁸

Ο Ελμπέρτο Κόμπος ήταν συνδικαλιστής, γενικός γραμματέας του εργατικού κέντρου του Παναμά. Υπήρξε σταθερός υποστηρικτής της ανεξαρτησίας της χώρας του έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών. Από το 1903 οπότε και η ζώνη της διώρυγας του Παναμά εθεωρείτο επίσημα έδαφος των ΗΠΑ, μέχρι το 1999 που αποδόθηκε στον Παναμέζικο λαό, μεσολάβησαν μεγάλοι λαϊκοί αγώνες, στους οποίους συμμετείχε και ο αγωνιστής Ελμπέρτο Κόμπος.⁵³⁹

Ο Ναΐμ Ασχάμπ ήταν μέλος του πολιτικού γραφείου της κεντρικής επιτροπής του Παλαιστινιακού Κομμουνιστικού Κόμματος.⁵⁴⁰

Το τραγούδι είναι γραμμένο στην Ρε φυσική ελάσσονα. Η φόρμα του είναι στροφική. Η εναρμόνιση περνά από τις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων της φυσικής ελάσσονας. Η ρυθμική αγωγή είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8). Τα όργανα που χρησιμοποιεί ο συνθέτης σε αυτό το τραγούδι είναι ντραμς, μπάσο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό πιάνο. Το τραγούδι κλείνει με fade out. Οι στίχοι παρουσιάζουν μετρική ασυμμετρία, με ομοιοκαταληξία της μορφής ABBA.

6.7. Άννα μην κλαις

Το συγκεκριμένο τραγούδι είναι επανεκτέλεση του τραγουδιού από τον δίσκο «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ». Ερμηνεύτρια είναι η Μαρία Δημητριάδη και την συνοδεύει το πιάνο. Η τονικότητα σε αυτή την εκτέλεση είναι η Ντο μείζονα.

6.8. Κι ήθελε ακόμη

Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη

*Κι ήθελε ακόμη πολύ φως να ξημερώσει
όμως εγώ δεν παραδέχτηκα την ήττα,*

⁵³⁸ Hamilton, Russel G., *Voices From an Empire - A history of Afro – Portuguese Literature*, Minnesota Archive Editions, Ontario, 1975, σελ. 16.

⁵³⁹ Οικονόμου, Ηρακλής, *Το ιστορικό σύμπαν του Άλκη Αλκαίου*, 15 Δεκεμβρίου 2012, http://mousikaproastia.blogspot.gr/2012/12/blog-post_15.html, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

⁵⁴⁰ Ashhab, Naim, “*The Palestinian Revolution after the battle of Beirut*” στο *Australian Marxist Review*, Theoretical journal of the Socialist Party of Australia, Αύγουστος 1983, σελ. 33.

*έβλεπα τώρα πόσα κρυμμένα τιμαλφή έπρεπε να σώσω
πόσες φωλιές νερού να συντηρήσω μέσα στις φλόγες.*

*Μιλάτε, δείχνετε πληγές, αλλόφρονες στους δρόμους.
Τον πανικό που στραγγαλίζει την καρδιά σας σαν σημαία
καρφώσατε σ' εξώστες, με σπουδή φορτώσατε το εμπόρευμα.
Η πρόγνωση σας ασφαλής: Θα πέσει η πόλις.*

Ανάλυση:

Το τραγούδι είναι γραμμένο σε Ρε φυσική ελάσσονα. Αρχίζει με μια εισαγωγή με τρομπέτα και έγχορδα. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει επίσης: πιάνο, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς, κλαρινέτο. Η ρυθμική αγωγή είναι σύνθετη. Η μορφή είναι στροφική χωρίς ρεφρέν. Κάθε στίχος λέγεται δυο φορές όπως και το τραγούδι, το οποίο επαναλαμβάνεται συνολικά δυο φορές. Η εναρμόνιση πατά στις συγχορδίες της I, IV, και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Η ομοιοκαταληξία είναι ελεύθερη και το μέτρο των στίχων είναι ασύμμετρο.

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή «Η Συνέχεια»⁵⁴¹ του Μανώλη Αναγνωστάκη και γράφτηκε στα 1953 – 1954.⁵⁴² Έχουν μελοποιηθεί συνολικά δυο στροφές του ποιήματος και έχουν παραλειφθεί έξι στίχοι.⁵⁴³ Παρότι τα ποιήματά του Αναγνωστάκη χαρακτηρίζονται «πεσιμιστικά»⁵⁴⁴, εδώ κυριαρχεί η αμεσότητα και ο ρεαλισμός στην απόδοση της ατμόσφαιρας αυτής της περιόδου. Οι στίχοι του «Κι ήθελε ακόμη», μέσω συμβολισμών, αποδοκιμάζουν την ηττοπάθεια που διακρίνει την αριστερά της εποχής.

6.9. Όταν αποχαιρέτησα τους φίλους μου

Πρώτη εκτέλεση: Μαρία Δημητριάδη

*Πώς να μιλήσω
Το πλήθος δάμαζε τους δημεγέρτες
Και τους πλάνους
Με στιλέτα κάρφωναν τα δικά μου λόγια*

*Πώς να μιλήσω
Όταν στήνονταν μυστικές αγχόνες
Σε κάθε πόρτα ενεδρεύοντας τον ύπνο
Και τόσα πού να στοιβαχτούνε γεγονότα;
Τόσες μορφές να ζαναγίνουν αριθμοί*

Πώς να μιλήσω

⁵⁴¹ Αναγνωστάκης, Μανώλης, *Τα Ποιήματα*, Πλειάς, Αθήνα, 1976, σελ. 172.

⁵⁴² οπ. παρ., σελ. 169.

⁵⁴³ οπ. παρ., σελ. 111.

⁵⁴⁴ Κορδάτος, Γιάννης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Ντουντούμης, Αθήνα, 1983, σελ. 880.

*Πιο απλά τι ήταν ο Ηλίας
Η Κλαίρη, ο Ραούλ
Η οδός Αιγύπτου
Θα σου μιλήσω πάλι ακόμα με σημάδια
Με σκοτεινές παραβολές
Και παραμύθια*

*Έχει στηθεί η σκηνή
Μα δεν φωτίζουνε οι προβολείς
Κι όλα τα πρόσωπα είναι εδώ
αντάξια του δράματος
γενεές γενεών υποκριτές:
η θλιβερά ερωμένη,
ο άνθρωπος με το χαμόγελο,
ο επίορκος,
τα κουδουνάκια του τρελού,
κάθε κατώτερη ράτσα,
άρχοντες και πληβείοι,
κι αυτοτιμωρούμενοι*

*Πώς τόσα πρόσωπα
να γίνουν αριθμοί
και τόσα γεγονότα
απλά βιβλία
χωρίς την επινόηση
νέας διάταξης στοιχείων
χωρίς νέα μύηση που θα σαρώσει την αυλαία*

Ανάλυση:

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή «Η Συνέχεια 2»⁵⁴⁵ του Μανώλη Αναγνωστάκη. Γράφτηκε το 1955.⁵⁴⁶ Ο κανονικός τίτλος του ποιήματος είναι «Όταν αποχαιρέτησα...».⁵⁴⁷ Η εισαγωγή έχει ελεύθερο ρυθμό και παραμένει έτσι μέχρι και την πρώτη στροφή. Στη δεύτερη στροφή το κομμάτι έχει ρυθμική αγωγή 4/4. Στην τρίτη στροφή το μέτρο είναι σύνθετο με τα περισσότερα να είναι στα 4/4. Σύνθετα είναι και τα μέτρα στην τέταρτη στροφή. Η τελευταία στροφή έχει ρυθμική αγωγή 4/4. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, έγχορδα και κλαρινέτο. Το τραγούδι είναι γραμμένο σε Ρε μείζονα και η εναρμόνιση βασίζεται στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων. Μέσω των κοινών συγχορδιών, γίνεται μετατροπία στη σχετική ελάσσονα (Σι-) όπου και καταλήγει το τραγούδι. Επικρατεί η μελαγχολική διάθεση.

Το μέτρο των στίχων είναι ελεύθερο χωρίς ομοιοκαταληξία. Το περιεχόμενο του αναφέρεται στη δυσκολία που αντιμετωπίζει ο ποιητής να αποχαιρέτησε τους φίλους

⁵⁴⁵ Αναγνωστάκης, Μανόλης, *Τα Ποιήματα*, Πλειάς, Αθήνα, 1976, σελ. 173.

⁵⁴⁶ οπ. παρ., σελ. 169.

⁵⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 121.

του απευθυνόμενος σ' αυτούς με τα ονόματά τους. Προτιμά να μιλήσει ακόμη μια φορά «Με σκοτεινές παραβολές και παραμύθια» και να αναρωτηθεί τελικά πως θα μετατραπούν τόσα πρόσωπα σε απλούς αριθμούς. Ο Αναγνωστάκης εκφράζει την υπαρξιακή του αγωνία. Η οδός Αιγύπτου αναφέρεται επίσης και σε άλλα ποιήματα του Αναγνωστάκη. Τα ποιήματα αυτά είναι «ο Πόλεμος»⁵⁴⁸ από την ποιητική συλλογή «Εποχές» και στο «Θεσσαλονίκη, Μέρης του 1969 μ.Χ.»⁵⁴⁹ Κάποιοι στίχοι εξαιρούνται από τη μελοποίηση όπως οι:

*Γιατί τα σύμβολα είναι πιο πολλά απ' τις λέξεις
Ξεχείλισαν οι περιπέτειες οι Ιδιωτικές
Το άψογο πρόσωπο της Ιστορίας θολώνει.⁵⁵⁰*

6.10. Ο στρατώνας

Πρώτη εκτέλεση: Μαρία Δημητριάδη

*Το φεγγάρι μπήκε στο στρατώνα
Ψαχούλεψε τις κουβέρτες των φαντάρων
Έπιασε ένα γυμνό χέρι
Κοιμήσου κοιμήσου*

*Κάποιος παραμιλάει
Κάποιος ροχαλίζει
Μια σκιά χειρονομεί στον μακρύ τοίχο
Πέρασε το τελευταίο τραμ – ησυχία*

*Μπορεί όλοι αυτοί
Να 'ν' αύριο πεθαμένοι
Μπορεί από τώρα κιόλας
Να 'ναι πεθαμένοι*

*Ένας φαντάρος ζύπνησε
Κοιτάζει γύρω του με γυάλινα μάτια
Μια κλωστή αίμα
κρέμεται απ' τα χείλη του φεγγαριού*

Ανάλυση:

Το ποίημα αυτό του Γιάννη Ρίτσου αποτελείται από τέσσερις στροφές των τεσσάρων στίχων χωρίς ομοιοκαταληξία. Το περιεχόμενο των στίχων αναφέρεται στην αβέβαιη μοίρα των στρατιωτών. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία και δεν έχουν μετρική συμμετρία

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Ρε φυσική ελάσσονα. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο και κλαρινέτο. Στην εναρμόνιση χρησιμοποιούνται οι συγχορδίες:

⁵⁴⁸ οπ. παρ., σελ. 34.

⁵⁴⁹ οπ. παρ., σελ. 154.

⁵⁵⁰ οπ. παρ., σελ. 121.

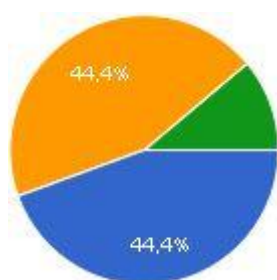
Dm9, Bbsus4, Gm6, Am. Στη δεύτερη στροφή γίνεται μια σύντομη μετατροπία στην ομώνυμη μείζονα (Ρε+). Η ρυθμική αγωγή του τραγουδιού είναι 8/8 (3/8 + 3/8 + 2/8).

Παρατηρήσεις 6.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί τα «Τραγούδια της Λευτεριάς» συνδέονται μουσικά και στιχουργικά με τα «Πολιτικά Τραγούδια» του 1975. Ο δίσκος χωρίζεται σε δύο ενότητες: Την πρώτη με τα τραγούδια σε στίχους του συγγραφέα Φώντα Λάδη, οι οποίοι έχουν αντιφασιστικό, αντι – ιμπεριαλιστικό και αγωνιστικό χαρακτήρα, και τη δεύτερη που περιλαμβάνει πέντε ποιήματα γραμμένα από τέσσερις διαφορετικούς ποιητές. Κοινό στοιχείο των ποιημάτων είναι ο πολιτικός στίχος. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο που διαχωρίζει τις ενότητες αυτές είναι και το μέτρο των στίχων. Στα τέσσερα πρώτα τραγούδια το μέτρο των στίχων είναι συγκεκριμένο και σαφές σε αντίθεση με τα υπόλοιπα.⁵⁵¹

Ο Θάνος Μικρούτσικος σε αυτό τον δίσκο κινείται στα πλαίσια της τροπικής εναρμόνισης. Τα ατονάλ στοιχεία απουσιάζουν εντελώς.⁵⁵² Έντονη είναι και η χρήση των πνευστών στις ενορχηστρώσεις. Η ρυθμική αγωγή των τραγουδιών είναι σταθερή με εξαίρεση τα τραγούδια «Κι ήθελε ακόμη» και «Όταν αποχαιρέτησα τους φίλους μου».⁵⁵³ Στο Σχήμα 5 διαφαίνεται και η έντονη χρήση των φυσικών ελασσόνων κλιμάκων. Σύμφωνα με τον Κώστα Μυλωνά το ύφος του συνθέτη εδώ επαναλαμβάνεται στα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί για να μελοποιήσει τα ποιήματα.⁵⁵⁴

Σχήμα 5⁵⁵⁵

Φυσική Ελάσσονα	4	44.4%
Φυσική Ελάσσονα/ μείζονα	4	44.4%
Φυσική ελάσσονα/ σαμπάχ	1	11.1%

⁵⁵¹ βλ. παράρτημα, πίνακας 6.β.

⁵⁵² βλ. παράρτημα, πίνακας 6.α.

⁵⁵³ βλ. παράρτημα, πίνακας 6.β.

⁵⁵⁴ Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 184.

⁵⁵⁵ βλ. παράρτημα, πίνακας 6.α.

7. Λεοντής - Μικρούτσικος Συναυλίες '81.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί το 1981 κυκλοφορεί από τη CBS ο δίσκος με τίτλο «Λεοντής – Μικρούτσικος: Συναυλίες '81». Περιλαμβάνει δεκατρία ηχογραφημένα τραγούδια των δυο συνθετών. Τα πρώτα έξι τραγούδια του δίσκου είναι του Θάνου Μικρούτσικου (Α΄ Όψη). Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για τα: «Πανικός» και «Ασανσέρ» σε στίχους του Μιχάλη Γκανά, τραγούδια με κοσμικό περιεχόμενο. Ακολουθεί η «Μπαλάντα Βιγιόν» σε ποίηση Φρανσουά Βιγιόν και μετάφραση Σκιαδαρέση, η «Μπαλάντα του Έμπορα» σε ποίηση Μπέρτολτ Μπρεχτ και μετάφραση Μάριου Πλωρίτη. Το πέμπτο κομμάτι είναι η οργανική σύνθεση «Βραδινό όνειρο στη Νέα Υόρκη». Τα δυο τελευταία τραγούδια της πρώτης όψης του δίσκου είναι επανεκτελέσεις του «Kuro Siwo» από το «Σταυρό του Νότου» και του «Χουλιάν Γκριμάου» από τα «Πολιτικά Τραγούδια».⁵⁵⁶

Στη Β΄ όψη του δίσκου περιλαμβάνονται επίσης τα τραγούδια του Χρήστου Λεοντή: «Πού να χωρέσει τ' όνειρο», «Χρονιές στο σεργιάνι», «Τούτες τις μέρες», «Λούζεται η αγάπη μου», «Χίλιοι φυλάνε», «Νανούρισμα» και «Οδηγητής». Τα τραγούδια του δίσκου ερμηνεύουν οι: Μαρία Δημητριάδη, Σάκης Μπουλάς, Γιώργος Μεράντζας και Γιάννης Θωμόπουλος. Το εξώφυλλο του δίσκου απεικονίζει τους δυο συνθέτες.⁵⁵⁷

Η «Μπαλάντα Βιγιόν» και η «Μπαλάντα του Έμπορα» είναι τα μόνα τραγούδια με πολιτικό χρώμα που δεν έχουν κυκλοφορήσει πριν από αυτόν το δίσκο και είναι αυτά που θα απασχολήσουν τη παρούσα εργασία.

7.1 Μπαλάντα Βιγιόν

Ερμηνεία: Σάκης Μπουλάς

*Χαζοί, στο λόγγο μείνατε κρυμμένοι,
στη ρόδα μη σας κάμουνε κιμά.
Αγύρτες, φυλαχτείτε μη χαμένοι
βγείτε απ' αυτή σας την μπαγαποντιά.
Οι μπάτσοι δε σηκώνουν χωρατά,
όποιος μανταλωθεί στη φυλακή
θα `χει ρεγάλο πάνω στη θηλιά
τ' αγκάλιασμα του μπάρμπαπαντρευτή.*

*Κάμποσοι Κοκιγιάρ, με στραγγισμένη
για να μη ρέψουν ραχοκοκαλιά
με ψέματα κι απάτες παστωμένοι
και ζινίσουν στη φούρκα τη θωριά
στο μπάλο των καταδίκων, γερά*

⁵⁵⁶ Λεοντής, Χρήστος – Μικρούτσικος, Θάνος, *Λεοντής – Μικρούτσικος - Συναυλίες '81* (LP), CBS, 1981.

⁵⁵⁷ οπ. παρ.

*παλέψαν. Κρατάτε όμοια ταχτική,
μη ροσοπίλια βγάλετε βαριά
στ' αγκάλιασμα του μπάρμπαπαντρευτή.*

*Όσοι στη γης πατάτε στεριωμένοι
προσέχτε μη σας κλείσουν για καλά.
Ακούστε με: κανείς δεν περιμένει
τη βίζιτα του Χάρου με χαρά.
Τέτοιο είν' το τέλος που σας καρτερά
που, αν το σκεφτώ, μου κόβεται η χολή.
Κι η κοινωνία σας κάνει μπουναμά
τ' αγκάλιασμα του μπάρμπαπαντρευτή.*

*Βίβα Δαβίδ, ατσίδα στη ζαριά!
Τσα κι εσύ, κολέα πορτοφολά
Γιάννη! Απ' τη γης κουρνιάζει εκεί ψηλά
Ίδιος με νυχτερίδα κρεμαστή
Ο τρυγητής που του' μελλε έτσι δα
Ν' αγκαλιαστεί απ' τον μπάρμπαπαντρευτή*

Ανάλυση:

Η μπαλάντα αυτή κατηγοριοποιείται από τον Σπύρο Σκιαδαρέση, ο οποίος έκανε και την μετάφραση στις μπαλάντες του ποιητή, οι οποίες είναι γραμμένες σε γλώσσα «ζαργκόν ζομπελέν».⁵⁵⁸ Η γλώσσα «ζαργκόν» αποτελεί την ιδιαίτερη γλώσσα των κακοποιών εκείνης της εποχής.⁵⁵⁹ Η πρωτοτυπία αυτή του Βιγιόν βοηθά στη ρεαλιστική απεικόνιση του επικείμενου θανάτου του εγκληματία μέσα από την θανατική εκτέλεση.⁵⁶⁰ Ο Σπύρος Σκιαδαρέσης στα σχόλια του αναφέρεται στο νόημα φράσεων και λέξεων της γλώσσας αυτής. «Τ' αγκάλιασμα του μπάρμπαπαντρευτή» αφορά την εκτέλεση του απαγχονισμού «όταν ο δήμιος έσπρωχνε τον κατάδικο στο κενό, τον αγκάλιαζε και κρεμιόταν κι αυτός μαζί του, για να βαραίνει περισσότερο το κορμί του καταδίκου και να σπάει ευκολότερα ο λαιμό του».⁵⁶¹ Οι «Παστωμένοι» είναι οι «γεμισμένοι», ο «Τρυγητής» είναι ο «λωποδύτης», ο Δαβίδ και ο Γιάννης είναι κακοποιοί σύντροφοι του Βιγιόν.⁵⁶² Με τη φράση «Στον μάλιο των καταδίκων» ο Βιγιόν εννοεί «την αιώρηση των κρεμασμένων κουφαριών των καταδίκων».⁵⁶³

⁵⁵⁸ Villon, François, *Οι Μπαλάντες και άλλα ποιήματα*, εισ. – μτφρ. – σχλ. Σκιαδαρέσης Σπύρος, Γαβριηλίδης, Αθήνα, 1988, σελ. 177,179.

⁵⁵⁹ οπ. παρ., σελ. 45.

⁵⁶⁰ οπ. παρ., σελ. 45.

⁵⁶¹ οπ. παρ., σελ. 208.

⁵⁶² οπ. παρ., σελ. 208.

⁵⁶³ οπ. παρ., σελ. 208.

«Ροσοπίλια» είναι η υπεραμία του κεφαλιού που δημιουργείται στο πρόσωπο του κρεμασμένου.⁵⁶⁴

Το περιεχόμενο είναι αλληγορικό, απευθύνεται στους κακοποιούς της εποχής και σχολιάζει με σκωπτικό τρόπο τις απάτες τους και την τύχη τους. Του προτρέπει να προσέχουν προκειμένου να μην αντιμετωπίσουν τη θανατική καταδίκη. Σε αυτή τη μπαλάντα ο Βιγιόν δημιουργεί ιδιαίτερα εικόνες σχετικά με τη θανατική καταδίκη.

Η κλίμακα του τραγουδιού είναι η Ντο μείζονα και η εναρμόνιση βασίζεται στις συγχορδίες των κύριων βαθμίδων. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει ηλεκτρικό πιάνο, μπάσο, κιθάρα και τύμπανα. Το τέμπο είναι γρήγορο 4/4 και ο ρυθμός samba. Η ερμηνεία του Σάκη Μπουλά περιέχει στοιχεία λυρικά, περιπαικτικά και μελωδικά πάνω σε συλλαβές χωρίς νόημα (ρο παμ). Το ποίημα αποτελείται από τρεις στροφές των οκτώ στίχων που παρουσιάζουν ομοιοκαταληξία της μορφής ABABΓΔΓΔ, καθώς και μια των έξι. Το μέτρο των στίχων είναι ασύμμετρο.

7.2. Η μπαλάντα του έμπορα

Πρώτη εκτέλεση: Σάκης Μπουλάς

*Ρύζι έχει κει κάτω κοντά στο ποτάμι
Εκεί ψηλά στο βουνό χρειάζονται ρύζι
Αν το ρύζι το κρύψουμε στις αποθήκες
θ' ακριβύνει το ρύζι γι' αυτούς εκεί πάνω
Οι μαούνες του ρυζιού θα `χουν λιγότερο ρύζι
και το ρύζι φτηνότερο θα `ναι για μένα*

*Τι είναι στ' αλήθεια το ρύζι
Πού να ξέρω το ρύζι τι είναι
Ποιος να το ξέρει τάχα
Δεν ξέρω το ρύζι τι είναι
Ξέρω την τιμή του μονάχα*

*Φτάνει χειμώνας και χρειάζονται ρούχα
Πρέπει μπαμπάκι λοιπόν ν' αγοράσουμε
και το μπαμπάκι να μην το πουλήσουμε
Σαν θα `ρθει το κρύο, θ' ακριβύνουν τα ρούχα
Τα κλωστήρια πληρώνουν πολύ ψηλά μεροκάματα
Κι έπειτα υπάρχει πάρα πολύ μπαμπάκι*

*Τι είναι στ' αλήθεια το μπαμπάκι
Πού να ξέρω το μπαμπάκι τι είναι*

⁵⁶⁴ οπ. παρ., σελ. 208.

*Ποιος να το ξέρει τάχα
Δεν ξέρω το μπαμπάκι τι είναι
Ξέρω την τιμή του μονάχα*

*Κι ο άνθρωπος παρατρώει φαΐ
γι' αυτό κι ο άνθρωπος όλο ακριβαίνει
Για να φτιάξεις φαΐ, χρειάζεσαι ανθρώπους
Οι μάγειροι κάνουν φτηνότερο το φαΐ
αλλά οι φαγάδες όλο και τ' ακριβαίνουν
Κι έπειτα υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι*

*Τι είναι στ' αλήθεια ο άνθρωπος
Πού να ξέρω ο άνθρωπος τι είναι
Ποιος να το ξέρει τάχα
Δεν ξέρω ο άνθρωπος τι είναι
Ξέρω την τιμή του μονάχα*

Ανάλυση:

Πρόκειται για μελοποιημένο ποίημα του Μπέρτολτ Μπρεχτ σε απόδοση του Μάριου Πλωρίτη.⁵⁶⁵ Σι φυσική ελάσσονα είναι η κλίμακα του τραγουδιού. Η εναρμόνιση στηρίζεται στις συγχορδίες της I, II, III, IV, V και VII βαθμίδας της φυσικής ελάσσονας. Η ενορχήστρωση περιλαμβάνει πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο, ηλεκτρική κιθάρα, τύμπανα και φλάουτο. Η μορφή του τραγουδιού είναι στροφική χωρίς ρεφρέν. Το καθένα από τα τρία κουπλέ αποτελείται από μια εξάστιχη και μια πεντάστιχη στροφή. Η ρυθμική αγωγή του τραγουδιού είναι 3/4. Οι στίχοι δεν παρουσιάζουν μετρική συμμετρία και η ομοιοκαταληξία είναι ελεύθερη.

Οι στίχοι του Μπρεχτ κάνουν αναφορά στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο έμπορας, ο καπιταλιστής και ο άνθρωπος μέσα στον καπιταλισμό και τον τρόπο που ακολουθείται προκειμένου τα προϊόντα να αποκτήσουν υπεραξία και να επιτευχθεί το μέγιστο δυνατό κέρδος. Με καυστικό τρόπο αναφέρεται και στον άνθρωπο σαν να είναι και αυτός ένα προϊόν καθώς «ξέρει μόνο την τιμή του».

B. Συνολική αντιμετώπιση των τραγουδιών.

Στην κατακλείδα αυτού του κεφαλαίου είναι χρήσιμο να δούμε συγκεντρωτικά τα τραγούδια που αναλύθηκαν, τόσο ως προς τα μορφολογικά στοιχεία της σύνθεσης και του στίχου όσο και του τραγουδιού στο σύνολο του.

⁵⁶⁵ Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000, σελ. 34.

Η παρούσα εργασία εστίασε σε επτά δίσκους και αναλύθηκαν τα εβδομήντα ένα τραγούδια από τα εβδομήντα τρία.⁵⁶⁶ Από αυτά τα επτά αποτελούν ορχηστρικές συνθέσεις.⁵⁶⁷ Ο Μικρούτσικος στα περισσότερα από τα εξήντα τέσσερα τραγούδια κινείται στα πλαίσια της τονικής ενορχήστρωσης.⁵⁶⁸ Χαρακτηριστική εξαίρεση, όπως φαίνεται και από το *Σχήμα 6*, αποτελούν τα τραγούδια από τους δίσκους «Καντάτα για τη Μακρόνησο» και «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ», όπου ο συνθέτης βάζει πιο πολλά ατονικά ή καλύτερα, όπως αναφέρει ο Ιγκόρ Στραβίνσκι αντί – τονικά στοιχεία μιας και ο συνθέτης έχει επίγνωση της τονικότητας.⁵⁶⁹ Οι κλίμακες που χρησιμοποιεί είναι κυρίως ελάσσονες και δευτερευόντως μείζονες.⁵⁷⁰ Ελάχιστη είναι η παρουσία των λαϊκών δρόμων ή τετραχόρδων που χρησιμοποιούνται κυρίως σαν «πέραςμα» μέσα στην κύρια ελάσσονα ή μείζονα κλίμακα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του που φαίνεται στο *Σχήμα 7* είναι η χρήση συνεχούς αλλαγής ρυθμικής αγωγής και σύνθετων μέτρων έναντι της σταθερής ρυθμικής αγωγής. Σε όλους τους δίσκους, με εξαίρεση τα «Τραγούδια της Λευτεριάς», η μεταβαλλόμενη ρυθμική αγωγή υπερτερεί ή συνυπάρχει σχεδόν στον ίδιο βαθμό («Φουέντε Οβεχούνα») με τη σταθερή ρυθμική αγωγή.

Ο Μικρούτσικος σε αυτούς τους δίσκους επιλέγει στη πλειοψηφία των τραγουδιών ως ερμηνεύτρια την Μαρία Δημητριάδη. Έντονη είναι η παρουσία των πνευστών και των εγχόρδων συμφωνικής ορχήστρας. Από δίσκο σε δίσκο γίνεται όλο και περισσότερη χρήση ηλεκτρικών οργάνων (ηλεκτρικό μπάσο, ηλεκτρική κιθάρα) και των ντραμς. Παρατηρείται επίσης και η χρήση του μπουζουκιού σε κάποια τραγούδια. Αν κοιτάξουμε συνολικά την επιλογή των οργάνων στις συνθέσεις του παρατηρούμε ότι χρησιμοποιεί ποικίλα και διαφορετικά μεταξύ τους όργανα. Από την παραπάνω ανάλυση επιβεβαιώνεται η θεώρηση ότι στις συνθέσεις του χρησιμοποίησε και ενοποίησε τάσεις από το λαϊκό τραγούδι μέχρι τις πιο σύγχρονες του μουσικές και αυτό πραγματοποιήθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να συνυπάρξουν αυτά τα διαφορετικά στοιχεία αρμονικά.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Τα τρία τραγούδια αφορούν την «Μπαλάντα της απόφασης» που υπάρχει δύο φορές στον δίσκο «Φουέντε Οβεχούνα», το «Άννα μην κλαις» από τον δίσκο «Τραγούδια της Λευτεριάς» εφόσον υπάρχει και στη «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ» και η «Δίκωπη ζωή II» από τον δίσκο «Τροπάρια για φονιάδες» που είναι όμοιο στα κοινά χαρακτηριστικά με τη «Δίκωπη ζωή».

⁵⁶⁷ βλ. παράρτημα, πίνακας 1.β., πίνακας 2.β., πίνακας 3.β., πίνακας 4.β., πίνακας 5.β., πίνακας 6.β., πίνακας 7.β.

⁵⁶⁸ βλ. παράρτημα, πίνακας 1.α., πίνακας 2.α., πίνακας 3.α., πίνακας 4.α., πίνακας 5.α., πίνακας 6.α.

⁵⁶⁹ Στραβίνσκι, Ιγκόρ, *Μουσική ποιητική*, μτφρ. Γρηγορίου Μιχάλης, Νεφέλη, Αθήνα 1980, σελ. 51.

⁵⁷⁰ βλ. παράρτημα, πίνακας 1.α., πίνακας 2.α., πίνακας 3.α., πίνακας 4.α., πίνακας 5.α., πίνακας 6.α., πίνακας 7.α.

⁵⁷¹ Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 178.

Τα ορχηστρικά τραγούδια των δίσκων στη πλειοψηφία τους έχουν έντονο ατονικό χαρακτήρα και συνεχώς μεταβαλλόμενη ρυθμική αγωγή. Εξαίρεση αποτελούν τα «Χορός» και «Μελωδία τ' ουρανού» από τη «Φουέντε Οβεχούνα», τα οποία είναι γραμμένα σε φυσική ελάσσονα κλίμακα, χωρίς να υπάρχουν ατονάλ μέρη και παρουσιάζουν σταθερή ρυθμική αγωγή.⁵⁷²

Οι στίχοι των τραγουδιών άλλοτε αναφέρονται ευθέως σε συγκεκριμένους αγωνιστές της αριστεράς, στον ταξικό αγώνα και άλλοτε τα τραγούδια μπορεί απλά να έχουν άλλη θεματολογία αλλά να δίνονται ταυτόχρονα και πολιτικές προεκτάσεις. Όπως αναπαριστά και το Σχήμα 8 τα περισσότερα ποιήματα που μελοποιεί σε αυτούς τους δίσκους ο Μικρούτσικος έχουν στίχους χωρίς συγκεκριμένο μέτρο.⁵⁷³ Μόλις σε 16 τραγούδια οι στίχοι παρουσιάζουν σταθερό μέτρο. Από τα τραγούδια που δεν έχουν σταθερό μέτρο στους στίχους, τα οποία συνοψίζονται στον πίνακα 9⁵⁷⁴, τα πιο πολλά παρουσιάζουν και εναλλαγές στη ρυθμική αγωγή, όπως παρουσιάζεται και στο Σχήμα 9. Από αυτό προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ασυμμετρία στους τονισμούς των στίχων συμπίπτει με την εναλλαγή ρυθμικής αγωγής στο ίδιο τραγούδι.

Η πλειοψηφία των ποιητών που μελοποίησε στους προαναφερθέντες δίσκους έχουν άμεση σχέση με την αριστερά, όπως διαφαίνεται τόσο από τα βιογραφικά τους όσο και από τα ποιήματα τους. Ακόμα και στη περίπτωση του δίσκου «Φουέντε Οβεχούνα», όπου ο Λόπε ντε Βέγκα δεν έχει οποιαδήποτε αναφορά στον χώρο της αριστεράς, είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια του Γιώργου Μιχαηλίδη να προσδώσει στους στίχους πολιτικό χρώμα. Διαφαίνεται λοιπόν η προσπάθεια του συνθέτη, όπως αναφέρει και ο Κώστας Μυλωνάς, να αποτελέσει η τέχνη «το μέσον για την αποκάλυψη της κοινωνικής αλήθειας και τον εντοπισμό των αιτιών που γεννούν τις ταξικές αντιθέσεις».⁵⁷⁵

Ο Θάνος Μικρούτσικος κατάφερε από τον πρώτο κιόλας δίσκο να αποτελέσει όχι μόνο έναν νέο εκφραστή της αριστεράς αλλά έγινε και εκφραστής των πιο ριζοσπαστικών απόψεων για την αποστολή της μουσικής στο χώρο της πάλης των ιδεών.⁵⁷⁶

⁵⁷² βλ. παράρτημα, πίνακας 8.

⁵⁷³ Δεν περιλαμβάνονται τα 2 τραγούδια από τον δίσκο «Συναυλίες '81»

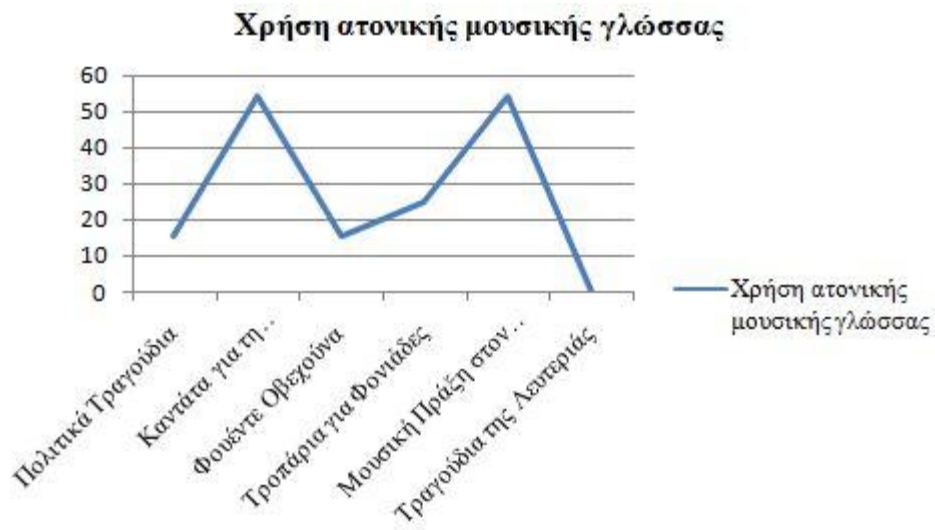
⁵⁷⁴ βλ. παράρτημα, πίνακας 9.

⁵⁷⁵ Μυλωνάς Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 178.

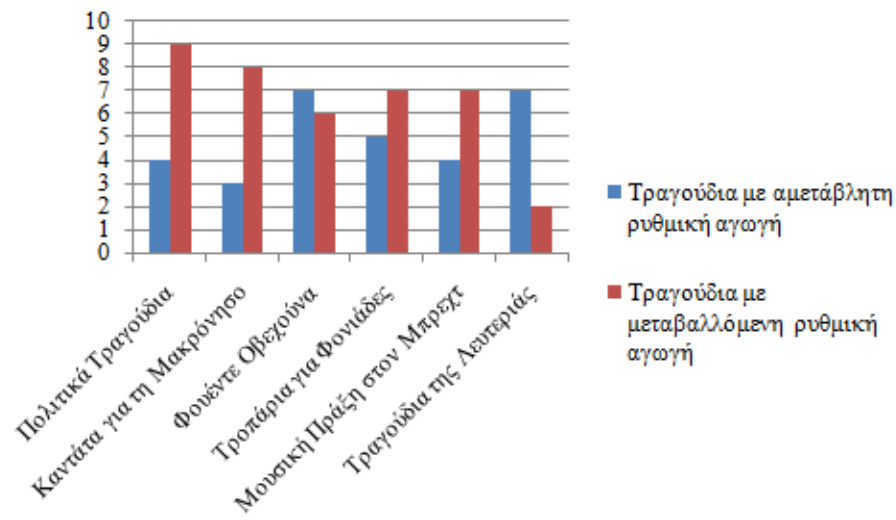
⁵⁷⁶ οπ. παρ., σελ.177.

Σχήμα 6.⁵⁷⁷

(Χρήση επί τοις εκατό στο σύνολο των τραγουδιών κάθε δίσκου ατονικών μερών.)

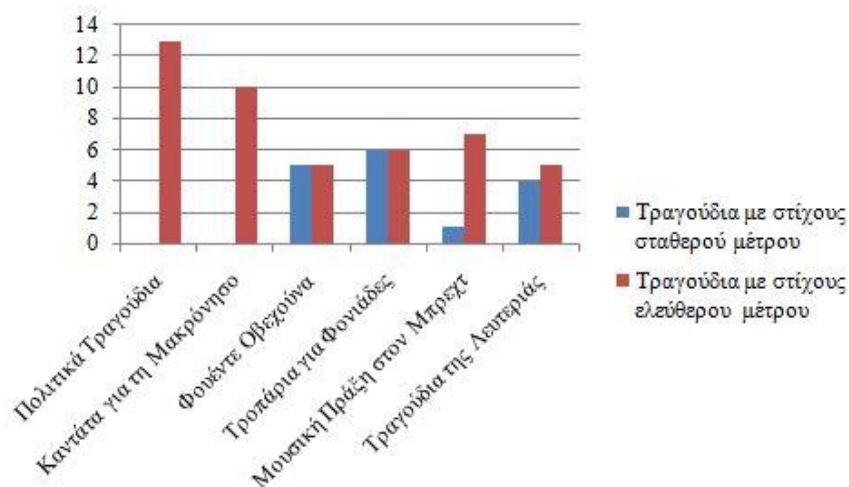
Σχήμα 7.⁵⁷⁸

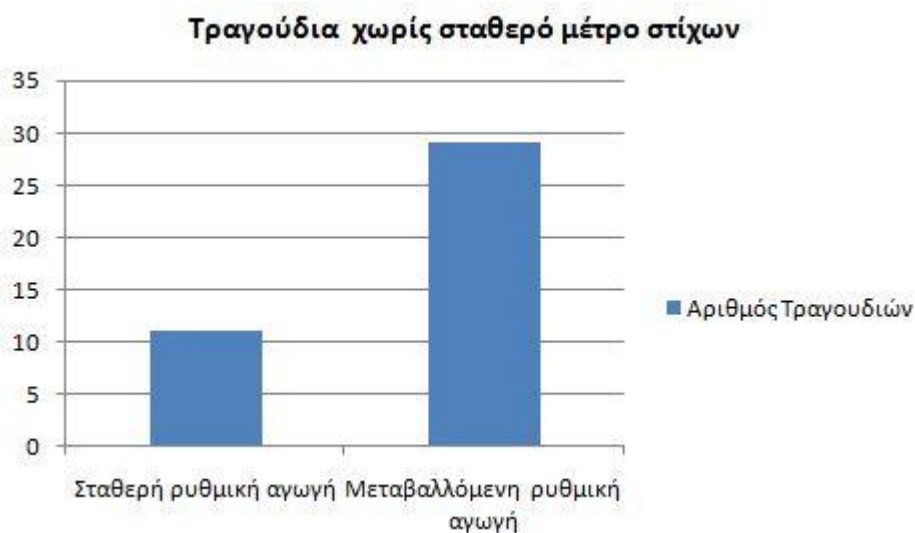
⁵⁷⁷ βλ. παράρτημα, πίνακας 1.α., πίνακας 2.α., πίνακας 3.α., πίνακας 4.α., πίνακας 5.α., πίνακας 6.α.

⁵⁷⁸ βλ. παράρτημα, πίνακας 1.β., πίνακας 2.β., πίνακας 3.β., πίνακας 4.β., πίνακας 5.β., πίνακας 6.β.

Σχήμα 8.⁵⁷⁹

Σχήμα 9.⁵⁸⁰

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία στοχεύσαμε στην ανάδειξη του πολιτικού τραγουδιού των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης (1974 – 1981). Ειδικότερα αναλύσαμε τον συνθέτη Θάνο Μικρούτσικο, ως προς τη δισκογραφία του από το 1974 έως το 1981.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρήθηκε η αποσαφήνιση του όρου «πολιτικό τραγούδι» μέσα από τις απόψεις ελλήνων δημιουργών, ερμηνευτών και συγγραφέων, οι οποίοι

⁵⁷⁹ οπ. παρ.

⁵⁸⁰ βλ. παράρτημα, πίνακας 9.

συγκλίνουν σε ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά του πολιτικού τραγουδιού ως προς τη θεματολογία, η οποία ενδέχεται να είναι ποικίλης μορφής, την αλληλεπίδραση με το κοινό και τη διαχρονικότητα. Με τον τρόπο αυτό διαπιστώθηκε ότι με το πολιτικό τραγούδι ερμηνεύονται τα πολιτικά γεγονότα της εκάστοτε χρονικής περιόδου, μέσα από την ιδεολογικοπολιτική σκοπιά του δημιουργού, αποσκοπώντας στην αφύπνιση του λαού.

Στη συνέχεια διαπιστώσαμε ότι μορφές τραγουδιών με πολιτικά στοιχεία αναπτύχθηκαν στον ελλαδικό χώρο από τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Επίσης το πολιτικό τραγούδι εμφανίστηκε κατά την περίοδο του ελληνο - ιταλικού πολέμου με την αλλαγή στίχων σε διάφορα μεταγλωττισμένα και μη «σουξέ» της εποχής με σκοπό να δοθεί σε αυτά πολιτική χροιά. Την ίδια περίοδο υπήρξαν ανάλογα τραγούδια σε δημοτικούς και «δημοτικοφανείς» σκοπούς. Έντονη ήταν η παρουσία του πολιτικού τραγουδιού στα χρόνια της κατοχής. Τα τραγούδια αυτά είχαν δύο κατευθυντήριες γραμμές και αναφέρονταν τόσο στον απελευθερωτικό αγώνα όσο και στην ζωή μέσα στις πόλεις. Αυτή είναι και η περίοδος κατά την οποία το πολιτικό τραγούδι συνδέθηκε για πρώτη φορά με τον χώρο της αριστεράς. Μάλιστα πολλά από αυτά τα τραγούδια αποτελούσαν διασκευές τραγουδιών του «Κόκκινου Στρατού».

Διαπιστώθηκε ότι η δεκαετία του πενήντα χαρακτηρίστηκε από την έντονη λογοκρισία στο χώρο του τραγουδιού. Σημείο τομής αποτέλεσε η δημιουργία του «Επιταφίου» από δύο ιδιαίτερα πολιτικοποιημένους δημιουργούς. Η έκδοση αυτού του δίσκου αλλά και του «Άξιον Εστί» δέχτηκε ευρείας αποδοχής από τον χώρο της αριστεράς και συνάμα συμπίπτει με την άνοδο της ΕΔΑ την ίδια περίοδο. Μάλιστα ο Μίκης Θεοδωράκης ήταν εμφανώς συνδεδεμένος με την ΕΔΑ. Παράλληλα διακριτό είναι και το μουσικό ύφος που δημιούργησε ο Μάνος Χατζιδάκις τη δεκαετία του εξήντα, στοιχείο που συντέλεσε στη δημιουργία ενός νέου για την εποχή ήχου. Ταυτόχρονα η πολιτική πόλωση της εποχής δεν άφησε ανεπηρέαστο το τραγούδι σε σημείο που ο κάθε πολιτικός χώρος είχε και τον συνθέτη που τον αντιπροσώπευε. Όλα αυτά συντελέστηκαν μέσα σε ένα κλίμα πολιτικής αστάθειας που σαν αποτέλεσμα είχε το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967.

Την περίοδο της δικτατορίας οι συλλήψεις ανθρώπων της τέχνης, η λογοκρισία, η κατάργηση των ελευθεριών είχαν σαν φυσικό επακόλουθο να μην υπάρχει εγχώρια παραγωγή τραγουδιών με πολιτικό περιεχόμενο. Οι συνθέτες εξέδιδαν τα τραγούδια μέσα στα πλαίσια της χουντικής λογοκρισίας. Ωστόσο αν αναλογιστούμε το γεγονός ότι τα πολιτικά τραγούδια μπορεί να έχουν θεματολογία όπως η ζωή, ο θάνατος, η αγάπη και παράλληλα να έχουν και κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις δεν αποκλείεται το

γεγονός ύπαρξης τέτοιων τραγουδιών την περίοδο αυτή. Έπειτα μια σειρά γεγονότων όπως το «Πολυτεχνείο» και κυρίως το κυπριακό ζήτημα οδήγησαν στην πτώση της δικτατορίας.

Η πρώτη μεταπολιτευτική περίοδος χαρακτηρίζεται από την άνθιση και την έντονη παρουσία του πολιτικού τραγουδιού που ήταν αποτέλεσμα της καταπίεσης και της κατάργησης των ελευθεριών των προηγούμενων χρόνων. Οι συναυλίες που γίνονταν αυτά τα χρόνια έπαιρναν την μορφή πολιτικής εκδήλωσης. Η πλειοψηφία των συνθετών ήταν επηρεασμένοι από τις τεχνοτροπίες του Θεοδωράκη και του Χατζιδάκι της προηγούμενης δεκαετίας. Η έξαρση του πολιτικού λόγου είναι εμφανής τόσο στις τέχνες όσο και στα πολιτικά κόμματα. Το πολιτικό κλίμα στην Ελλάδα σταδιακά αρχίζει και αλλάζει. Δίνεται αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους, το ΚΚΕ νομιμοποιείται. Ωστόσο τα πρώτα χρόνια οι διαδηλώσεις και οι απεργίες δεν έβρισκαν αποδοχή από την κυβέρνηση και αντιμετωπίζονταν με σκληρότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας συντελείται αναφορά στη ζωή και το έργο του συνθέτη Θάνου Μικρούτσικου. Ο Θάνος Μικρούτσικος ανήκε σε μία οικογένεια με έντονες αναφορές στον χώρο της αριστεράς. Η πρώτη του επαφή με την μουσική έγινε σε πολύ μικρή ηλικία όπου και φοίτησε σε διάφορα ωδεία. Η επαφή της οικογένειάς του με την αριστερά είχε ως αποτέλεσμα να στιγματίζεται από τους καθηγητές του στο σχολείο. Στα εφηβικά του χρόνια γράφτηκε στη νεολαία Λαμπράκη και είχε ενεργή συμμετοχή σε πορείες και συγκεντρώσεις. Οι μουσικές επιρροές του μέχρι αυτή τη περίοδο αποτελούν ο Χατζιδάκις, κάποια τραγούδια rock 'n' roll και ιδίως ο Μίκης Θεοδωράκης.

Τα πρώτα τραγούδια τα έγραψε το 1965 και από το 1967 ξεκινάει να εμφανίζεται σε μουσικά στην Αθήνα. Βασικές κοινωνικοπολιτικές επιρροές του Μικρούτσικου αποτελούν ο γαλλικός Μάης του 1969, ο πόλεμος στο Βιετνάμ, η πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα καθώς και η διάσπαση του ΚΚΕ. Παράλληλα συνεχίζει τις μουσικές σπουδές του και έρχεται σε επαφή με τον δωδεκαφθογγισμό. Το προσωπικό ύφος του στην σύνθεση άρχισε να διαφαίνεται αυτό το έτος. Επίσης τα χρόνια της δικτατορίας συνελήφθη αρκετές φορές, βίωσε τη σκληρότητα του καθεστώτος και οδηγήθηκε στην ασφάλεια για τη συμμετοχή του σε πορείες καθώς και για τη συμμετοχή του στο «Πολυτεχνείο».

Μετά την μεταπολίτευση ο Μικρούτσικος παραμένει πολιτικά δραστήριος και προσχωρεί στο ΕΚΚΕ, μέλους του οποίου ήταν και η Μαρία Δημητριάδη. Η δισκογραφία του Μικρούτσικου ξεκινάει το 1975 με τα «Πολιτικά Τραγούδια» και μέχρι και το 1981 δημιούργησε εννέα δίσκους, από τους οποίους τα τραγούδια των έξι

είχαν καθαρά πολιτικό χαρακτήρα. Όλοι οι δίσκοι κυκλοφόρησαν από τη Lyra με εξαίρεση τον τελευταίο δίσκο, ο οποίος κυκλοφόρησε από την CBS. Από το 1976 και μετά ο Μικρούτσικος είχε έντονη συμμετοχή σε συναυλίες συμπαραστάσης, σε απεργίες και σε κινητοποιήσεις. Αυτή είναι και η χρονιά που εκδίδεται η «Καντάτα για τη Μακρόνησο» και γίνεται προσκείμενος στο ΚΚΕ, όπου ιδεολογικά ανήκε και ο Γιάννης Ρίτσος. Η σύνδεση του Μικρούτσικου ως συνθέτη με τα πολιτικά κόμματα διαφαίνεται από δύο γεγονότα: Αρχικά η κοινή επίσκεψή του μαζί με τον Μάνο Λοΐζο και τον Χρήστο Λεοντή στον Ανδρέα Παπανδρέου και στον Χαρίλαο Φλωράκη, με σκοπό να τους ενημερώσει για τις κοινές τους συναυλίες. Έπειτα η συναυλία παρουσίασης του δίσκου «Καντάτα για τη Μακρόνησο» στην οποία παραβρέθηκαν και μέλη του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ.

Σημαντικός ήταν ο ρόλος των μπουάτ που όπως προκύπτει από το δεύτερο κεφάλαιο ήταν τα μέρη στα οποία ο Μικρούτσικος παρουσίαζε ως επί το πλείστον τη μουσική του μέχρι το 1976. Από το 1976 και έπειτα παρουσιάζει τα έργα του μόνο σε συναυλίες οι οποίες τις περισσότερες φορές ήταν μαζικές. Αρχικά οι πιο πολλές από αυτές ήταν συναυλίες αλληλεγγύης σε απεργίες και έπαιζε χωρίς κάποια αμοιβή. Από το 1980 ακολούθησαν και συναυλίες από τις οποίες αμείβονταν. Πολλές από αυτές τις συναυλίες είχαν χαρακτήρα πολιτικής εκδήλωσης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο αναλύθηκαν έξι από τους εννέα δίσκους καθώς και δύο τραγούδια από τον κοινό δίσκο με τον Χρήστο Λεοντή. Πιο συγκεκριμένα στον πρώτο δίσκο τα «Πολιτικά Τραγούδια» μελοποίησε ποιήματα του Βολφ Μπίρμαν σε μετάφραση Δημοσθένη Κούρτοβικ καθώς και του Ναζίμ Χικμέτ σε μετάφραση Γιάννη Ρίτσου. Ακολούθησε η «Καντάτα για τη Μακρόνησο» σε ποίηση Γιάννη Ρίτσου, η οποία περιελάμβανε και ποιήματα του Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκη σε απόδοση του πρώτου. Ο τρίτος δίσκος φέρει τον τίτλο «Φουέντε Οβεχούνα» και αποτελεί την μουσική της ομώνυμης παράστασης του Λόπε ντε Βέγκα σε σκηνοθεσία Γιώργου Μιχαηλίδη, ο οποίος έγραψε και τους στίχους των τραγουδιών. Επόμενος δίσκος ήταν τα «Τροπάρια για φονιάδες» σε ποίηση Μάνου Ελευθερίου. Ο πέμπτος κατά σειρά δίσκος σε ποίηση Μπέρτολτ Μπρεχτ και μετάφραση του Μάριου Πλωρίτη, του Πέτρου Μάρκαρη και της Αγγέλας Βερυκοκάκη φέρει τον τίτλο «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ». Ο τελευταίος δίσκος που αναλύθηκε στο σύνολο του είναι τα «Τραγούδια της Λευτεριάς» που περιλαμβάνει μελοποιημένα ποιήματα του Φώντα Λάδη, του Άλκη Αλκαίου, του Μπέρτολτ Μπρεχτ, του Μανόλη Αναγνωστάκη και του Γιάννη Ρίτσου. Επίσης αναλύθηκε ένα τραγούδι σε ποίηση του Φρανσουά Βιγιόν και ένα τραγούδι σε

ποίηση του Μπέρτολτ Μπρεχτ από τον κοινό δίσκο «Λεοντής – Μικρούτσικος Συναυλίες '81».

Πρώτο βασικό χαρακτηριστικό των δίσκων αποτελεί η επιλογή των ποιητών. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν έντονη δράση στην αριστερά ή ανήκαν σε αυτή. Ακόμα και οι κύριοι ερμηνευτές των δίσκων έχουν σημεία αναφοράς στον χώρο της αριστεράς. Οι στίχοι των τραγουδιών αυτών των δίσκων αφορούν αγωνιστές της αριστεράς, κριτικάρουν τον καπιταλισμό και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, υμνούν τα κινήματα του λαού ανά τον κόσμο, αναφέρονται στην εξορία, αποπνέουν αντί – ιμπεριαλιστικό και αγωνιστικό χαρακτήρα και ασκούν κοινωνική κριτική. Παράλληλα κάποια από αυτά περιλαμβάνουν αισιόδοξα μηνύματα και αναφέρονται σε αξίες όπως η ελευθερία, η αγάπη και η ομορφιά της ζωής. Τα περισσότερα ποιήματα από αυτά έχουν σαφή πολιτική στάση.

Ως προς το μουσικό ύφος του συνθέτη στη μελοποίηση αυτών των δίσκων κινείται κυρίως στην τονική – τροπική εναρμόνιση με κάποια ατονικά στοιχεία, τα οποία γίνονται εντονότερα αντιληπτά στους δίσκους «Καντάτα για τη Μακρόνησο» και «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ». Σε όλους τους δίσκους δεσπόζει η χρήση ελασσόνων κλιμάκων. Χαρακτηριστική είναι η συνεχής εναλλαγή ρυθμικής αγωγής στην πλειοψηφία των τραγουδιών. Επίσης πειραματίζεται με τον δωδεκαφθογγισμό, τον σειραϊσμό καθώς και τον φουτουρισμό. Ένα ακόμα στοιχείο του ύφους του συνθέτη είναι η επιλογή να τονίσει συγκεκριμένες φράσεις και συλλαβές ενός τραγουδιού. Δοκιμάζει πρωτοποριακούς τρόπους παιξίματος των μουσικών οργάνων και οι ορχήστρες που επιλέγει με εξαίρεση την «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ» είναι μεικτές και περιλαμβάνουν πνευστά, ηλεκτρικά όργανα, μπουζούκι, πιάνο, βιολί, ντραμς.

Επίλογος

Η παρούσα εργασία εστίασε στην ανάλυση του πολιτικού τραγουδιού των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης. Έγινε παρουσίαση τόσο των πολιτικών γεγονότων από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι και το 1981 και προσπάθεια για την αποσαφήνιση του όρου «πολιτικό τραγούδι» όσο και αναφορά στον πολιτικό και κοινωνικό βίο του Θάνου Μικρούτσικου καθώς και στην διεξοδική ανάλυση της δισκογραφίας του που αφορά τα πολιτικά τραγούδια από την μεταπολίτευση έως και το 1981.

Εμπόδια στην απόπειρα αυτή στάθηκε η αδυναμία εύρεσης πληθώρας βιβλιογραφικών πηγών αναφορικά με το πολιτικό τραγούδι καθώς και συγγράμματα σχετικά με τον Θάνο Μικρούτσικο. Ως αποτέλεσμα αυτού υπήρξε δυσκολία στον ακριβή καθορισμό της ρυθμικής αγωγής κάποιων τραγουδιών.

Διεξοδικότερες έρευνες στο μέλλον πάνω στο πολιτικό τραγούδι μέσα από την μελέτη και άλλων εκπροσώπων αλλά και σύγκριση με τα τραγούδια του Θάνου Μικρούτσικου ενδεχομένως να διαφωτίσουν καλύτερα το πολιτικό τραγούδι της μεταπολίτευσης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Α. Έντυπα

1.Βιβλία

Αλεξίου, Έλλη, «Ένας άγνωστος δίνει εντολή» στο *Τα αντάρτικα τραγούδια*, Τετράδια, Αθήνα, 1975.

Αναγνωστάκης, Μανόλης, *Τα Ποιήματα*, Πλειάς, Αθήνα, 1976.

Αναστασιάδης, Γιώργος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1974 – 1992)*, Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα, 1993.

Βαλέτας, Κώστας, '67 – '74 *Αντιφασιστικά*, Γραμμή, Αθήνα, 1974.

Βολιότης – Καπετανάκης, Ηλίας, *Ελλήνων Μούσα Λαϊκή*, Λιβάνης, Αθήνα, 1997.

Βούλγαρης, Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974 – 1990, σταθερή δημοκρατία. σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001.

Δαφέρμος, Ολύμπιος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, 1972 – 1973*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1992.

Δαφνής, Γρηγόριος, *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, 1821 -1961*, Γαλαξίας, Αθήνα, 1961.

Δραγουμάνος, Πέτρος, *Κατάλογος Ελληνικής δισκογραφίας 1950 – 2000*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2000.

Διζικιρίκης, Γιώργος, *Η αισθητική της ρωμιοσύνης - Το δημοτικό τραγούδι κάτω από το φως της πάλης των σύγχρονων ιδεών*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1983.

Ελευθερίου, Μάνος, *Είναι αρρώστια τα τραγούδια*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002.

Ελευθερίου, Μάνος, *Τα λόγια και τα χρόνια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013.

Ελευθερίου, Μάνος, «*Τα ζόρκια*», Κείμενα, Αθήνα, 1973.

Ιωάννου, Οδυσσέας, *Ο Θάναος κι ο Μικρούτσικος - Μια αυτοβιογραφία μέσα από 24 συνεντεύξεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2011.

Καβάφης, Κωνσταντίνος Π., *Άπαντα ποιήματα*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1990.

Καγκελάρης, Κώστας Γ., *Νότια Αφρική - Απαρτχάιντ – το στίγμα*, ελληνική ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1986.

Καιροφύλας, Γιάννης, *Η Αθήνα στη δεκαετία του '60*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1997.

Κορδάτος, Γιάννης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Τόμος 4, Ντουντούμης, Αθήνα, 1983.

- Κουνάδης Παναγιώτης, *Γειά σου περήφανη και αθάνατη εργατιά - Μια διαδρομή στο κοινωνικό εργατικό τραγούδι*, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων, Αθήνα, 2000.
- Κούσουλας, Δημήτριος, *Πολιτικές Ευθύνες*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1980.
- Κουτσούκαλης, Αλέκος, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Ιωλκός, Αθήνα 1990.
- Κρανιδιώτης, Νίκος, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, τόμος 2, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1985.
- Κριαράς, Εμμανουήλ, *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας*, Εκδοτική Αθηνών, 1995.
- Κυριακίδης, Στίλπων Π., *Το Δημοτικό Τραγούδι, Ερμής*, Αθήνα, 1990.
- Λάζος, Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα, 1821 – 1973, Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Γνώση, Αθήνα, 1987.
- Λάππας, Κώστας –Αναστασόπουλος, Αντώνης – Κολοβός, Ηλίας, *Μνήμη Πηνελόπης Στάθη - Μελέτες Ιστορίας και Φιλολογίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2010.
- Λιάβας, Λάμπρος, *Το ελληνικό τραγούδι, από το 1821 έως τη δεκαετία του 1950*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 2009.
- Λιάρος Ευάγγελος, *Κώστας Καρυωτάκης - Ο ποιητής που αγαπήθηκε και μισήθηκε*, διάλεξη, Πάργα 1967.
- Μαγιακόβσκη Βλαντιμίρ, *Ποιήματα*, πρλγ. – απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1964.
- Μαλούχος, Γεώργιος Π., *Άξιος εστί*, Λιβάνης, Αθήνα, 2004.
- Μαρκαντωνάτος, Γεράσιμος, *Επίτομο Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Gutenberg, Αθήνα, 1985.
- Μικρούτσικος, Θάνος, *Μουσικώς ύποπτος*, επιμέλεια έκδοσης Καρασούλος. Παρασκευάς, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα, 1991.
- Μπίρμαν, Βόλφ, *Στους παλιούς συντρόφους μου*, μτφρ. Κούρτοβικ Δημοσθένης, Κάλβος, Αθήνα 1974.
- Μπούμη, Ρίτα – Παπάς, Νίκος, *Νέα Παγκόσμια Ποιητική Ανθολογία*, τόμος 4, Διόσκουροι, Αθήνα, 1975.
- Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *76 ποιήματα*, μτφρ. Μάρκαρης Πέτρος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000.
- Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Η μάνα κουράγιο και τα παιδιά της*, μτφρ. Αρζόγλου Ιορδάνης, Δωδώνη, Αθήνα, 1977.
- Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Βαλαβάνη Νάντια, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1987.

- Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Πλωρίτης Μάριος, Θεμέλιο, Αθήνα, 2000.
- Μπρεχτ, Μπέρτολτ, *Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ*, μτφρ. Βερυκοκάκη Αγγέλα, Κάλβος, Αθήνα, 1970.
- Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 1, Κέδρος, Αθήνα, 1984.
- Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 1992.
- Μυλωνάς, Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τόμος 3, Κέδρος, Αθήνα, 1992.
- Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία - κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2013.
- Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946 – 1964, Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1985.
- Νικολής, Δημήτρης, *Ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους – Η Εθνική Αντίσταση και η μεταδεκεμβριανή Ελλάδα (1941 – 1982)*, τόμος 7, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 1990.
- Ντε Βέγκα, Λόπε, *Φουέντε Οβεχούνα - «Προβατοπηγή»*, μτφρ. Κάστρο Καίτη, Δωδώνη, Αθήνα, 1977.
- Ντουνιά, Χριστίνα, «*Ο ποιητής στο χείλος της αβύσσου*» στο *Έλληνες Ποιητές - Κώστας Καρυωτάκης*, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014, σελ. 15.
- Παπαδόπουλος, Λευτέρης, *Εν αρχή ην ο Καζαντζίδης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2007.
- Πάπιστας, Σάκης Κ., *Το αστικό τραγούδι στα πέτρινα χρόνια 1940 – 1949*, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2007.
- Πολίτης, Αλέξης, *Το δημοτικό τραγούδι - Κλέφτικα*, Εστία, 2001.
- Προκοπάκη, Χρύσα, «*Ο ποιητής του ελάχιστου και του ανεξάντλητου*» στο *Έλληνες ποιητές - Γιάννης Ρίτσος*, τόμος 1, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014.
- Ρίτσος, Γιάννης, *Πέτρινος Χρόνος - Μακρονησιώτικα*, Κέδρος, Αθήνα, 1990.
- Σαχτούρης, Μίλτος, *Ποιήματα*, Κέδρος, Αθήνα, 1977.
- Σγουράκης, Γιώργος – Σγουράκη, Ηρώ, *Γιάννης Ρίτσος – Αυτοβιογραφία - Ντοκουμέντα της ζωής και του έργου του*, Αρχείο Κρήτης, Αθήνα, 2008.
- Στραβίνσκυ, Ιγκόρ, *Μουσική ποιητική*, μτφρ. Γρηγορίου Μιχάλης, Νεφέλη, Αθήνα 1980.

Συλλογικό, *Η Ελληνική Ποίηση - Ανθολογία – Γραμματολογία*, Τόμος έκτος, Σκόκλης, Αθήνα, 2002.

Τάμπο Π, Πάκο - Ιγνάσιο, *Ερνέστο Γκεβέρα - Γνωστός και ως «Τσε»*, μτφρ. Κνήτου Βασιλική, τόμος 1, Κέδρος, Αθήνα, 2005.

Τάμπο Π, Πάκο - Ιγνάσιο, *Ερνέστο Γκεβέρα - Γνωστός και ως «Τσε»*, μτφρ. Κνήτου Βασιλική, τόμος 2, Κέδρος, Αθήνα, 2005.

Χατζιδάκις, Μάνος, *Τα σχόλια του Τρίτου*, Εξάντας, Αθήνα, 2003.

Χικμέτ, Ναζίμ, *Ποιήματα*, πρλγ. - απ. Ρίτσος Γιάννης, Κέδρος, Αθήνα, 1989.

Blumenberg, Werner, *Καρλ Μαρξ*, μτφρ. Γεωργίνη – Πρεβεδούρου Φωτεινή, Πλέθρον, Αθήνα, 1987.

De Cande, Roland, *Λεξικό των Συνθετών*, Gutenberg, Αθήνα, 1987.

Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 1, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993.

Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 2, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993.

Kennedy, Michael, *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*, τόμος 3, Γιαλλέλης, Αθήνα, 1993.

Meynaud, Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα - 1946 – 1965*, τόμος 1, μτφρ. Μερλόπουλος Παναγιώτης Σαββάλας, Αθήνα, 2002.

Villon, François, *Οι Μπαλάντες και άλλα ποιήματα*, εισ. – μτφρ. – σχλ. Σκιαδαρέσης Σπύρος, Γαβρηλίδης, Αθήνα 1988.

Vitti, Mario, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2003.

Hamilton, Russel G., *Voices From an Empire - A history of Afro – Portuguese Literature*, Minnesota Archive Editions, Ontario, 1975.

2. Εφημερίδες και περιοδικά

Αδαμίδου, Σοφία, Ριζοσπάστης, ένθετη έκδοση «7 Μέρες Μαζί», 20 Ιουνίου 2010, σελ. 4.

Καραντής, Τάσος, *Θάναος Μικρούτσικος: Εφ' όλης της ύλης*, περιοδικό Αυλαία, τεύχος 50, Δεκέμβριος 2008

Τσέκερης Φοίβος, *Ήταν καλός ο Ντικ*, 7 Μέρες Μαζί, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 25 Ιουλίου 2004, σελ. 8.

Πολιτιστική Επιτροπή ΚΣ της ΚΝΕ – Συντακτική επιτροπή του «Οδηγητή», *Ναζίμ Χικμέτ - Αφιέρωμα*, Οδηγητής, Αθήνα, Ιούνιος 2015.

Παράνομες χειρόγραφες εφημερίδες από τις φυλακές και τις εξορίες, 7 μέρες μαζί, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 30 Νοεμβρίου 2003, σελ. 11.

Μαρία Δημητριάδη - Ένα γεράκι δύναμη, εφημερίδα, Ριζοσπάστης 4 Ιανουαρίου 2014, σελ. 21.

Μουσική πράξη στον Μπρεχτ, εφημερίδα Ριζοσπάστης, 14 Ιανουαρίου 2015, σελ. 21.

Εφημερίδα Ριζοσπάστης, 12 Φεβρουαρίου 1978, σελ. 10.

Ashhab, Naim, “*The Palestinian Revolution after the battle of Beirut*” στο *Australian Marxist Review*, Theoretical journal of the Socialist Party of Australia, Αύγουστος 1983, σελ. 33.

4. Εγκυκλοπαίδειες

Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 8, Ακάδημος, Αθήνα, 1979.

Παγκόσμια Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 5, Παρθενών, Αθήνα, 1978.

Παγκόσμια Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 6, Παρθενών, Αθήνα, 1978.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 5, Πάπυρος, Αθήνα, 1981.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 6, Πάπυρος, Αθήνα, 1981.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 13, Πάπυρος, Αθήνα, 1981.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 17, Πάπυρος, Αθήνα, 1984.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 29, Πάπυρος, Αθήνα, 1984.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 34, Πάπυρος, Αθήνα, 1988.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 39, Πάπυρος, Αθήνα, 1989.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 44, Πάπυρος, Αθήνα, 1990.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 45, Πάπυρος, Αθήνα, 1991.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 49, Πάπυρος, Αθήνα, 1992.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 51, Πάπυρος, Αθήνα, 1992.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 58, Πάπυρος, Αθήνα, 1993.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 60, Πάπυρος, Αθήνα, 1994.

B. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Αραβανής, Σπύρος, *Ο πολιτικός στίχος στο ελληνικό τραγούδι - α' μέρος*, Φεβρουάριος 2013, <http://www.musicpaper.gr/topics/item/2685-politikos-stixos.gr>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Αραβανής, Σπύρος, *Τα «Τροπάρια για φονιάδες» του Μάνου Ελευθερίου που δεν μελοποιήθηκαν*, 12 Μαρτίου 2013, <http://www.musicpaper.gr/documents/item/2965-τα-τροπαρια-για-φονιαδες-του-μανου-ελευθερ>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Βαφειάδης Θεοδόσης, *Μαρία Δημητριάδη Δον Κιχώτες – Μικρή Άρκτος 2001*, 6 Αυγούστου 2011, <http://www.e-orfeas.gr/discsection/bestalbums/4164-Μαρία-Δημητριάδη-Δον-Κιχώτες-Μικρή-Άρκτος,-2001.html>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Κούκα, Αναστασία, *Άλκης Αλκαίος - Ο άγνωστος αγωνιστής πίσω από τον ποιητή*, 16 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63754160>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Μεράντζας, Γιώργος, *Ο Γιώργος για τον... Γιώργο*, http://www.giannena-e.gr/Πολιτισμός/Mousikoι_katalogos/1-Merantzas_Giorgos_Biografiko.aspx, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Μικρούτσικος, Θάνος, *Μπέρτολτ Μπρεχτ – Για τους σεισμούς που μέλλονται να ‘ρθουν*, επιστημονικό συνέδριο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, Αθήνα, Αθήνα, 2 Φεβρουαρίου 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=WJuR46YSByI>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Μικρούτσικος, Θάνος, *Μπέρτολτ Μπρεχτ – Για τους σεισμούς που μέλλονται να ‘ρθουν*, επιστημονικό συνέδριο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, Αθήνα, 28 Απριλίου 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=OsXLKhO3kBQ>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Μυζάλης, Γιώργος, *Σχετικά με έναν ορισμό του πολιτικού τραγουδιού*, 9 Οκτωβρίου 2011, <http://musicspins.blogspot.gr/2011/10/blog-post.html>, [προσπ. 4 Σεπτεμβρίου 2015].

Οικονόμου, Ηρακλής, *Το ιστορικό σύμπαν του Άλκη Αλκαίου*, 15 Δεκεμβρίου 2012, http://mousikaproastia.blogspot.gr/2012/12/blog-post_15.html, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Παπαναγιώτου, Βιβή, *Ο Βολφ Μπίρμαν κλείνει τα 75*, 15 Νοεμβρίου 2011, <http://dw.com/p/13Ar2>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Παπανικολάου, Δημήτρης, *Σαράντα τρία χρόνια μετά την 21η Απριλίου 1967 - μία αναδρομή στις φαιδρότητες αλλά και στις περήφανες φωνές εκείνης της περιόδου*, <http://www.24grammata.com/?p=5057> [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Σωτηρίου, Μιχάλης, *Ο Σεΐχης Μπεντρεντίν και η πόλη των Σερρών*, 3 Δεκεμβρίου 2014, <http://www.anexartitos.gr/o-se%CE%90chis-mpentrentin-kai-poli-ton-serron/>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Τζαγάκης, Γιώργος, *Γιώργος Μεραντζάς: Θέλω να είμαι εραστής του τραγουδιού*, 6 Απριλίου 2011 <http://www.e-orfeas.gr/artists/interviews/3289-γιωργος-μεραντζας-θελω-να-ειμαι-παντα-εραστης-του-τραγουδιου.html>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Αλκης Αλκαίος, 10 Ιουλίου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Αλκης_Αλκαίος, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Μαρία Δημητριάδη, 28 Μαΐου 2015, https://el.wikipedia.org/wiki/Μαρία_Δημητριάδη, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Σαλαδór Αγιέντε, https://el.wikipedia.org/wiki/Σαλβαδóρ_Αγιέντε, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Unidad Popular, https://en.wikipedia.org/wiki/Unidad_Popular, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=102>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.ishow.gr/personBio.asp?guid=691E580E-2371-4278-8B06-F95B8ECFF0E0>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.sansimera.gr/biographies/662>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=487926>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.fondasladis.com/HTML/Home.htm>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

<http://www.fondasladis.com/HTML/Biography.htm>, [προσπ. 2 Σεπτεμβρίου 2015].

Γ. ΔΙΣΚΟΙ

Δημητριάδη, Μαρία – Μάνου, Αφροδίτη, *Τα αντάρτικα* (CD), Lyra, 1996.

Θεοδωράκης, Μίκης, *Άξιον Εστί* (LP), Columbia, Αθήνα, 1964.

Λεοντής, Χρήστος – Μικρούτσικος, Θάνος, *Λεοντής – Μικρούτσικος - Συναυλίες '81* (LP), CBS, 1981.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Καντάτα για τη Μακρόνησο* (LP), Lyra, Αθήνα, 1976.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Πολιτικά Τραγούδια* (LP), Lyra, 1975.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Πολιτικά Τραγούδια* (CD), Lyra, 2013.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Τραγούδια της Λευτεριάς* (LP), Lyra, Αθήνα, 1978.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Τροπάρια για Φονιάδες* (LP), Lyra, 1977.

Μικρούτσικος, Θάνος, *Φουέντε Οβεχούνα* (LP), Lyra, 1977.

Weill, Kurt – Lenya, Lotte, *Die Dreigroschenoper* (LP), CBS, 1958.

Δ. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Συνέντευξη Γιώργου Μεράντζα στον Τσιρώνη Αυγέρη, Λαμία, 1 Σεπτεμβρίου 2015.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Δίσκος: Πολιτικά Τραγούδια.

Πίνακας 1.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει	Ρε φυσική ελάσσονα	Ναι
2	Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα	Σολ φυσική ελάσσονα	Όχι
3	Μπαλάντα για τους ασφαλίτες	Μι φυσική ελάσσονα/ Μι φρύγιος	Όχι
4	Η Μπαλάντα του οπερατέρ	Ντο φυσική ελάσσονα/ Μιb μείζονα	Όχι
5	Ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου	Μι φρύγιος	Όχι
6	Αυτούς τους έχω βαρεθεί	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
7	Μικρόκοσμος	Σι φυσική ελάσσονα	Όχι
8	Αν η μισή μου καρδιά	Ρε μείζονα	Όχι
9	Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίβ Ι	Μι μείζονα/ Μι φυσική ελάσσονα	Ναι
10	Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίβ ΙΙ	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
11	Χιονίζει μες στη νύχτα	Ρε μείζονα	Όχι
12	Η πιο όμορφη θάλασσα	Λα μείζονα	Όχι
13	Αυτό είναι	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι

Πίνακας 1.β.

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει	Όχι	Όχι
2	Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα	Όχι	Όχι
3	Μπαλάντα για τους ασφαλίτες	Ναι	Όχι
4	Η Μπαλάντα του οπερατέρ	Όχι	Όχι
5	Ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου	Όχι	Όχι
6	Αυτούς τους έχω βαρεθεί	Ναι	Όχι
7	Μικρόκοσμος	Όχι	Όχι

8	Αν η μισή μου καρδιά	Ναι	Όχι
9	Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν I	Όχι	Όχι
10	Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν II	Όχι	Όχι
11	Χιονίζει μες στη νύχτα	Όχι	Όχι
12	Η πιο όμορφη θάλασσα	Όχι	Όχι
13	Αυτό είναι	Ναι	Όχι

2. Δίσκος: Καντάτα για την Μακρόνησο.

Πίνακας 2.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακα/ες	Ατονάλ μέρη
1	Εισαγωγή	Ατονική σύνθεση	Ναι
2	Ο Ντικ	Σι φυσική ελάσσονα	Όχι
3	Ο Αλέξης	Λα μείζονα	Ναι
4	Οι γερόντοι	Μι φυσική ελάσσονα	Όχι
5	Το φεγγάρι	Ατονική σύνθεση/ Ντο αρμονική ελάσσονα/ Ντο φυσική ελάσσονα/ Μι φυσική ελάσσονα/ Μι αρμονική ελάσσονα	Ναι
6	Το χρέος	Μι μείζονα	Όχι
7	Ο χρόνος	Ατονική σύνθεση/ Ντο αρμονική ελάσσονα/ Σολ φυσική ελάσσονα	Ναι
8	Προανάκρουσμα	Ντο φρύγιος	Ναι
9	Μ' όλη μου τη φωνή	Ρεβ φυσική ελάσσονα/ Ρεβ φρύγιος	Ναι
10	Το ποίημα του Οκτώβρη	Μι φυσική ελάσσονα/ Μι αρμονική ελάσσονα	Όχι
11	Ξελασπώστε το μέλλον	Μι μείζονα/ Ντο# αρμονική ελάσσονα	Όχι

Πίνακας 2.β.⁵⁸¹

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Εισαγωγή	Όχι	-
2	Ο Ντικ	Όχι	Όχι
3	Ο Αλέξης	Όχι	Όχι
4	Οι γερόντοι	Ναι	Όχι
5	Το φεγγάρι	Όχι	Όχι
6	Το χρέος	Ναι	Όχι
7	Ο χρόνος	Όχι	Όχι
8	Προανάκρουσμα	Όχι	Όχι
9	Μ' όλη μου τη φωνή	Όχι	Όχι
10	Το ποίημα του Οκτώβρη	Ναι	Όχι
11	Ξελασπώστε το μέλλον	Όχι	Όχι

3. Δίσκος: Φουέντε Οβεχούνα.⁵⁸²

Πίνακας 3.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Η μπαλάντα της απόφασης	Σολ φυσική ελάσσονα	Όχι
2	Η μπαλάντα της Φουέντε Οβεχούνα	Ρε φυσική ελάσσονα/ Ρε μείζονα	Ναι
3	Η μπαλάντα του Τελέθ Ζιρόν	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
4	Το τραγούδι του διοικητή	Ρε φυσική ελάσσονα/ Φα μείζονα	Όχι
5	Μικρό ερωτικό	Λα φυσική ελάσσονα/ Λα αρμονική ελάσσονα	Όχι
6	Η μπαλάντα των βασιλιάδων	Ντο φυσική ελάσσονα/ Ντο αρμονική ελάσσονα	Όχι
7	Το τραγούδι του γάμου	Μι φυσική ελάσσονα/ Λα	Όχι

⁵⁸¹ Το πρώτο τραγούδι του δίσκου είναι αμιγώς ορχηστρικό και δεν έχει καταχωρηθεί η ύπαρξη μετρικής συμμετρίας των στίχων.

⁵⁸² Στους πίνακες 3.α. και 3.β. δεν περιλαμβάνεται το 14^ο τραγούδι «Η μπαλάντα της απόφασης» αφού είναι όμοιο με το 1^ο.

		φυσική ελάσσονα	
8	Η μπαλάντα του ξεσηκωμού	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
9	Επινίκια	Λα φυσική ελάσσονα/ Ντο μείζονα	Όχι
10	Χορός	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
11	Η μπαλάντα της νύχτας	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
12	Η εξέγερση	Ατονική σύνθεση/ Λα αρμονική ελάσσονα	Ναι
13	Μελωδία τα' ουρανού	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι

Πίνακας 3.β.⁵⁸³

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Η μπαλάντα της απόφασης	Όχι	Όχι
2	Η μπαλάντα της Φουέντε Οβεχούνα	Όχι	Όχι
3	Η μπαλάντα του Τελέθ Ζιρόν	Όχι	Όχι
4	Το τραγούδι του διοικητή	Ναι	Ναι
5	Μικρό ερωτικό	Ναι	Ναι
6	Η μπαλάντα των βασιλιάδων	Όχι	Όχι
7	Το τραγούδι του γάμου	Ναι	Ναι
8	Η μπαλάντα του ξεσηκωμού	Όχι	Ναι
9	Επινίκια	Ναι	Ναι
10	Χορός	Ναι	-
11	Η μπαλάντα της νύχτας	Ναι	Όχι
12	Η εξέγερση	Όχι	-
13	Μελωδία τα' ουρανού	Ναι	-

4. Δίσκος: Τροπάρια για φονιάδες.⁵⁸⁴

Πίνακας 4.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Νίκος Πλουμπίδης	Φυσική ελάσσονα	Όχι

⁵⁸³ Τα «Χορός», «Η εξέγερση», και «Μελωδία τ' ουρανού» αποτελούν ορχηστρικές συνθέσεις και γι' αυτό δεν αναφέρεται κάτι σχετικά με τη συμμετρία των στίχων.

⁵⁸⁴ Στον πίνακα 4.α. και στον πίνακα 4.β. δεν υπάρχει το 13^ο τραγούδι του δίσκου «Η δίκωπη ζωή II» διότι αποτελεί εν μέρει επανεκτέλεση του τραγουδιού «Η δίκωπη ζωή».

2	Η δίκοπη ζωή	Φυσική ελάσσονα/ μείζονα	Όχι
3	Είσαι η Πρέβεζα και το Κιλκίς	Φυσική ελάσσονα	Όχι
4	Θάνατος από καημό	Φυσική ελάσσονα/ μείζονα	Όχι
5	Η κιβωτός	Φυσική ελάσσονα/ αρμονική ελάσσονα	Όχι
6	Περίπατος στη Νιγρίτα	Φυσική ελάσσονα	Όχι
7	Ρόζα Λούξεμπουργκ	Φυσική ελάσσονα	Ναι
8	Ψηλά στα παράθυρα	Φυσική ελάσσονα	Όχι
9	Κώστας Μίχος	Φυσική ελάσσονα χ2	Ναι
10	Τα παγώνια της θάλασσας	Φυσική ελάσσονα	Όχι
11	Δε πηγαίνεις δε γυρίζεις	Μείζονα	Όχι
12	Όταν θα δεις καπνό	Φυσική ελάσσονα/ αρμονική ελάσσονα	Ναι

Πίνακας 4.β.

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Νίκος Πλουμπίδης	Ναι	Ναι
2	Η δίκοπη ζωή	Ναι	Ναι
3	Είσαι η Πρέβεζα και το Κιλκίς	Όχι	Όχι
4	Θάνατος από καημό	Όχι	Όχι
5	Η κιβωτός	Ναι	Ναι
6	Περίπατος στη Νιγρίτα	Όχι	Όχι
7	Ρόζα Λούξεμπουργκ	Ναι	Ναι
8	Ψηλά στα παράθυρα	Όχι	Όχι
9	Κώστας Μίχος	Όχι	Όχι
10	Τα παγώνια της θάλασσας	Όχι	Ναι
11	Δε πηγαίνεις δε γυρίζεις	Ναι	Ναι
12	Όταν θα δεις καπνό	Όχι	Όχι

5. Δίσκος: Μουσική πράξη στον Μπρεχτ.

Πίνακας 5.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Άννα μην κλαις	Σολ μείζονα	Όχι
2	Ύμνος στον Μπέρτολτ Μπρεχτ	Ατονική σύνθεση/ Λα# φυσική ελάσσονα	Ναι
3	Για τον φτωχό Β. Β.	Σολ φυσική ελάσσονα/ Σολ αρμονική ελάσσονα	Όχι
4	Για την μάνα κουράγιο	Ατονική σύνθεση/ Ρε φυσική ελάσσονα	Ναι
5	Η μπαλάντα του στρατηγού Τίλυ	Μι αρμονική ελάσσονα/ Μι μείζονα	Όχι
6	Μπρεχτικά παιχνίδια	Ατονική σύνθεση	Ναι
7	Η μπαλάντα των μικροαστών	Σολ μείζονα	Όχι
8	Επιτάφιος για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ	Μι φυσική ελάσσονα	Όχι
9	Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ	Σι φυσική ελάσσονα/ Σι αρμονική ελάσσονα/Ρε φυσική ελάσσονα / Ρε Δώριος/ ατονική σύνθεση/ Φα μείζονα	Ναι
10	Διαβάζοντας έναν αρχαίο έλληνα ποιητή	Ατονική σύνθεση	Ναι
11	Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου	Φα φυσική ελάσσονα/ Σιb χιτζάζ/ ατονική σύνθεση	Ναι

Πίνακας 5.β.⁵⁸⁵

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Άννα μην κλαις	Ναι	Όχι
2	Ύμνος στον Μπέρτολτ Μπρεχτ	Όχι	-
3	Για τον φτωχό Β. Β.	Ναι	Όχι
4	Για την μάνα κουράγιο	Όχι	-

⁵⁸⁵ Τα «Ύμνος στον Μπέρτολτ Μπρεχτ», «Για τη μάνα κουράγιο», και «Μπρεχτικά παιχνίδια» αποτελούν ορχηστρικές συνθέσεις και γι' αυτό δεν αναφέρεται κάτι σχετικά με τη συμμετρία των στίχων.

5	Η μπαλάντα του στρατηγού Τίλυ	Όχι	Όχι
6	Μπρεχτικά παιχνίδια	Όχι	-
7	Η μπαλάντα των μικροαστών	Όχι	Ναι
8	Επιτάφιος για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ	Ναι	Όχι
9	Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ	Όχι	Όχι
10	Διαβάζοντας έναν αρχαίο έλληνα ποιητή	Ναι	Όχι
11	Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου	Όχι	Όχι

6. Δίσκος: Τραγούδια της λευτεριάς.⁵⁸⁶

Πίνακας 6.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Ο φασισμός	Σι φυσική ελάσσονα	Όχι
2	Η Κύπρος	Σι φυσική ελάσσονα/ Σι σαμπάχ	Όχι
3	Χιλή	Ντο φυσική ελάσσονα/ Μιb μείζονα	Όχι
4	Αφρική	Σολ φυσική ελάσσονα	Όχι
5	Τσε Γκεβέρα	Σι μείζονα/ Σολ# φυσική ελάσσονα	Όχι
6	Φλεβάρης 1848	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
7	Κι ήθελε ακόμη	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι
8	Όταν αποχαιρέτησα τους φίλους μου	Ρε μείζονα/ Σι φυσική ελάσσονα	Όχι
9	Ο στρατόνας	Ρε φυσική ελάσσονα/ Ρε μείζονα	Όχι

Πίνακας 6.β.

⁵⁸⁶ Στον πίνακα 6.α. και στον πίνακα 6.β. δεν υπάρχει το 7^ο τραγούδι του δίσκου «Άννα μην κλαίς» διότι αποτελεί επανεκτέλεση του τραγουδιού από τον δίσκο «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ».

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Ο φασισμός	Ναι	Ναι
2	Η Κύπρος	Ναι	Ναι
3	Χιλή	Ναι	Ναι
4	Αφρική	Ναι	Ναι
5	Τσε Γκεβάρα	Ναι	Όχι
6	Φλεβάρης 1848	Ναι	Όχι
7	Κι ήθελε ακόμη	Όχι	Όχι
8	Όταν αποχαιρέτησα τους φίλους μου	Όχι	Όχι
9	Ο στρατόνας	Ναι	Όχι

7. Δίσκος: Λεοντής - Μικρούτσικος Συναυλίες '81.

Πίνακας 7.α.

	Τίτλος τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη
1	Μπαλάντα Βιγιόν	Ντο μείζονα	όχι
2	Η μπαλάντα του έμπορα	Σι φυσική ελάσσονα	όχι

Πίνακας 7.β.

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή	Μετρική συμμετρία στίχων
1	Μπαλάντα Βιγιόν	Ναι	Όχι
2	Η μπαλάντα του έμπορα	Ναι	Όχι

8. Ορχηστρικά τραγούδια στους δίσκους.

Πίνακας 8.

	Τίτλος Τραγουδιού	Κλίμακες/ Τρόποι	Ατονάλ μέρη	Σταθερή ρυθμική αγωγή

1	Εισαγωγή	Ατονική σύνθεση	Ναι	Όχι
2	Χορός	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι	Ναι
3	Η εξέγερση	Ατονική σύνθεση/Λα αρμονική ελάσσονα	Ναι	Όχι
4	Μελωδία τ' ουρανού	Ρε φυσική ελάσσονα	Όχι	Ναι
5	Ύμνος στον Μπέρτολτ Μπρεχτ	Ατονική σύνθεση/ Λα# φυσική ελάσσονα	Ναι	Όχι
6	Για την μάνα κουράγιο	Ατονική σύνθεση/ Ρε φυσική ελάσσονα	Ναι	Όχι
7	Μπρεχτικά παιχνίδια	Ατονική σύνθεση	Ναι	Όχι

9. Σύνοψη τραγουδιών χωρίς σταθερό μέτρο στίχων.

Πίνακας 9.⁵⁸⁷

	Τίτλος τραγουδιού	Σταθερή ρυθμική αγωγή
1	Έτσι πρέπει να γίνει – έτσι θα γίνει	Όχι
2	Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα	Όχι
3	Μπαλάντα για τους ασφαλίτες	Ναι
4	Η Μπαλάντα του οπερατέρ	Όχι
5	Ο σύντροφος Χουλιάν Γκριμάου	Όχι
6	Αυτούς τους έχω βαρεθεί	Ναι
7	Μικρόκοσμος	Όχι
8	Αν η μισή μου καρδιά	Ναι
9	Το έπος του Σείχη Μπεντρεντίν Ι	Όχι
10	Το έπος του Σείχη Μπεντρεντίν ΙΙ	Όχι
11	Χιονίζει μες στη νύχτα	Όχι
12	Η πιο όμορφη θάλασσα	Όχι
13	Αυτό είναι	Ναι
14	Ο Ντικ	Όχι
15	Ο Αλέξης	Όχι
16	Οι γερόντοι	Ναι
17	Το φεγγάρι	Όχι

⁵⁸⁷ Δεν περιλαμβάνονται τα 2 τραγούδια από τον δίσκο «Συναυλίες '81».

18	Το χρέος	Ναι
19	Ο χρόνος	Όχι
20	Προανάκρουσμα	Όχι
21	Μ' όλη μου τη φωνή	Όχι
22	Το ποίημα του Οκτώβρη	Ναι
23	Ξελασπώστε το μέλλον	Όχι
24	Η μπαλάντα της απόφασης	Όχι
25	Η μπαλάντα της Φουέντε Οβεχούνα	Όχι
26	Η μπαλάντα του Τελέθ Ζιρόν	Όχι
27	Η μπαλάντα των βασιλιάδων	Όχι
28	Η μπαλάντα της νύχτας	Ναι
29	Είσαι η Πρέβεζα και το Κιλκίς	Όχι
30	Θάνατος από καημό	Όχι
31	Περίπατος στη Νιγρίτα	Όχι
32	Ψηλά στα παράθυρα	Όχι
33	Κώστας Μίχος	Όχι
34	Όταν θα δεις καπνό	Όχι
35	Για τον φτωχό Β. Β.	Ναι
36	Η μπαλάντα του στρατηγού Τίλυ	Όχι
37	Επιτάφιος για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ	Ναι
38	Τρόμος και αθλιότητα του Τρίτου Ράιχ	Όχι
39	Διαβάζοντας έναν αρχαίο έλληνα ποιητή	Ναι
40	Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου	Όχι